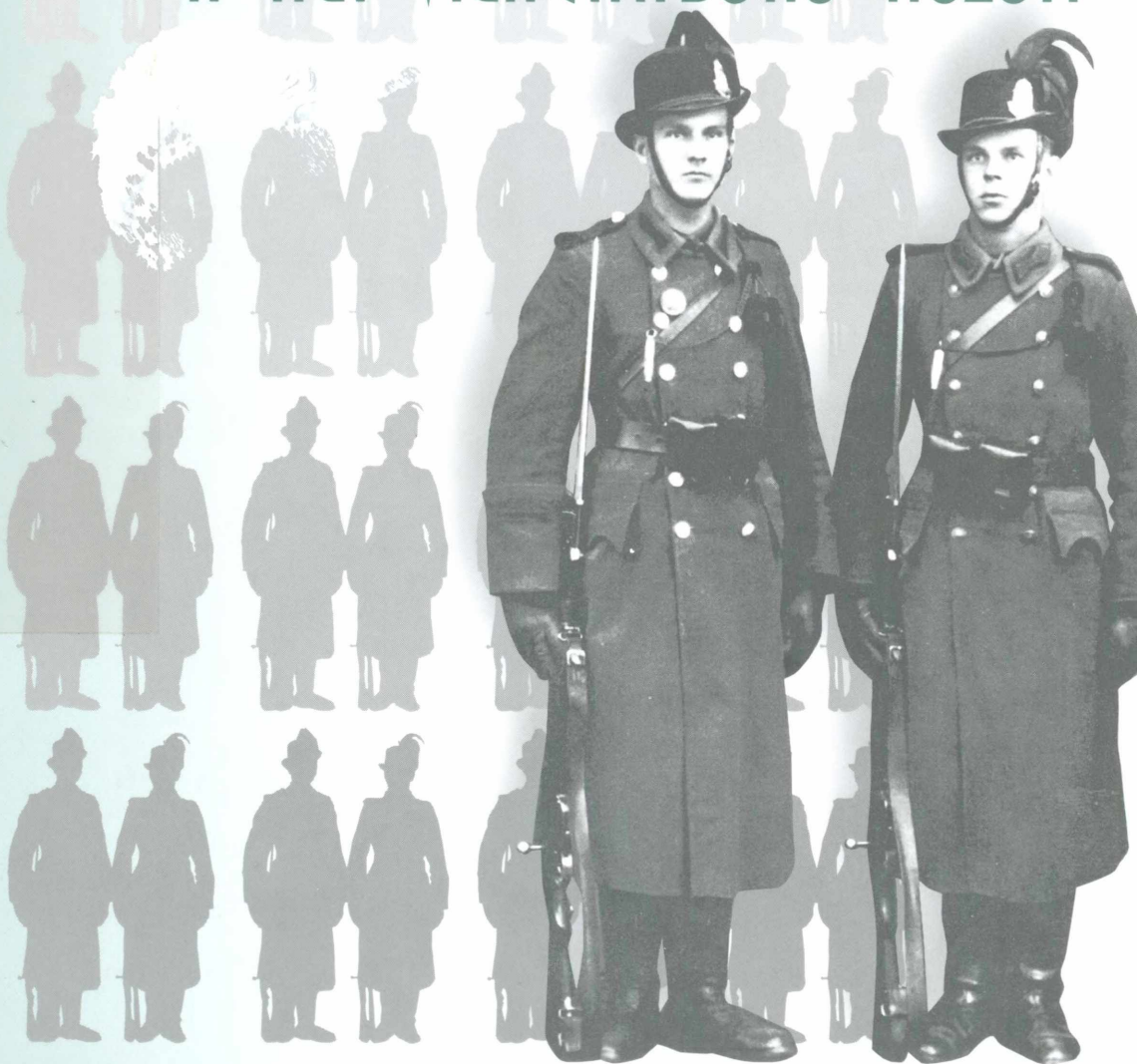

21036

KAISER FERENC

A MAGYAR KIRÁLYI
SÉNDŐRSÉG TÖRTÉNETE
A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

KAISER FERENC

A MAGYAR KIRÁLYI CSENDŐRSÉG
TÖRTÉNETE
A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000717409

PANNÓNIA
KÖNYVEK

Ez a könyv a

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

Magyar Könyv Alapítvány
támogatásával jelenik meg.

Szegedi Tudományegyetem
Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar
Könyvtár

Közp. naplő. 231/26 2002.....SZ
TÖM. naplő. 21036 2002.....SZ

© Kaiser Ferenc
© Pro Pannonia Kiadói Alapítvány

BEVEZETÉS

A rendvédelmi testületek minden állam életében komoly és meghatározó feladatot töltöttek és töltenek be. A közrend és a közcsend biztosítására való igény szinte egyidős az első társadalmak kialakulásával. Bár a honvédelem és a rendvédelem bizonyos területeken már az ókorban elvált egymástól, a két állami feladat végleges elkülönülésére egészen későn, a polgári társadalmak kialakulásakor került sor. A kontinentális Európa jelentős részén, francia hatásra, kettős rendvédelmi struktúra alakult ki, a városok közbiztonságáért a különféle rendőrségek, míg a vidék közbiztonságáért a zsandár/csendőr típusú szervezetek feleltek. Hazánkban kevésbé ismert, hogy utóbbi testületek mind a mai napig számtalan állam rendvédelmében kulcsfontosságú szerepet töltenek be.¹ Magyarországon is ez a kettős, rendőrség, illetve csendőrség közti munkamegosztás alakult ki, amely részben a középkori városi, illetve nemesi/vármegyei rendvédelem természetes folytatása volt, másrészt pedig a Habsburg abszolutizmus által az országra kényszerített koncepción alapult. A dualizmus korának rendvédelmét, különösen a századforduló idején, már európai szinten is a leghatékonyabbak között emlegették. Az első világháborút, illetve az azt követő politikai földindulásokat követően a régi alapokon újjáépülő rendvédelem a húszas évek közepétől ismét az átlagos európai szintet meghaladó közbiztonságot tudott garantálni. A csendőrségre és a rendőrségre háruló politikai rendőrségi feladatok azonban sokat rontottak ezen a kedvező képen, mert elhalványították a közrend felett érzett elégedettséget, és bizalmatlanná tették a lakosságot ezekkel a testületekkel szemben. A második világháború időszaka alatt a csendőrségre háruló „hálátlan” szerep, a politikai vezetés által megszabott feladatok feltétlen végrehajtása, magában hordta a testület háborút követő megítélését. A csendőrség két háború közötti szerepe, különösen az 1945 után bekövetkezett politikai változások tükrében, szükségszerűen vezettek e rendvédelmi testület feloszlatásához. Az ország irányítását átvevő kommunista párt Magyarországra egy az európai hagyományoktól teljesen idegen, szovjet-orosz típusú rendvédelmi szisztémát erőltetett rá, amely sok szempontból még az ezredfordulóra sem tudott alkalmazkodni egy modern, polgári berendezkedésű állam igényeihez. Napjaink magas beosztású vezetői pedig, a megfelelő európai minták tanulmányozása mellett, nem egyszer a két háború közötti korszak tapasztalataihoz kénytelenek visszanyúlni, amikor a jelen problémáit akarják kezelni.

A magyar rendvédelem története soha sem állt igazán a történelemtudományt művelő szakemberek érdeklődésének középpontjában, és ez fokozottan állt a csendőrség történetére. Utóbbi esetben ennek nemcsak a szocializmus időszaká-

Gyalogos csendőrjőr

nak egyértelműen negatív megítélése volt az oka. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, hogy a testület elődjét 1849-ben megtorlásként ültették a magyarság nyakára, s az ebből eredő negatív érzések még a dualizmus idején sem mentek feledésbe. Így tehát nem véletlen, hogy noha a csendőrség már 1876-tól kizárólag a magyar államigazgatás fennhatósága alatt működött, hazai történetének első átfogó ismertetésére mégis csupán 1920-ban került sor.² A munka szerzője Preszly Lóránd, aki maga is a testület tagja volt, elsősorban az évente kiadott csendőrségi zsebkönyvekre támaszkodva írta meg könyvét, amelyet így hasznos forrásként lehet forgatni, azt azonban le kell szögezni, hogy nincs igazán komoly tudományos értéke. Témánk szempontjából hátrányaként azt említhetjük, hogy vizsgálódását 1918-al bezárja. Preszly Lóránd 1926-ban megjelent, a testület tisztikarának, illetve altisztikarának éltűjával foglalkozó második könyve, miként arra címe is utal, főleg a dualizmus időszakával foglalkozik, ezért az 1918-at követő időszakra ez sem nyújt igazán sok segítséget.³

Számomra azonban az bizonyult igazán meglepőnek, hogy a két háború közötti korszakban ezt követően már nem készült jelentősebb munka a csendőrség történetéről. 1933-ban ugyan megjelent egy roppant hiányos kis értekezés a csendőrségi lapokban, de ennek sem a terjedelme, sem pedig a minősége nem haladta

Gyalogos csendőrijárőr

meg egy nagyobb lélegzetű újságcikk kritériumait.⁴ Egyetlen olyan fórum volt, ahol a korszak munkái legalább részben eltértek a testületre vonatkozó szabályzatok pusztá ismertetésétől. Az 1936-tól évente kiadott „A korszerű közszolgálat útja” című tanulmánykötet sorozat a közigazgatás többi ágának képviselői mellett a csendőrség tisztikara számára is publikációs lehetőséget biztosított. Ezekből a szigorúan belső használatra készült munkákból számtalan, a csendőrséget érintő aktuális problémáról értesülhetünk, emellett nem egy igen hasznos leírást találunk a testület mindennapjaira vonatkozóan.⁵

1945-öt követően egyértelműen kettéválik a csendőrséggel foglalkozó szakirodalom. Amíg az emigrációban született munkák értelemszerűen „rózsaszín”, addig az itthoni szerzők, szintén nem meglepő módon, kifejezetten „fekete” szemüvegen keresztül szemlélték a testület történetét. Kizárólag csendőrség történettel foglalkozó munkák csak nyugaton születtek. 1973-ban jelent meg Kövendy Károly „Magyar Királyi Csendőrség. A csendőr békében, háborúban és emigrációban” című munkája. Ez a kiadvány elsősorban az egykori „kakastollasok” visszaemlékezéseit tartalmazza, így természetesen elsősorban a két háború közötti korszakkal, illetve a második világháború eseményeivel foglalkozik. A nyilvánvaló pártos elfogultság mellett a könyv rengeteg hasznos információt nyújt, nem

utolsó sorban arról, hogy maguk a testület egykori tagjai hogyan vélekednek a múltról. Ennek a gyűjteményes kötetnek legfőbb érdemeként a roppant gazdag fényképmellékletét kell kiemelni.⁶ Tudományos szempontból sokkal igényesebb kiadványnak mondható Rektor Béla professzor 1980-ban megjelenő munkája, amely a csendőrség magyarországi történetét francia gyökereitől egészen 1945-ös felosztatásáig tárgyalja. Noha Rektor műve kifejezetten tudományos céllal készült, és jóval objektívebb hangvételű, mint Kövendy Károly kötete, hátrányaként említhető, hogy a szerzőnek nem nyílt, nem nyílhatott lehetősége a magyar levéltárak és könyvtárak anyagának átvizsgálására.⁷

Az 1990-ig terjedő időszak magyarországi szakirodalmá egyetlen önálló kötetet sem szentelt a Magyar Királyi Csendőrség történetének, a testület két világháború közötti históriájával pedig mindössze egy általános rendvédelem-történeti munka foglalkozott érdemben.⁸ Hollós Ervin könyve, politikai és ideológiai elfogultsága ellenére, igen alapos mű, így a kellő szűrő alkalmazásával sok hasznos információ meríthető belőle. A szocializmus időszakának történelmi irodalmáról egyébként általánosságban elmondható, hogy a mondhatni kötelezően előírt negatív sztereotípiáktól eltekintve, szinte semmi érdemlegeset nem közöltek a csendőrséggel kapcsolatban.

A rendszerváltás jelentős változásokat hozott a hazai rendvédelem-történet és ezen belül a csendőrség történetének kutatásában. Ekkor a napi politikától egyre inkább függetlenedő szakma volt az, amely a téma felé fordult. A hazai rendvédelmi szervek, a rendőrség, a határőrség, a vám és pénzügyőrség, illetve a büntetés-végrehajtás állományából jó néhányan kezdtek testületük, illetve az ország rendvédelmének múltjának feltárásába. 1989-ben létrejött a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, amely részben az ország rendvédelmének történetét igyekszik átfogni, másrészt pedig különböző szakosztályain belül az egyes testületek históriáját tárja fel. A társaság szervezésében évente egy, néha két tematikus konferencia került megrendezésre. Az 1996-ban „A napóleoni közbiztonsági őrtestület útja Párizstól – Itálián és Ausztrián keresztül – Budapestig” címmel megrendezett VIII. rendvédelem-történeti tudományos konferenciáját a csendőrség múltjának feltárására szentelte. A konferenciákon elhangzott előadások alapján összeállított tanulmányköteteket „Rendvédelem-történeti füzetek” címen évről évre megjelennek. Az első évek előadásainak összegzéséből született a Rendőrtisztviselői Főiskola számára írt „A magyar rendvédelem története” című jegyzet, amelynek bővített változata egy évvel később, immár a nagyközönség számára is hozzáférhető formában jelent meg.⁹ Ez a komplex munka először tesz kísérletet arra, hogy a kezdetektől indulva egészen napjainkig feltárja a magyar rendvédelem, azon belül az egyes testületek fejlődését, illetve az egyes korszakokban eléjük tűzött feladatok változását. A Szemere Társaság keblén belül alakult meg a Csendőrségi-történeti Szakosztály, amely 1998 óta minden évben egy-egy konferenciát rendez a testület történetével foglalkozó kutatók számára.

A rendszerváltást követően már két önálló, a csendőrség történetével foglalkozó könyv is megjelent. Ezen két munka immár a napi politikától mentesen, szigorú-

an tudományos szempontok szerint, széleskörű levéltári kutatásokra támaszkodva született. Először Szakály Sándornak a tábori csendőrség történetéről írott kötete jelent meg. A szerző ebben a művében, a feltétlenül szükséges előzmények ismeretetésén túl, elsősorban az 1938-1945 közötti időszak eseményeiről nyújt részletes összefoglalást. Ezen kötet alapossága, pártatlansága minden a témával foglalkozó szakember számára példaértékű lehet.¹⁰ Hasonlóan magas színvonalú tudományos munka Csapó Csaba könyve is, amelynek fő erénye az, hogy először tesz kísérletet arra, hogy egy adott időszakon belül komplexen, minden irányból feltárja a testület történetét.¹¹ Ezt a két szerzőt egyébként is ki kell emelni a csendőrség hazai történetének feltárásáért folytatott munkásságukért, hiszen a különböző szakmai orgánumban számos ilyen témájú publikációjuk jelent már meg.

Noha nem kifejezetten a testület történetével foglalkozik, de mindenképpen meg kell említeni Molnár Judit „Zsidósors az V. szegedi csendőrkerületben 1944-ben” című művét, amely az általam tárgyalt korszak egy igen rövid időszakával foglalkozik. Az alapos munka számos fontos információt nyújt a csendőrséggel foglalkozó kutatók számára is.¹²

A rendelkezésre álló szakirodalmat összegezve megállapítható, hogy a két világháború közötti korszak összességére vonatkozóan, nem ad tudományosan megalapozott képet a csendőrség történetéről.

A Magyar Királyi Csendőrség két világháború közötti története után érdeklődő kutató számára óriási nehézségeket okoz az, hogy a második világháború időszakában szinte teljesen elpusztult a testületre vonatkozó iratanyag. A Magyar Országos Levéltár anyagában mindössze öt doboznyi, a Hadtörténelmi Levéltár anyagában pedig csupán hat doboznyi anyag foglalkozik a témával, ami nevetségesen kevés, ha arra gondolunk, hogy a tárgyalt korszak alatt közel ekkora mennyiségű lehetett egy átlagos őrs iratanyaga. Azt azonban ki kell emelni, hogy a testület katonai szervezettségének köszönhetően, a megmaradt hiányos anyagok meglehetősen tömören és lényegretörően összegzik mondanivalójukat, ami megkönnyíti feldolgozásukat.

A különféle feldolgozások és levéltári források mellett, illetve ezek híján a téma kutatójának fokozottan kell támaszkodnia a testület különféle szabályzataira és utasításaira, amelyekből azért egész szép mennyiség lelhető fel az ország fontosabb közkönyvtáraiban. Nagyon fontos információk nyerhetők az 1924-től ismét megjelent Csendőrségi Zsebkönyvekből, illetve a szintén 1924-től újraindult Csendőrségi Lapokból. Utóbbi, amely elsősorban a legénységi állomány számára készült, színvonalas szócikkeivel, és különösen az 1939-ig terjedő időszakra vonatkozó mértéktartásával, mindenképpen hasznos olvasmány a testület történetével foglalkozó kutatók számára. Egészen más a helyzet a napi sajtóval, mert a rendfenntartás általában rendkívül hálátlan feladat, amelynek társadalmi megítélése és elfogadottsága, különösen hazánkban, sohasem állt, áll arányban feladatainak összetettségével és fontosságával. A minenkori kormánypárti orgánusok hozsannáival az ellenzéki lapok minden rosszat és csak a rosszat kiemelő cikkei álltak szemben, amelyek között igen nehéz a helyes egyensúly megtalálása.

A „Magyar Törvénytár”, a „Magyarországi Rendeletek Tára”, valamint a különféle minisztériumi közlönyök, ezen belül is a „Belügyi közlöny” szintén elsőrangú forrásokként kezelhetők.

Napjainkban már néhány kötet erejéig el lehet érni a különféle, elsősorban nyugaton megjelent emlékiratokat, visszaemlékezéseket is. Ki kell emelni ezek közül Finta Imre, Szendi József és Lám Béla műveit. Az első két munka az emigrációban íródott, bár a másodikat már a rendszerváltást követően idehaza adták ki. Véleményem szerint a felsorolt szerzők közül Lám műve a legelfogulatlanabb, és egyben történelmi szempontból is a leghitelesebb, mert a szerző igyekezett politikamentes, az eseményeket ismertető, nem pedig magyarázó munkát készíteni.¹³

A csendőrség 1945-ös feloszlása óta ugyan már több mint 55 év telt el, de a témával foglalkozó kutató azért még szép számban megtalálhatja a múlt élő szemtanúit. Ezen munka szerzője számtalan interjút készített a testület egykori tagjaival, illetve leszármazottaikkal, amelyek a kellő forráskritika alkalmazásával roppant hasznos, és semmilyen más forrásból be nem szerezhető információkat nyújtanak.

Munkám során elsősorban három kérdésre keresem a választ. Először arra, hogy milyen társadalmi rétegekből került ki a két háború közötti korszak csendőrségének tisztí és legénységi állománya, milyen elvárásokat támasztottak velük szemben, és hogy ez az állomány hogyan viselkedett a hétköznapi életben. Milyen volt a testület és a társadalom egymással való viszonya, egyáltalán mit jelentett csendőrnek lenni a két világháború közti Magyarországon. Másik fontos szempontnak a megbízhatóság kérdését tartottam, azaz azt, hogy meddig mehet el egy testület a tagjaitól megkövetelt feltétlen hűség és engedelmesség megkövetelésénél. Utóbbi szempontnak különösen egyes második világháborús események, mint például az újvidéki vérengzésben, illetve a zsidóság 1944-es deportálásában való részvétel adtak szomorú aktualitást, amelyek soha le nem mosható foltot ejtettek a Magyar Királyi Csendőrség és az ezekben az akciókban részt vevő összes többi testület nevén. Harmadszor pedig annak jártam utána, hogy milyen volt a csendőrség és a korszak másik rendvédelmi testülete, a Magyar Királyi Államrendőrség közti viszony. Hogyan, milyen feltételek mellett, és milyen zökkenőkkel zajlott a két rivális testület együttműködése.

A Magyar Királyi Csendőrség két háború közötti történetének vizsgálatánál azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a testület milyen szerepet töltött be a közigazgatáson belül, illetve, hogy mennyiben kötődött a mindenkori kormánypártokhoz, illetve kormányzati elképzelésekhez. Egyáltalán, melyek voltak azok a keretek, törvényi előírások, társadalmi elvárások, illetve előítéletek, amelyek között a csendőrség tevékenykedett? Hogyan működött a trianoni szerződés előírásai által „illegalitásba szorított” kettős alárendeltség, milyen volt a testület viszonya a honvédséggel? Milyenek voltak a csendőrség hagyományai, illetve milyen volt a szervezet „önképe”?

A szervezeti kérdések szükségszerű tárgyalása mellett munkámban elsősorban a társadalomtörténeti szempontok állnak előtérben, igazodva a jelenkori történetírás hazai és egyetemes irányzatához, illetve saját érdeklődésemhez.

I. A MAGYAR KIRÁLYI CSENDŐRSÉG TÖRTÉNETE 1919-IG

A csendőrség francia eredetű testület. VII. (Győztes) Károly (1422-1461) állandó hadseregének gerincét alkotta az a nehézlovasság, amelynek tagjait „nemes fegyvereseknek” (gens d’armes) hívták. XIV. Lajos korától kezdve ez az alakulat gondoskodott a hadrakelt seregeknél a tábori rend fenntartásáról. 1789-ben feloszlatták az egységet, majd 1791-ben újra felállították, ekkor már gendarme néven, a forradalmi francia hadseregen belüli tábori csendőr szolgálat ellátására.¹⁴ Napóleon 1798-ban közbiztonsági szervvé alakította át a gendarme egységeket.¹⁵ Ezek az alakulatok egyes megszállt országokban alkalmanként már korábban is elláttak ilyen feladatokat (Belgium, Luxemburg, Svájc). A zsandár testület kiképzési, fegyelmi és tábori rendészeti ügyekben a Hadügyminisztérium alá tartozott, de közbiztonsági téren a Belügy- és az Igazságügy-, illetve anyagi téren a Pénzügyminisztérium volt a felügyeleti szerve.¹⁶

Európában francia hatásra, a napóleoni megszállással terjedt el a zsandárság. Húsz állam működtet, vagy működtetett ilyen alakulatokat. Franciaországban 1791-től, Belgiumban 1795-től, Luxemburgban 1789-től, Svájc Geneva és Vaud kantonjaiban szintén 1789-től, Németország, Saarland és Rheinland-Pfalz tartományaiban 1806-tól, a Vatikánban 1816-tól, Spanyolországban 1829-től, Görögországban 1833-tól, Ausztriában 1849-től, Olaszországban 1861-től, San Marinóban 1874-től és Cipruson 1960-tól működik csendőrség. A testület korábban fennállt, de utóbb megszűnt Lombardiában (1805-1861), Németország legtöbb tartományában (1806-1945), Hollandiában (1814-1940), Oroszországban (1826-1917), Magyarországon (1881-1945), Bulgáriában és Romániában (1918-1944), valamint Csehszlovákiában és Jugoszláviában (1918-1945). Európán kívül főleg Dél-Amerikában terjedt el a csendőrség. A testületre általában jellemző a gondosan válogatott, politikailag megbízható legénység, az igen szigorú, katonás fegyelem, a kettős – katonai és polgári – alárendeltség. A különféle csendőrségekről általánosságban elmondható, hogy működési területük a vidék, ahol szélesen kiépült őrrendszereikből állandó járőrözést folytatnak.¹⁷

A csendőrség magyarországi története egészen Napóleon koráig vezethető vissza, noha maga a csendőr szó csak 1834-ben, a nyelvújítás során keletkezett. Ez az elnevezés azonban szélesebb körben csak az 1870-es években terjedt el. A csendőr, csendőrség kifejezések helyett korábban a zsandár, zsandárság formákat használták, amelyek a francia gendarme szó „magyarosításával” alakultak ki.¹⁸

1805-ben Napóleon, miként birodalma többi tartományában, Lombardiában is felállított egy gendarme ezredet. Ez a terület 1815-ben az Osztrák Császárság része lett, de a zsandárságot, mivel kitűnően bevált, nem oszlatták fel.¹⁹ A testület békeidőben rendfenntartó feladatokat, háború idején pedig tábori rendészeti feladatokat látott el.²⁰ A centralizálásra törekvő Metternich az egész Habsburg-birodalomban szerette volna megszervezni a zsandárságot. (Később valóban min-tává vált a lombardiai alakulat.) Az eltérő jogokkal és kiváltságokkal rendelkező tartományok azonban hevesen elleneztek bármilyen központosító hatalmi törekvést.²¹ Különösen így volt ez Magyarországon, ahol a nemesség mereven ragaszkodott vármegyei autonómiájához, és ellenszenvvel viseltetett minden centralizáló törekvessel szemben. Sikerült is elérni, hogy 1849-ig a közbiztonság fenntartása az alispán alá rendelt pandúrok feladata maradt, bár 1848 elején konzervatív főúri körök felvetették egy magyarországi zsandáregység felállítását. A felsőtábla 60 000 forintot adott össze e célra, a nem sokkal később kirobbanó forradalom azonban keresztülhúzta e terv megvalósítását.²²

1849-ben, a forradalmak leverése után, birodalom-szerte lehetővé, sőt szükségessé vált a zsandárság létrehozása. A szervezet fő patrónusai Bach és Schwarzenberg voltak, akik elsősorban azért szorgalmazták a zsandárság felállítását, mert az jelentős lépés volt a birodalmi központosítás felé.²³ A testület elé kitűzött feladatok, fontossági sorrendben az alábbiak voltak: az ellenzék fékentartása és megfélemlítése, a katonaszökevények elfogása, a zűrzavaros viszonyok miatt felerősödött bűnözés letörése. 1849. június 8-án császári rendelettel jelentették be a zsandárság felállítását. Az állományt a hadseregből leszerelt, illetve onnan átadott tisztekből és legénységből, igen szigorú feltételek mellett töltötték fel. A szolgálati idő nyolc év volt, amelyből az elsőt próbaidőnek tekintették.²⁴

Magyarországon 1849 augusztusában egy pozsonyi, majd 1850 januárjában egy további, győri székhelyű ezredet állítottak fel lombard tisztek vezetésével. Ebben a két egységben folyt a magyarországi alakulatok legénységének kiképzése.²⁵ 1850 őszére tizenhat ezredet hoztak létre a birodalomban, közülük hatot Magyarországon területén (Pest, Kassa, Nagyvárad, Nagyszeben, Temesvár és Zágráb székhellyel).²⁶ Egy ezred szárnyakra, a szárnyak szakaszokra, a szakaszok csoportokra (szekció), a csoportok őrsőkre oszlottak.²⁷

A zsandárok elit alakulatnak számítottak, magasabb zsoldot és több kiváltságot kaptak, mint a „sima” katonák. Esküjük perdöntő volt, ellene mit sem ért a „civil” szava, a testület szolgálati szabályzata pedig egyenesen arra ösztönözte az állományt, hogy minél több feljelentést tegyen.²⁸ A zsandárság elsősorban a Hadügyminisztérium alá tartozott (kiképzés, fegyelem, előléptetés), de a Belügyminisztérium is illetékes volt felette (közbiztonság, adminisztráció, anyagiak).²⁹ A testület speciális helyzetét jól jelzi, hogy főparancsnokának, Johan Kempen altábornagynak a birodalom minden rendészeti ügyére kiterjedt az illetékessége.³⁰

Magyarország rendvédelmének későbbi fejlődése szempontjából kulcsfontosságú volt az is, hogy ekkor, a csendőrség felállításával párhuzamosan, a biroda-

Lovas csendőrkárör eligazítása

lom egész területén kiépült a rendőrség intézménye is, amelyen belül birodalmi szinten először választották el az államrendőrségi és a helyi rendőrségi funkciókat. Már ekkor megtörtént a rendvédelmi feladatok klasszikus három részre bontása: első helyen szerepelt a közbiztonság és a belső rend fenntartása, másodikon a személy- és a tulajdonvédelem, végül pedig a közrend védelme.³¹

1853-ban már 16 169 fő szolgált a testületnél.³² 1854-ben újabb három ezredet hoztak létre, ebből kettőt (Sopron, Pozsony) Magyarországon. Így az ország minden kerületére jutott egy-egy zsandárparancsnokság.³³ A császári és királyi csendőrség legnagyobb létszámát 1857-ben érte el, amikor 19 ezredében 2606 őrsre diszlokálva, 18 985 fő szolgált.³⁴ 1860-ban az abszolutizmus megroppanásakor azonban tízre csökkent az ezredek száma (Magyarországon azonban még mindig maradt hat!), ezzel párhuzamosan pedig az állomány létszáma is 7923 főre „olvadt”.³⁵

1867-ben, a kiegyezést követően Magyarországon feloszlatták a zsandárságot, azonban az Erdélyt biztosító kolozsvári, illetve a Horvátországot ellenőrző zágári ezredek működését, különleges helyzetükre hivatkozva, továbbra is fenntartották. 1868-ban ennél a két ezrednél rendszeresítették a kakastollas vadászkalap viselését, amely később a szervezet legjellemzőbb ismertetőjelévé vált.³⁶

1867 után a dualista Magyarországon nem létezett országos hatáskörű közbiztonsági szervezet, amely ily módon a bűnözés jelentős megnövekedését vonta

maga után. A vidéken visszaállított pandúr rendszer melegágya volt a betyárvilág újraeledésének, amely ellen a régi, rengeteg feudális elemet tartalmazó vármegyei rendfenntartás egyszerűen tehetetlen volt, sőt nemegyszer hallgatólagosan el is tűrte, illetve támogatta a garázdálkodó rablóbandákat.³⁷ Ezzel ellentétben az erdélyi, illetve a horvát-szlavón zsandárság, miként a birodalom osztrák felének csendőrsége is, magas színvonalú munkát végezve, a magyarországi viszonyokhoz képest igen jó közbiztonságot tudott biztosítani. Éppen ezért egy idő után, az ausztriai, az erdélyi és a horvátországi példákra hivatkozva, egyre határozottabban vetődött fel a zsandárság visszaállítása. Sokak számára azonban a testület egyet jelentett az uralkodói önkénnyel, hiszen a két megmaradt ezrednek osztrák mintájú egyenruhája és német szolgálati nyelve volt. 1871-ben a Tisza Kálmán vezette ellenzék éppen a fentebbi érvekre hivatkozva próbálta meg felosztatni a két ezredet, sikertelenül. 1873-tól a testület „magyaros” nevet kapott, csendőrségként szerepelt az országgyűlés előtt. 1876. május 10-én a csendőrség feletti fennhatóság a közös hadügyminisztériumtól átkerült a Honvédelmi Minisztérium (H.M.) alárendeltségébe. Az egyenruha és a szabályzatok a honvédség mintákhöz alkalmazkodtak, a szolgálati nyelv pedig magyar, illetve horvát lett.³⁸ Ez a lépés megadta a végső lökést egy, az egész országra kiterjedő testület létrehozására. A sors furcsa fintoraként ez a munka Tisza Kálmán, akkor már mint miniszterelnök nevéhez fűződött, akinek korábbi ellenzéki álláspontja ekkorra 180 fokok fordulatot tett.³⁹

A csendőrség felállítására, hosszas parlamenti huzavonát követően két egymást kiegészítő törvény megalkotásával került sor. Az 1881: II. törvénycikket, a csendőrség állományának kiegészítéséről, és az 1881: III. törvénycikket, a csendőrség közbiztonsági szolgálatáról, Ferenc József az év február 14-én szentesítette.⁴⁰ A szervezés mintája a kolozsvári csendőrezred volt.⁴¹ Még ebben az évben kiadták a szervezet első szolgálati szabályzatát is.⁴² Ugyanekkor, az 1868: XXX. törvénycikknek megfelelően, a zágrábi csendőrpapancsnokság m. kir. Horváth-Szlavon csendőrség néven a szábor, azaz a horvát országgyűlés fennhatósága alá került.⁴³ Mivel ez a szervezet nem tartozott közvetlenül a m. kir. csendőrség kötelékébe, munkám további részében nem foglalkozom vele.

Magyarország területét hat csendőrkerületre osztották.⁴⁴ (1. térkép) A testület működési területe kizárólag a vidék volt, ezért illetékessége nem terjedt ki a törvényhatósági jogú városok kül- és belterületére, illetve a rendezett tanácsú városok belterületére. Ezeken a helyeken az 1882:X. törvénycikk értelmében az önkormányzati rendőrségek feleltek a közbiztonságért.⁴⁵

A kerületek felállítása fokozatosan történt. Először a már meglévő kolozsvári I. kerület képezte ki a II. szegedi kerületet, amely 1882. január 1-én kezdte meg működését. Ez a két papancsnokság 1883. január 1-ére állította fel a Budapesti III. és a kassai IV. kerületeket, amelyek 1884. január 1-ére kiképezték a pozsonyi V. és a székesfehérvári VI. kerület állományát. A tisztikart főleg a honvédség adta, a legénységet az 1881: II. törvénycikk alapján válogatták.⁴⁶ Az állománnyal szemben támasztott fontosabb követelmények a következők voltak:

1. A jelentkezőnek a közös hadsereg, a honvédség és a haditengerészet tartalékosának, vagy szolgálati idejének utolsó félévében lévő tényleges sorállományú tagjának kellett lennie. Kötelező volt a magyar állampolgárság, valamint a 20-40 év közötti életkor. A belépni szándékozónak emellett nőtlennek, vagy gyermektelen özvegynek kellett lennie.

2. Elvárás volt a jó fizikai kondíció, valamint a minimálisan 163 cm-es testmagasság.

3. A leendő csendőrnek ismernie kellett a magyar nyelvet, emellett tudnia kellett írni és olvasni is.

4. A jelölttel szemben minimális feltétel volt a büntetlen előélet és a jó katonai minősítés.

A feltételeknek megfelelő újoncokat egy év próbaszolgálat után ténylegesítették.⁴⁷

A csendőrök kiemelt zsoldot kaptak, leszerelésük után pedig nyugdíjban részesültek. A kakastollas vadászkalap és az egyenruha vörös hajtókái is elitalakulat jellegüket hangsúlyozták.⁴⁸ A szervezetnél, az anyagi lehetőségek függvényében, törekedtek lépést tartani a korrallal, és ha kisebb-nagyobb megtorpanásokkal is, de igyekeztek átvenni a hadseregnél használt legkorszerűbb fegyvereket.⁴⁹ A csendőrök 1905-06-ban kapták meg a 95 M Mannlicher ismétlőkarabélyt külön csendőrségi szuronnal, 1912-ben pedig a Frommer-féle önműködő (öntöltő) pisztolyt.⁵⁰ Ezt a két lőfegyvert egészen a 30-as évek közepéig tartották rendszerben a testületnél.⁵¹

A csendőrség számára az egész korszakban nagy problémát jelentett a legénységi állomány pótlása, mivel igen nagy volt a fluktuáció, a létszámcsökkenés. Példának okáért az 1892. október elsejétől 1893. szeptember 30-áig terjedő időszakban a testület 5947 fős rendszeresített állományból 1047 fő távozott el, halál, betegség, szökés, nyugdíjazás, leszerelés, illetve kizárás következtében, amelyet a nehéz és veszélyes szolgálat, a spártai életkörülmények és a nősülés elé állított számtalan akadály váltott ki.⁵² A házások aránya mindig alacsony volt a csendőrségen belül. 1903-ban a 8036 főből mindössze 813-an, míg 1913-ban a 11 627 főből csupán csak 2294 voltak nők.⁵³ A csendőr jövedelme nem érte el egy jól képzett szakmunkás keresetét, de jobbnak számított egy napszámosénál. Az átlag csendőr nem túl fényesen, de azért kijött a jövedelméből, egészen más volt azonban a testület családos tagjainak helyzete, akik számára a kincstári fizetés bizony csak szűkös beosztással volt elegendő. Az egyetlen komoly vonzóerő, amit a testület anyagi téren fel tudott mutatni, az ebben a korban még kuriózumnak számító nyugdíj volt.⁵⁴ Mindent összevetve azonban az biztos leszögezhető, hogy a testület anyagi megbecsültsége messze nem állt arányban a tőle elvárt szolgálattal, illetve azokkal a nehéz munkakörülményekkel, amelyek között a csendőrpártár dolgozni volt kénytelen. A létszámhiányt így kénytelenek voltak a közös hadseregből és a honvédségből pótolni: 1883-ban 1200, 1885-ben 1640, 1886-ban pedig 420 honvédet vezényeltek a szervezethez. 1894-től a közös hadsereg évi 260 főt adott át, majd 1900-tól ehhez járult évi 112 főnyi „önkéntes” a honvédségtől, akiknek száma 1908-tól évi 224 főre nőtt. Mindezek ellenére a létszám-

gondokat így sem sikerült orvosolni, 1907-ben a 10 139 fős keretből még 1499 fő hiányzott.⁵⁵ Csak az illetmények és a különféle pótlékok nagy mértékű emelésével, a szolgálati körülmények javításával, valamint a nősülési feltételek jelentős enyhítésével sikerült elérni, hogy 1909-re nagyjából megszűnt a hiány és 1914-ig már nem okozott súlyos gondokat a rendszerezített létszám betöltése.⁵⁶

A dualizmus kori magyar csendőrség történetét tárgyalva, nem hagyhatjuk ki annak meghatározó alakját, murai és köröstarcsai Török Ferencet, aki 1876-tól őrnagyként a kolozsvári ezred parancsnoka volt. Török Ferencnek 1881-től országlánrésze volt az országos szervezet létrehozásában. 1886-ban, immáron vezérőrnagyi rangban, csendőrfelügyelőként vette át a H.M. csendőrségi osztályának vezetését, majd 1897-ben tábornagyként vonult nyugállományba.⁵⁷ Az általa meghonosított következetesség, a poroszos drillbe csapó fegyelem és a kérlelhetetlenül eredménycentrikus munkastílus a későbbi korszakokban is, egészen a csendőrség feloszlásáig, meghatározó befolyást gyakoroltak a testületre.⁵⁸

A csendőrség feladata a XIX. század utolsó éveire egyre összetettebbé vált. A közrend és közbiztonság biztosítása mellett mind fontosabbá vált a fennálló társadalmi és hatalmi rend védelme. Ezért a bűnözés elleni harc, a természeti csapások elhárítása (árvizek, tűzvészek, ragályos betegségek) mellett, a csendőrséget bevetették az agrár-, a munkásmozgalmi, valamint a nemzetiségi megmozdulások elfojtására, nem is szólva a parlamenti választások ellenőrzéséről.⁵⁹ Utóbbi nem csak azt tudatosította az emberekben, hogy kire illik szavazni, hanem arra is jó volt, hogy elejét vegye a korszakban egyáltalán nem ritkán véres erőszakba torkolló „kortes hadjáratoknak”. A választások biztosítása nem egy esetben meghaladta a csendőrség és a rendőrség erejét. Jól jellemzi a korabeli viszonyokat, hogy számtalan esetben több ezres katonaság bevetésére volt ehhez szükség. A közigazgatás az 1910-es választások „biztosítására” a rendvédelmi testületek mellett 194 gyalogzászlóaljból és 114 tüzérosztagból álló katonai karhatalmat vett igénybe!⁶⁰ A felvonultatott haderő alapján az ember inkább egy komolyabb hadműveletre, mint sem egy „boldog békeévekre” jellemző választásra gondolna.

A közös hadügyminiszter 1888-as megkeresését követően 1890-től már a hadrakelt alakulatok tábori rendészetének ellátására is bevonták a m. kir. csendőrséget.⁶¹ Különösen fontos feladatnak bizonyult a testület határőrizeti szolgálata. A nemzetiségi kérdés elmérgesedése, illetve a szomszédos országok területi ambíciói miatt meglehetősen puskaporos hangulatú román és szerb határszakasz biztosítására bevetett csendőrök száma fokozatosan növekedett a korszak folyamán.⁶²

Az egyre szaporodó köteleességek jelentősen megnövelték a létszámot és több szervezeti változással is jártak. (I. táblázat) 1898-ban a csendőr-felügyelőség kikerült a H.M. közvetlen alárendeltségéből.⁶³ 1899. január elsejétől életbe lépett az új polgári perrendtartás. E szerint a csendőrtiszt nem vehet részt a nyomozásban, mivel elsősorban katonának, nem pedig rendőri közegnek minősült.⁶⁴ A tényleges közbiztonsági feladatokat ettől fogva egészen 1945-ig a legénységi állomány végezte. 1903-ban minden egyes járásban felállítottak egy-egy csendőrpá-

rancsnokságot, az 1903:VII. törvénycikk pedig három új kerület létrehozását mondta ki.⁶⁵ A VII. kerületet 1903-ban Brassó, a VIII. kerületet pedig 1907-ben Debrecen székhellyel állították fel.⁶⁶ (2. térkép) A IX. szombathelyi kerületet azonban pénzügyi okokból nem tudták létrehozni.⁶⁷ 1904-ben külön csendőrségi osztályt szerveztek a Belügyminisztériumban (B.M.), valamint megkezdte működését az országos csendőrségi felszerelési anyagraktár is.⁶⁸ 1907-ben oktatási és ellátási feladatokra minden kerületben alakult egy-egy pótszárny,⁶⁹ 1909-ben pedig felállították a legénységi állomány képzésében legfontosabb szerepet betöltő nagyváradai országos csendőriskolát.⁷⁰

Amikor a belbiztonsági helyzet úgy kívánta, a csendőrség keretén belül ideiglenes jelleggel különítményeket is szerveztek, amelyek mindig a „veszélyzónákban” tartózkodtak. 1898-ban, az agrárszocialista mozgalmak csúcspontján 97 ilyen különítmény működött, 1905-ben, a darabont kormány idején pedig 92.⁷¹ 1908-ban és 1912-14-ben a nagy balkáni feszültségek idején a veszélyes szerb határt erősítették meg csendőrökkel.⁷² A testület ekkori erejét és képességeit jól jelzi, hogy 1912. május 23-án, pár óra alatt 800 főt csoportosítottak a forrongó Budapestre.⁷³

A m. kir. csendőrség 1914-re európai hírű közbiztonsági szervezetté vált, amelyre a kormány bármilyen helyzetben biztosan számíthatott. A következő évek azonban alapjaiban rendítették meg a testületet.

Az 1914. július 28-án kirobbant világháború jelentősen megnövelte a csendőrségre háruló feladatokat. 800 tiszthelyettest már az első háborús évben behívtak a tábori csendőrséghez, s a növekvő elvárások, illetve a fokozódó háborús veszteségek pótlására egyre többen követték őket.⁷⁴ 1917-re a tapasztalt és megbízható állomány kikerült a frontokra, örsönként csak egy-két tiszthelyettes maradt. Utánpótlásul csupán olyan rosszul képzett és korosabb népfelkelők, illetve tartalékosok érkeztek a testülethez, akiket alkalmatlannak találtak az elsővonalbeli szolgálatra. Ezek az emberek még békeidőben sem bizonyultak volna alkalmasnak a rájuk bízott feladatra.⁷⁵ A rendszeresített fegyverzetet át kellett adni a hadseregnek, cserébe főleg hadizsákmányból származó, zömmel orosz eredetű puskákkal látták el a csendőrséget, amely gyakran megoldhatatlan lőszer- és alkatrészellátási problémákhoz vezetett.⁷⁶

A háború éveiben fokozatosan növekedett a szervezet létszámhiánya. 1914 végén 403 fő, 1915 végén 719 fő, 1916 végén 1258 fő, 1917 végén már 1676 fő hiányzott a rendszeresített állományból, miközben az ország belső helyzete egyre feszültebbé vált.⁷⁷ A fegyveres katonaszökevények száma rohamosan növekedett, velük gyakran külön csatákat vívtak a járőröző csendőrök. Mind többen tagadták meg a bevonulási parancs teljesítését, sorra szervezték az üzemi sztrájkokat. A rendvédelmi testületek, köztük a csendőrség, feladata volt, hogy ezekkel szemben érvényt szerezzenek a „rendnek”. Mindezek mellett részben a megszállt területeken is a testületre hárult a közrend biztosítása, sőt a hadifoglyok őrzése is.⁷⁸ A fokozódó nehézségek, a lakosság egyre nagyobb elkeseredése és a robbanással fenyegető nemzetiségi problémák tovább rombolták ezen testületek

erkölcsi tartását.⁷⁹ Az egyre gyorsabb belső bomlásnak köszönhetően rohamosan hanyatlott a közbiztonság, s az 1918-ban már százezer szám kóborló fegyveres katonaszökevények mellett jól szervezett rablóbandák is fosztogatták a békés lakosságot.⁸⁰

1918-ban született egy tervezet, amely jelentősen kibővítette volna a csendőrséget. E szerint két új kerületet állítottak volna fel, a IX.-et Szombathely és a X.-et Rózsahegy székhellyel. A tíz kerületben 78 szárny, 179 szakasz, 461 járás és 2008 őr szolgált volna, a következő összetételű állománnyal: 375 tiszt, 17 622 fő legénység, 77 tisztviselő és irodaszolga.⁸¹ A testületben megindult belső bomlás és az októberi események azonban nemcsak a tervezetet, hanem magát a csendőrséget, sőt az egész dualista birodalmat is maguk alá temették.

Az 1918 októberében és novemberében lezajló események nem csak a történelmi Magyarország, hanem annak rendvédelmi szerveinek széthullását is jelentették. Az őszirozás forradalom után vidéken gyakoriak voltak a csendőrség tagjai ellen elkövetett atrocitások, helyenként lincselésre is sor került. A közbiztonság megromlott, de az újonnan hatalomra jutott pártok nem bíztak a csendőrségben, inkább új szervezetek megalakítását támogatták. A lakosság jelentős része is bizalmatlan volt a régi rendvédelmi szervekkel, köztük a csendőrséggel szemben is, s a közbiztonság érdekében maga állított fel szervezeteket (polgárőrség, védőrség, népőrség, nemzetőrség), s olyan elsőrendű fontosságú intézmények, mint a vasút, ugyancsak saját őrséget szerveztek. A különböző, széttagolt testületek azonban, – számos ok miatt – csak részben feleltek meg a velük szemben támasztott elvárásoknak.⁸²

A csendőrség és a közigazgatás kapcsolatát jól tükrözik azok az egyre elkeseredettebb hangnemű táviratok, amelyeket a felvidéki őrsők küldtek illetékes parancsnokságainak, illetve a polgári közigazgatás szerveinek. Az üzenetekből egyértelmű, hogy az egyes őrsők állománya teljesen magára hagyatva állt a történelem viharában, az utasítások adására hivatott közigazgatási szervek egyszerűen képtelenek voltak megbirkózni az eléjük tornyosuló problémák özönével.⁸³

1918 novemberében a katonatanácsok mintájára létrejött a csendőrtanács, amely küldöttei révén a tisztársai által gyenge kezűnek tartott Gencsy Arnold alezredes csendőrfelügyelővé való kinevezését követelte Károlyi Mihálytól. Ennek megtörténte után, 1918. december 30-án 9 főtiszt, gyakorlatilag a csendőrség teljes parancsnoki garnitúrája, – a régi csendőrség szellemének megőrzésére törekedve – memorandumot állított össze. Ebben tiltakoztak Gencsy kinevezése ellen, sürgették az erős kéz politikáját és figyelmeztettek a testület szétverésének veszélyességére, érveik azonban nem találtak megértésre. A liberális-demokrata miniszterelnök, nem bízott, nem bízhatott az általa nem minden ok nélkül szélsőségesen reakciónak tartott csendőrség vezetésében. Károlyi így bizalmáról biztosította Gencsy-t és az új csendőrfelügyelő nyomban hozzá is látott a testület – általa szükségesnek tartott – megtisztításához. A tisztikar legnagyobb részét 1919. március 26-ig kényszernyugdíjazták, s ezzel gyakorlatilag lefejezték a csendőrséget.⁸⁴

A román, cseh és szerb előrenyomulás miatt rengeteg csendőr menekült a maradék Magyarországra. Egy részük Makón gyülekezett. 1919. január 30-án azonban a helyi munkástanács és a hozzá csatlakozó katonák kiűzték őket a városból, ahonnan Szegedre mentek.⁸⁵ Számos helyen azonban egészen a Vörösőrség felállításáig működtek a csendőrőrsök.

Jól illusztrálja az 1919 elején uralkodó állapotokat a B.M. március 2-án kelt 1919/30.845 sz. körrendelete, amely arról tájékoztatja a főispánokat, illetve a kormánybiztosokat, hogy a csendőrkarhatalmat, illetve az őrsők, esetleg különítmények felállításához szükséges embereket nem közvetlenül a minisztériumtól, hanem az arra illetékes szakasz, szárny, vagy kerületi parancsnokoktól kell igényelni. A B.M. azt is leszögezte, hogy az ilyen kérvényeket automatikusan ezekhez a szervekhez irányítják, tehát a fölösleges idővesztés elkerülhető, ha a közigazgatási szervek is így járnak el.⁸⁶ Úgy tűnik Jánosi államtitkár fejében az megse fordult, hogy a megfedett közigazgatási vezetők azért fordultak közvetlenül a minisztériumhoz, mert már nem létezik a területileg illetékes csendőrségi parancsnokság, illetve ha létezik is, nem áll rendelkezésére a szükséges emberanyag.

A Tanácsköztársaság a belső rendfenntartás feladatára egységes fegyveres testületet hozott létre a Vörös Őrség felállításával. A Belügyi népbiztosság 1. számú rendeletének 9. §-a az összes karhatalmi alakulat emberanyagát rendelkezési állományba helyezte, sőt arról is intézkedett, hogy mindenki számára folyósítsák az április havi illetményét.⁸⁷ A rendeletnek megfelelően tulajdonképpen mindenkit átvettek a korábbi belső karhatalmi szervezetek állományából (csendőrség, rendőrség stb.), aki hajlandó volt tovább szolgálni. Ennek megfelelően mind a Belügyi Népbiztóságnál, mind a március 26-án felállított Vörös Őrségnél jó néhány excsendőrt találunk. Például a Vörös Őrség személyi osztályának vezetője, Zagyi József korábban csendőrtörzsőrmester volt, a Vörös Őrség országos szemlélői pedig Záray Ödön és Ziegler Emil volt csendőralezredek lettek. Ezek az emberek elsősorban nem a kommunista rendszert kívánták szolgálni, fő céljuk a közbiztonság helyreállítása volt, jellemző tettük megítélésére, hogy sokan közülük később magas állásokat töltöttek be a Horthy-korszak rendvédelmi testületeinél is.⁸⁸ A már a háború előtt a csendőrségnél szolgáló állomány zöme azonban szembefordult a „vörösökkel”. Vidéken gyakori volt, hogy egy-egy keménykezü altiszt által vezetett őrs megtagadta az új rendszer elismerését és szolgálatát. A tisztikar jó része a franciák által megszállt Szegedre ment. A rendszer elleni megmozdulásokban mindig megtalálhatóak voltak a csendőrök is. Az ilyen kísérletek leverése során egy-egy csendőr százados és főhadnagy, valamint 22 legénységi állományú csendőr veszítette életét.⁸⁹ Az egykori csendőrség állománya körében széles körben váltott ki felháborodást Ferry Oszkár altábornagy – a csendőrség volt felügyelője –, valamint Borhy Sándor és Menkina János alezredek kálváriája. A három főtestet, akiket túszként tartottak fogságban, az ellenforradalmi kísérletet követően elhurcolták a Lenin-fiúk, és háromnapos kínzás után 1919. július 21-én kivégezték őket. A holttesteket a Dunába vetették.⁹⁰ Ezek után szinte minden excsendőr a Tanácsköztársaság ellen fordult.

Amikor a Tanácsköztársaság 1919. augusztus 1-én elbukott, a csendőrség egykori szervezete nem létezett, volt tagjainak tekintélyes része elesett, vagy megrokkant, másik részüket elűzte a lakosság, sokan pedig – elsősorban a román megszállás következtében – hadifogságba kerültek. Vidéken gyakorlatilag nem létezett közbiztonság, a falusi lakosság pedig, bár némi bizonytalanság és ellenérzés érezhető volt, a csendőrségtől várta a rend helyreállítását.

II. A MAGYAR KIRÁLYI CSENDŐRSÉG ÚJJÁSZERVEZÉSE ÉS AZ ORSZÁG RENDVÉDELME NEK KONSZOLIDÁCIÓJA

1. Újjászervezés és konszolidáció

„Erős, jól fegyelmezett csendőrség szükségesebb ma, mint valaha, mert Magyarországon a háború, majd a forradalmak és a törvényes alap nélküli kormányok alatt megbomlott a törvények tisztelete, elvadultak az erkölcsök, megszűntek a tekintélyek és ezek helyett a duhajkodás, a rablási vágy és az önkény vált mindennapivá, s ez olyan feladatokat ró az államra, amelyet (sic!) *csak a csendőrség segítségével oldhat meg.*”⁹¹ „A közbiztonság és a közrend megszilárdulása hazánkban tulajdonképpen a csendőrség felállításával kezdődik.”⁹² Azt hiszem Gróf Andrássy Gyula, illetve Wekerle Sándor e szavai mindennél jobban kifejezik, hogy a régi-új rendszernek miért volt szüksége a csendőrségre, illetve a hatalmát visszaszerző elit mit várt el az újraformálódó testülettől.

A Tanácsköztársaságot követő Peidl-kormány módszeresen felszámolta elődje összes intézkedését. Augusztus 3-án feloszlatta a Vörös Őrséget is, és helyébe visszaállította a rendőrséget.⁹³ Tervbe vették a csendőrség újjászervezését is, sőt meg is tették az első lépéseket e cél felé. Augusztus 6-án a B.M. táviratot küldött a csendőrkerületi székhelyekre, amelyben a 2549/Eln. sz. rendelet alapján visszahívta a kényszernyugdíjazott tiszteket.⁹⁴ Ugyanezen a napon jelent meg a Nép-szavában Haubrich József hadügyminiszter közleménye, amely a volt csendőröket szólítja fel a testületbe való jelentkezésre. Elkészült az a kormányrendelet is, amely a csendőrséget régi szervezetével és szabályzataival állította vissza, és minden csendőrt felszólított arra, hogy jelentkezzenek az illetékes kerületi parancsnokságon. Ez az intézkedés azonban csak augusztus 9-én jelent meg, immáron a Friedrich-kormány rendeletként. Egyes megyék, például Heves, már korábban így intézkedtek, és már augusztus 9-e előtt újra felállították a csendőrséget.⁹⁵

Augusztus 8-án a B.M. átmenetileg felfüggesztette a kényszernyugdíjazott tisztek visszatérését, mert azok le akartak számolni azon társaikkal, akik tagjai voltak a Vörös Őrségnek, sőt általában mindazokkal, akik 1918 novemberét követően bármiféle szerepet vállaltak akár a polgáridemokratikus, akár a kommunista rendszerben. Hónapokig tartó huzavona után végül is a kérdés úgy rendeződött,

hogy nagyrészt az ex-vörösőrök is megmaradtak, és visszatérhettek a kényszer-nyugdíjazott társaik is. Utóbbiak közül azonban a főtisztek (alezredek, illetve ennél magasabb rangúak) visszatérését nem engedélyezték, mert őket tartották felelősnek a szervezet széteséséért.⁹⁶

Az országban közben berendezkedett a román hadsereg, amely mindennemű magyar fegyveres erővel szemben ellenségesen lépett fel. Ennek a haderőnek, megszálló erőként, a rendet is biztosítania kellett volna, de egész másra, az általa megszállt területek minél alaposabb kirablására összpontosította figyelmét. Kifosztották a megmaradt őrsöket és rendőrségi őrszobákat is, az ott található fegyverzetet, lóállományt és minden egyéb felszerelést Romániába szállították, s az ellenőrzésük alatt álló területeken lévő csendőröket és rendőröket hadifogolytáborokba hurcolták.⁹⁷

Augusztus folyamán rémhírek terjedtek el arról, hogy a „vörösök” kezén csak Budapesten 100 000 fegyver van.⁹⁸ A fel-fellángoló sztrájkok és a zavaros belső helyzet is sürgette a csendőrség újjászervezését. Ez a munka két vonalon folyt, egyrészt az antant katonai misszió, másrészt a Horthy Miklós vezette Fővezérség részéről.

Az antant katonai missziójának keretén belül 1919. augusztus 12-én alakult meg a tábornoki bizottság. Tagjai Bandholtz (USA), Gorton (Nagy-Britannia), Graziani (Franciaország) és Mombelli (Olaszország) tábornokok voltak.⁹⁹ A misszió legfontosabb feladata a fegyverszüneti szerződések előírásainak betartása volt, emellett azonban az antant tőlük várta a Magyarországot megszállva tartó román hadsereg ellenőrzését és a román kivonulás gyakorlati feltételeinek megteremtését. Utóbbi pontok megvalósításához alapvetően szükséges lett volna ütőképes és megbízható magyar karhatalmi szervekre, amelyek lehetővé tették volna a román erők felváltását. A csendőrség és rendőrség újjászervezése tehát a tábornoki bizottság egyik fő feladata lett. A román fél a maga részéről nemhogy nem támogatta, hanem egyenesen késleltetni igyekezett a csendőrség és a rendőrség szervezését, hiszen mindaddig, amíg a magyarok önerőből nem tudták garantálni a rendet, addig az antant sem követelhetette a román kivonulást. Bukarest azonban minél hosszabbra szeretne volna nyújtani Magyarország megszállását, már csak azért is, hogy majdani kivonulása fejében, például Beszarábia vonatkozásában, további területi engedményeket csikarjon ki a nagyhatalmaktól. Bukarest ebben egészen november elejéig számíthatott a francia politika hallgatólagos támogatására.¹⁰⁰ Emiatt a bizottság munkája is akadozott, hiszen Graziani tábornok általában ellenezte és megvétőzta a románellenes lépéseket.¹⁰¹

A csendőrség és a rendőrség megszervezését elsősorban az angolszászok támogatták, főleg a Harry Hill Bandholtz tábornok vezette USA küldöttség. Szeptember 5-én Bandholtz tábornok erélyes fellépésének köszönhetően a bizottság megbízta Halsey E. Yates ezredest, aki korábban az USA bukaresti katonai attaséja volt, hogy szervezze újjá a csendőrséget és a rendőrséget.¹⁰² Azért esett rá a választás, mert a tábornoki bizottság tagjai abban bíztak, hogy ő talán szót ért a románokkal. Az ezredes egy-egy román és magyar tisztet kapott maga

Lovas csendőrijárőr

mellé segítségnek.¹⁰³ Szeptember 15-én az antanthatalmak párizsi főtanácsa az alábbi üzenetet küldte a bizottságnak: „... tudassa a magyar kormánnyal, hogy követeljük egy olyan csendőrség sürgős megalakítását, amely képes fenntartani a rendet a román hadsereg visszavonulása után ...”. Bandholtz tábornok szeptember 23-i válaszában jelenti Yates kinevezését a csendőrséget és rendőrséget újjászervező bizottság élére, de egyben a jellegzetes román magatartásról is beszámol. Arról tudniillik, hogy a románok lefegyverzik a még meglévő őrsöket is, például Salgótarján környékén, ahol a csendőrök addig „nagyszerűen féken tartották” a bányászokat.¹⁰⁴

Yates ezredes a karhatalom kiépítését három lépésben tervezte és ennek megfelelően az alábbi zónákra tagolta az országot:

1. A Dunántúl, ahol ekkor már létezett a csendőrség a Nemzeti Hadsereg jóvoltából. 2. Budapest, ahol az amerikai tiszt második lépésben tervezte a karhatalom kiépítését. Yates erre két hetet számított, azaz ennyivel a román kivonulás előtt kellett volna megkezdeni ezt a munkát. 3. A Duna-Tisza köze, ahol az ezredes további két hetet szánt a közbiztonságot garantáló testületek megszervezésre.¹⁰⁵

Yates eredeti célja az volt, hogy egy 6000 rendőrt, 8000 csendőrt és 2000 határőrt magában foglaló belbiztonsági erőt hozzon létre, amit azonban később jelentősen túlteljesített.¹⁰⁶

Bár már szeptember 19-én megegyezés született arról, hogy a románok a magyar karhatalom felfegyverzésére 10 000 puskát és 40 géppuskát átadnak, Mardarescu tábornok azonban húzta-halasztotta ennek teljesítését. A Magyarországot megszállva tartó román erők főparancsnoka arra hivatkozott, hogy nekik sincs elegendő fegyverük, aminek némiképpen ellentmondott az a szolnoki Tisza-hídról érkezett jelentés, amely szerint szeptember 16-ig több mint 2700 vagon zsákmányolt hadianyagot szállítottak Romániába. Ennek töredéke elég lett volna annak a 10 000 csendőrnek és 10 000 rendőrnek, valamint annak a 12 500 katonának a felszerelésére, akiknek a román hadsereget kellett volna felváltaniuk.¹⁰⁷

A bizottság és a román parancsnokság között hosszú huzavona kezdődött a fegyverek átadásáról. Október 3-án, legyőzve Graziani tábornok tiltakozását, a tábornokok levélben jelentették Párizsnak, hogy a románok szabotálják a magyar csendőrség és rendőrség szervezését, s egyben közölték azt is, hogy Yates szeptember 29-én kinevezték e két testület felügyelőjévé, azaz főparancsnokává.¹⁰⁸ Ezt a döntést a románok csak október 17-én fogadták el, de az ígért fegyvereket egészen november elejéig nem adták át.¹⁰⁹ Amikor erre végül mégis sor került, abban sem volt sok köszönet, a fegyverek zöme ugyanis használhatatlannak bizonyult.¹¹⁰ A tábornoki bizottság úgy orvosolta ezt a problémát, hogy a Nagy-Britannia által Ausztriában nagy tételben vásárolt fegyvereket, vasúton és a Dunán, Gorton tábornok irányításával szállították Magyarországra. Mintegy 5000 kézfegyver érkezett ilyen módon az országba.¹¹¹ November 3-án Graziani tábornok jelentette Párizsnak, hogy a Bécs-Budapest vasúton beérkezett az első szállítmány, amelyet Yates ezredes rendelkezésére bocsátottak.¹¹² Ő ekkor már 4000-4000 fegyvertelen csendőr és rendőr fölött rendelkezett,¹¹³ köszönhetően annak, hogy már október 18-án a Budapesti Közlönyön keresztül a lakossághoz fordult, és a két testületbe való jelentkezésre buzdított, valamint mindenkit a törvények betartására, illetve a csendőrség és a rendőrség iránti engedelmességre szólított fel.¹¹⁴

Közben az antant megkezdte tárgyalásait a Nemzeti Hadsereggel is, hiszen nélküle, vagy ellenére, nem volt lehetséges a stabilizáció Magyarországon. Október 29-én a bizottság megbeszélést tartott Horthy fővezérrel és vezérkari főnökével, Soós Károly tábornokkal, amelyen részt vett Schnetzer Ferenc tábornok, a Friedrich-kormány hadügyminisztere is. A tárgyalás témája a román kivonulást követő magyar lépések egyeztetése volt.¹¹⁵

Október végén Beneš csehszlovák elnök azzal a javaslattal állt a párizsi főtanács elé, hogy oszlassák fel az összes magyar fegyveres testületet, és helyükbe nemzetközi csendőrséget állítsanak fel, antant (lehetőleg francia) tábornok vezetésével. Erre a célra azonban csak cseh, szerb és román csapatok álltak rendelkezésre, amelyeket a magyar lakosság – érthető módon – nem látott volna szívesen. Franciaország november 3. és 6. között kísérletet tett a terv elfogadtatására, szövetséges társai azonban leszavazták.¹¹⁶

Novemberre elfogytak Románia lavírozási lehetőségei. Ekkor már Clemenceau is szorgalmazta Bukarestnél a megszállt területek kiürítését, mert a magyar

békeszerződés aláírásának immáron ez volt az egyetlen komoly akadálya. A román kivonulást a délszláv és a csehszlovák kormány is sürgette, attól tartottak ugyanis – nem minden ok nélkül – hogy a románok úgy kifosztják Magyarországot, hogy az képtelen lesz a számukra megítélendő jóvátétel megfizetésére.¹¹⁷

A román kivonulás közeli lehetősége szükségessé tette a csendőrség és rendőrség felfegyverzését. Az első angol fegyverszállítmányból 1000 puskát még november 3-án kiosztottak a rendőrségnek, a fegyverek többségét azonban csak közvetlenül a román kivonulás előtt adták át a magyaroknak. November 12-én Yates ezredes 3000 csendőrnek és rendőrnek, valamint 2000 katonának osztott ki fegyvert.¹¹⁸ November 13-án 18.00 órakor a felfegyverzett magyar karhatalom megszállta a főváros stratégiai pontjait.¹¹⁹ Az Artner Kálmán ezredes¹²⁰ által vezetett 5797 fős egység november 30-ára már 17 421 fővel rendelkezett.¹²¹

November 19-én a tábornoki bizottság gratulált Yates ezredesnek sikeres munkájához,¹²² aki ezen a napon immár másodszor fordult a sajtó útján a nyilvánossághoz. A Nemzeti Újságban az alábbi felhívást tette közé, mint a magyar csendőrség szövetségközi ellenőre és felügyelője:

„A magyar csendőrségnek mindenkor az a hírneve volt, hogy egész Európa legjobb fegyveres ereje. A jövőben alkalma lesz ezt megint beigazolni azáltal, hogy a törvényes rend fenntartásában részét derekasan kiveszi ... Mi bizalommal számítunk Önökre, hogy ismét odaadó kötelességtudásukkal az ország békéjét biztosítani fogják.”¹²³

Ezt követően a nagyhatalmak elintézettnek tekintették a magyar közbiztonsági szervek ügyét. Amikor az USA képviselői december 13-án kiváltak a tábornoki bizottságból, senkit sem neveztek ki a leköszönő Yates helyére, a vezetést teljesen átengedték a magyaroknak.¹²⁴

Az antant mellett a fővezérség és a Nemzeti Hadsereg töltött be fontos szerepet a magyarországi rendvédelem újjászervezésében. 1919. augusztus 9-én Horthy Miklós altengernagy, a Monarchia hadiflottájának utolsó parancsnoka, proklamálta az önálló fővezérség megalakulását. Augusztus 14-én a Nemzeti Hadsereg elindult Szegedről, útja a Dunántúlra a románok által meg nem szállt déli része felé vezetett. A két gyalogzászlóalj, egy tüzérosztály és egy-egy huszár, illetve árkász század mellett, egy csendőrszázad is ott menetelt a csapatok között.¹²⁵ Ez utóbbi állománya főleg a románok és szerbek által megszállt területekről Szegedre menekült tisztekből és altisztekből tevődött össze. Horthy Siófokon rendezte be főhadiszállását, és ambiciózus szervezőmunkába kezdett. Augusztus 19-én a fővezérség katonai körletekre osztotta az országot. Az I. Budapest, a II. Siófok (Székesfehérvár), a III. Szombathely, a IV. Kaposvár (Pécs), az V. Szeged, a VI. Debrecen és a VII. Miskolc székhellyel állt fel. Ez a felosztás egészen a területi visszacsatolások idejéig fennállt, illetve a csendőrség és a rendőrség szervezete is ennek megfelelően épült ki. A románok által csak részben, vagy egyáltalán meg nem szállt II., III. és IV. körletben a fővezérség nyomban el is kezdte a karhatalom kiépítését.¹²⁶ Augusztus 20-án a minisztertanács hathónapos időtartamra szóló sorozás végrehajtására hatalmazta fel

a fővezérséget, amelyhez az nyomban hozzá is látott.¹²⁷ Az első világháború vérzivatarába, illetve az azt követő viharos eseményekbe belefáradt lakosság érthető ellenállása, ellenérzése miatt a sorozásoknál sokszor csendőri elővezetést kellett alkalmazni, ami tovább növelte a csendőrséggel szemben meglévő ellenérzéseket.¹²⁸

Szeptember 7-én az antant elismerte a fővezérséget.¹²⁹ Horthy ezek után, ezen felbátorodva, már szeptember 8-án a B.M.-hez fordult, s kérte, járuljon hozzá a csendőrség és a rendőrség katonai (saját) vezetés alatti újjászervezéséhez. Az altengernagy jó néhány indokot hozott fel ennek alátámasztására, egyebek mellett azt is, hogy a csendőr és rendőr legénység tekintélyes része részt vett a forradalmakban, sokan tehát megbízhatatlanokká váltak.¹³⁰ Moson megyében például a katonai rendőrség vette át a csendőrség szerepét, mert az utóbbi „... éppen kommunista ügyekben sajnos nem az a megbízható, aki volt ...”. Tolna megyében a két testület legénységének nagy része „vörös”, sőt „zsidó befolyás” alatt áll. Az őrsők tekintélye alacsony, sok helyen összebarátkoztak a lakossággal, és ez akadályozza a hatásos fellépést.¹³¹ Horthy arra is hivatkozott, hogy az óriási létszáhiány miatt a csendőrség és a rendőrség képtelen ellátni feladatát, ezért azokat átmenetileg a Nemzeti Hadseregnek kell elvégeznie. Az altengernagy érvei között szerepelt az is, hogy a legénységi állomány „megtisztítását”, illetve „megfelelő” kiegészítését csak a Nemzeti Hadsereg végezheti, továbbá a szükséges tiszti utánpótlás is csak tőle érkezhetsz. Horthy szerint a hadsereg ezeket a kötelezettségeit szívesen vállalja, de szeretné saját maga ellenőrizni a dolgokat. Végső konklúzióként kijelenti: „A hadsereg rendőri teendőkre való felhasználása szükséges mindaddig, míg a viszonyok bizonyos fokig konszolidálódtak.”¹³² Szeptember 11-én Beniczky belügyminiszter saját illetékességét hangoztatva elutasította az altengernagy javaslatát. Ténylegesen azonban a fővezérség akarata érvényesült.¹³³ A kormány két belügyi, illetve egy-egy csendőrségi és külügyi küldöttel képviseltette magát a fővezérségen, ezzel szemben Horthy és Soós tábornok rendszeresen részt vettek a kormányüléseken.¹³⁴ A rendkívüli állapotok ugyan részben indokolták az ország rendvédelemének a fegyveres erők alá történő rendelését, de ez sem állíthatta helyre az összeomlott közbiztonságot.

A csendőrség és a rendőrség szervezésében fontos szerepet töltött be a fővezérség által létrehozott csendőrtartalék, amely karhatalmi feladatokra is könnyen bevethető volt.¹³⁵ A szeptember 6-án Felsőgallán eldördülő csendőrsortűz öt halálos áldozatot szedett a sztrájkoló bányászok közül, szeptember 9-én pedig szuronyrohammal verték le a nagymányoki bányászok megmozdulását.¹³⁶ A sztrájkok elleni kíméletlen fellépések egyben azt is jelezték, hogy a csendőrtartalékba csak a legmegbízhatóbb állományt osztották be, amely bármilyen parancsot feltétlen engedelmességgel teljesített. Maga a csendőrtartalék megnevezés az antant megtevesztésére szolgált, hiszen a szervezet tulajdonképpen katonai karhatalomként szolgált. Szeptember 23-án Horthy titkos parancsban szólította fel a katonai körletparancsnokokat az antant által engedélyezett 8000 fős honvédségi keret túllépésére. A csendőrtartalékba ekkor 662 tiszt, 6053 fő legénység, vala-

mint 228 ló és 72 géppuska tartozott, ami a Nemzeti Hadsereg létszámának több mint a felét tette ki!¹³⁷

Gőzerővel folyt a sorozás, de csak a falvakban, mivel a városi lakosságot teljesen megbízhatatlannak tartották. Az újoncnak elsősorban erkölcsi, és csak másodszorban fizikai alkalmasságát nézték.¹³⁸ A sorozás biztosítására a csendőrséget és a rendőrséget teljesen a hadsereg alá rendelték, s ezért a nagyszámú karhatalmi küldetés miatt az őrsőkön általában csak egy-két fő maradt.¹³⁹ Ilyen körülmények között teljesen lehetetlenné vált a rendvédelmi feladatok hatékony ellátása.

A kormány és a fővezérség harca különösen a kormánybiztosok személye körül éleződött ki, akik az 1912/LXIII tc. 4 §-a alapján háborús helyzetben különleges hatáskörrel rendelkeztek a közigazgatási és közbiztonsági szervek fölött.¹⁴⁰ Szeptember 6-án megalakult a Dunántúli Központi Kormánybiztosság, amelyet gróf Pallavicini György vezetett. Pallavicini hamar megegyezett Horthyval, így az altengernagy szeptember 14-ei, a „Polgári és katonai hatóságok hatáskörének szabályozása” című rendeletét, amelyben a fővezérség a rend helyreállítását saját érdemeként tüntette fel, Pallavicini juttatta el a többi kormánybiztosnak. Ez azt jelentette, hogy ilyen módon a csendőrség és a rendőrség feletti rendelkezés jogát a kormánybiztosok a fővezérségtől nyerték.¹⁴¹ A formailag hatalmon lévő kormány súlytalanságát jól jellemzi, hogy noha már 1919. október 1-én az 5047:1919. ME rendelettel államosították a magyarországi önkormányzati rendőrségeket, annak végrehajtása csak novembertől kezdődött meg, miután a Fővezérség is áldását adta rá. (A rendeletet az 1920: II. törvénycikkben emelte törvényerőre a magyar nemzetgyűlés.)¹⁴²

A román hadsereg Budapestről és a Duna-Tisza közéről történő kivonulását a csendőrség, a rendőrség és a katonai karhatalom közösen biztosította. Még a kivonulás előtt, november 6-án a román főparancsnokság és a Friedrich-kormány megegyezett nyolc fogolytábor átadásáról. Az átvételt november 10-én, egyenként száz-száz fős csendőrkülönmény hajtotta végre, ezeket az erőket azonban a kormánynak a fővezérségtől kellett kérnie.¹⁴³

A Tiszaig történt román kivonulás után a Duna-Tisza közén is azonnal megindult a Nemzeti Hadseregbe történő sorozás. A lakosság ellenállását jól jelzi, hogy Szolnok megyében az elsőként behívott 2000 személyből a csendőri elővezetés ellenére is csak 400-an jelentek meg a sorozó bizottságok előtt, közülük is csak 100 főt találtak katonai szolgálatra alkalmasnak.¹⁴⁴ Mindezek ellenére rohamosan növekedett a Nemzeti Hadsereg létszáma. November 30-án 56 000 fő, december 6-án már 75 000 fő tartozott állományába. Rejtési okokból azonban 34 000, illetve 50 000 katonát a csendőrtartalékhoz soroltak.¹⁴⁵

Az ország egyik fő problémája ekkor a különítményesek terrorja volt. A Huszár-kormány első lépésként igyekezett a különítményeket beolvasztani a csendőrtartalékba, hogy ezzel valamiféle kontroll alá kényszerítse őket.¹⁴⁶ 1919 végére úgy tűnt, hogy a csendőrség kilábal az addigi történetének legmélyebb válságából. A következő időszakra várt azonban a szervezet kiépítése és integrálása az új államszervezetbe.

Csendőrségi szempontból az 1920-as év első jelentős eseménye a román csapatok Tiszántúlról való kivonulása volt. 1920. március 15-én a románok átadták a csendőrségnek a debreceni, a nyíregyházi és a békéscsabai fogolytáborok őrzését,¹⁴⁷ ezenkívül a Tiszántúlra bevonuló Nemzeti Hadsereg mögött a második hullámban a csendőrség is megszállta az átadott területeket. A testület egyik fő feladata itt is a meginduló sorozások biztosítása volt.¹⁴⁸

A csendőrség és a rendőrség szempontjából meghatározó volt a fővezérség 1920 áprilisi megszűntetése. A két szervezet ekkor újra visszakerült a H.M., illetve a B.M. alárendeltségébe.¹⁴⁹ A régi-új vezetés első jelentős lépése a csendőrség egy részének Budapestre vezénylése volt, mivel tartottak egy esetleges május 1-jei megmozdulástól.¹⁵⁰

A június 4-én aláírt trianoni békeszerződésnek a hadseregre vonatkozó előírásai közvetve és közvetlenül is érintették Magyarország rendvédelmét. A békeszerződés szerint a hadsereg létszáma maximum 35 000 fő lehetett (1750 tiszt, 2333 altiszt), ami a honvédséget csupán karhatalmi feladatok ellátására tette alkalmassá. Megszűnt az általános védkötelezettség, a létszámot csak toborzással lehetett kiegészíteni. A tisztteknél 20, a legénységnél 12 év volt a szolgálati idő. Tartalékos állomány fenntartása mind a tisztikarnál, mind a legénységnél tilos volt.¹⁵¹ A csendőrség és a rendőrség létszámát az 1913-as évben a trianoni területen szolgáló állomány arányában szabták meg, ami 4000-4000 főt jelentett.¹⁵² A békeszerződés betartását az antant által delegált Szövetségek Közi Katonai Ellenőrző Bizottság végezte.¹⁵³ A békeszerződés jelentősen megnövelte a csendőrség és a többi közbiztonsági szerv jelentőségét, hiszen ettől fogva, egészen a trianoni korlátokat feloldó, 1938-as bledi egyezményig, részben katonai rejtési szervként is működtek.¹⁵⁴

A magyar fegyveres testületek 1920. július 1-jei létszáma azonban jelentősen túllépte az engedélyezett keretet. A 105 300 fős hadsereg (ebből 9840 tiszt, 6686 altiszt és 87 809 fő legénység), valamint a 17 340 fős csendőrség és rendőrség ezzel egy csapásra „túlméretezett” lett.¹⁵⁵ Az 1920. július 22-én megalakult Teleki-kormány hozzá is látott a kényszerű létszámcsökkentéshez, ami a rendvédelmi testületek számára részben kedvező is volt, a kormány ugyanis az ő esetükben esélyt látott a trianoni szerződés korlátozásainak módosítására. A hadsereg leszerelő állományának egy részét, elsősorban az 1898-99-es évben született állományt, ezen testületek feltöltésére, fiatalítására vették igénybe. Az átadott legénységi állomány jelentős részét az „ipari gócpontok környékén” helyezték el.¹⁵⁶ A tisztikar számára kérdésessé vált a jövő. Azok a tisztek, akik megmaradtak valamely fegyveres testületnél, lekötelezettjévé váltak a Horthy-rendszernek, azok azonban, akiknek helyzete bizonytalanná vált, túlnyomóan a királypártiak táborába kerültek.¹⁵⁷

1920 folyamán igyekeztek megoldani a különítmények kérdését is. 1920. június 16-án Soós tábornok parancsba adta, hogy a különféle karhatalmai alakulatok és tiszti különítmények Budapesten a rendőrségbe, vidéken pedig a csendőrségbe olvadjanak be. Néhány különítmény ugyan, mint csendőrtartalék zászlóalj rész-

ben meg tudta őrizni önállóságát (Prónay, Ostenburg, Ranzenberger), de mindenki számára nyilvánvalóvá vált, hogy többé nincs szükség rájuk.¹⁵⁸

1921. január 3-án miniszterelnöki rendeletet adtak ki a csendőrség, a rendőrség és a határőrség létszámának jelentős megemelésére.¹⁵⁹ A B.M. január 15-én már egyenesen 18 084 csendőrben és 16 652 rendőrben adta meg az ország belső rendjének biztosításához szükséges állomány nagyságát,¹⁶⁰ ezt megelőzően pedig, mintegy ennek biztosítására, a H.M. elrendelte, hogy a csendőrség, a rendőrség és a vámőrség állományát a hadseregből töltsék fel.¹⁶¹ Az átvett tiszteket és legénységet az elhárítás alaposan „átvilágította”, így sikerült igazán megbízható utánpótlást adni a közbiztonsági szerveknek.¹⁶² Az antant nagykövetek tanácsa ugyan határozottan fellépett a karhatalmi szervek ilyen mértékű növelése ellen,¹⁶³ 1921 januárjától ennek ellenére megkezdődött a rendvédelmi szervezetek átszervezése olyan módon, hogy minél több tisztet és katonai szakembert lehessen átmenteni a különféle testületekbe, valamint, hogy „korrigálják” az elcsatolások miatt torzult szervezeti felépítést. A csendőrség esetében például az volt fő hivatkozási elv, hogy a testület szervezetét hozzá kell igazítani az új közigazgatási beosztáshoz. Amennyiben azonban figyelembe vesszük azt, hogy július végéig a megszűnő 33 szárny-, illetve 72 szakaszparancsnokság helyébe 28 vármegyei és 179 járásparancsnokságot állítottak fel, valamint hogy 7 kerületi (törzs-) és 28 vármegyei gazdasági hivatal jött létre, akkor nyilvánvaló, hogy az összességében 137-tel több, csak tisztek által vezethető magasabb parancsnokság inkább a jól képzett parancsnoki állomány „jobb időkre való átmentését” szolgálta. Ugyanezen idő alatt kezdett újra kiépülni az őrsszervezet is, hiszen közel 160 új őrs kezdte el működését, megszűntek viszont az ideiglenesen felállított különítmények, szám szerint 117. Szintén 1921 januárjában adták ki az új egyenruháról szóló 19043/eln. 5. 1921 sz. rendeletet, ami a honvédségi mintát követve táborizöld színű öltözeteket írt elő. A nehéz gazdasági helyzet miatt hosszú ideig elfogadott volt a háború alatti csukaszürke, és a háború előtti barna egyenruha is, ha felvarrták rá az új rangfokozati jelzéseket.¹⁶⁴

Az 1921-es év legfontosabb eseménye a csendőrség szempontjából a burgenlandi konfliktus és a vele összefonódó második királypuccs volt. Ezekben főleg a két volt különítményes tiszt, Prónay Pál és Ostenburg (Moravek) Gyula csendőrtartalék zászlóaljai voltak érintve. Prónay, akit botrányai miatt már júliusban leváltottak zászlóalja éléről, sőt augusztus 13-án a csendőrfelügyelő 30 nap szobafogságra is ítélte, kapott még egy lehetőséget.¹⁶⁵ Augusztus végén „rongyos gárdája” élén megszállta az Ausztria számára átadásra kijelölt területeket. Ez Bethlen miniszterelnök sugalmazására történt, aki az ekkor éppen zajló nemzetközi tárgyalásokon akart engedményeket kicsikarni. „Véletlenül” éppen a térségben tartózkodtak a Prónay- és az Ostenburg-féle csendőrtartalék zászlóaljok, amelyek csatlakoztak a „rongyosokhoz”. Prónay azonban túljátszotta szerepét, október 4-én kikiáltotta a Lajtabánságot, amelyhez Ostenburg is csatlakozott. A kormány ekkor ígéretet tett, hogy aki elhagyja Prónayt, az álláslehetőséget kap a hadseregnél vagy a belbiztonsági szerveknél. Sokan meg is tették

ezt, egyrészt a csendőrséghez került.¹⁶⁶ Október 17-én Bethlen mozgósította a dunántúli csendőrséget, és megerősítette azt a hadsereg néhány egységével, hogy nyomást gyakoroljon a lajtabánságiakra.¹⁶⁷ Október 20-án azonban másodszor is visszatért IV. Károly, akinek azonnal a segítségére sietett a szorongatott helyzetben lévő Ostenburg és II. csendőrtartalék zászlóalja. Ők voltak a puccs legbiztosabb támogatói, ezért hálából az ex- király Ostenburgot ezredessé, alakulatát pedig gárdavadász ezreddé nevezte ki.¹⁶⁸ A Szombathelyen állomásozó Ranzerberger-féle csendőrtartalék zászlóalj azonban október 22-én Horthyra esküdött fel,¹⁶⁹ Prónay zászlóalja viszont ezt majd csak a puccs bukása után tette meg.¹⁷⁰ Ostenburg vezette a király csapatait a budaörsi csatában október 23-án, utána azonban külföldre menekült, zászlóalja ellenben Tatán kapitulált.¹⁷¹ A puccs résztvevői rövid internálás után kegyelemben részesültek. November 6-án a „hűtlen” Prónay is kivonult a Lajtabánságból és letette a fegyvert.¹⁷² Ezek az események megszüntették a Prónay és az Ostenburg zászlóaljat, de 1922-ben az egyetlen „túlélő”, a Ranzerberger-féle országos csendőrtartalék zászlóalj is feloszlott.¹⁷³ Ezen egységek tisztikarának és legénységének egy része a csendőrséghez került át.

A Bethlen-kormány határozott fellépése a Prónay féle Lajtabánság, illetve a második királypuccs ellenében, valamint az, hogy 1921. június 3-án a csendőrség és a rendőrség a B.M. hatáskörébe került, megnyugtatta az antant képviselőit.¹⁷⁴ Minden bizonnyal ennek köszönhető, hogy hosszas tárgyalások után lehetővé vált a két szervezet létszámának 12 000-12 000 főre emelése.¹⁷⁵ Ezt február 13-án, az 1922: VII. tc-ben rögzítette a nemzetgyűlés, olyan módon, hogy a csendőrségnél maximum 600 tiszt szolgálhatott, és a 12 000 fős állományba nem számított bele a polgári ruhás segédszemélyzet, utóbbi létszáma egyébként alig párszáz fő körül mozgott.¹⁷⁶ 1925-re ennek alapján dolgozták ki a csendőrség létszámának megoszlását, amely szerint 542 tiszt, 11 412 legénységi állományú és 374 polgári állású személy, azaz összesen 12 328 fő szolgálhatott a testületnél.¹⁷⁷ Ennek megvalósítása azonban hosszú ideig elhúzódott, mert az ország katasztrofális anyagi helyzete csak a testület létszámának lassú növelését tette lehetővé.

Az 1922-es év magával hozta a rendszer által leginkább rettegett munkásmozgulások felerősödését, és a szintén nehéz szívvel várt parlamenti választásokat. Mindkét esetben sor került a csendőrség fokozott bevetésére is. Április 7-én például az állandósuló sztrájkok miatt a szénbányák csendőri ellenőrzés alá kerültek,¹⁷⁸ május 1-jére pedig géppuskás csendőrosztatok érkeztek Budapestre (noha Trianonban csak puskát engedélyeztek a testületnek¹⁷⁹), hogy megerősítsék a rendőrség erőit. A H.M. november 2-án felállított egy sztrájk válságstábot, amelyben ott voltak a csendőrség és a rendőrség képviselői is.¹⁸⁰ 1922. május 17-én, közvetlenül a választások előtt, a H.M. és a B.M. felosztotta az ország területét, és az erősen legitimista, agrárszocialista, illetve baloldali választási kerületekben fokozott csendőrségi és rendőrségi ellenőrzést rendeltek el. Klebelsberg belügyminiszter pedig közel 9000 főt kapott a honvédségtől a rendvédelmi testületek megerősítésére.¹⁸¹ A volt lajtabánságiak július 24-25-ére egy újabb táma-

dást terveztek Burgenland ellen, szervezkedésük azonban kiderült, és a csendőrség erői július 13-a és 20-a között felszámolták a gyülekező csoportokat.¹⁸²

Az ország belpolitikai helyzetének konszolidálódása a csendőrség életére is kihatott. 1924. június 12-én Budapesten újraalakult a Csendőrtiszti Kaszinó,¹⁸³ július 15-én pedig ismét kiadták a Csendőrségi Lapok című havonta kétszer megjelenő folyóiratot, és megjelent az 1925. évi csendőrségi zsebkönyv is.¹⁸⁴ A Csendőrségi Lapok eljutott az ország minden őrsébe. Elsősorban a csendőrségi munkához kapcsolódó szakkikkeket, testületi híreket – köztük sporthíreket –, tanulmányos nyomozásokat, valamint csendőrirók, költők műveit közölte, de jó néhány katonai témájú közlemény is helyet kapott lapjain.¹⁸⁵ A romló anyagi helyzet ellenére a felső vezetés elégedetten állapíthatta meg, hogy a legénység a kormány szempontjából teljes mértékben megbízható. Nem túlzottan közismert, hogy a politikai szélsőségektől való távolmaradás a szélsőjobbra is vonatkozott, Gömbös Gyula például 1925. augusztus 3-án arról panaszkodott Bethlen István miniszterelnöknek, hogy a csendőrök durván összeverték fajvédő híveit a hatvani időközi választás során.¹⁸⁶

A csendőrség számára jelentős problémát okozott a tisztikar öregedése. Az évek múltával ugyanis a csendőrségnél szolgáló tisztek egyre előrébb léptek a rangsorban, azaz egyre több lett a százados, és egyre kevesebb a főhadnagy. (II. táblázat) Ezt a problémát kétféleképpen próbálták orvosolni: egyrészt kedvezményes nyugdíjazással (III. táblázat) tették lehetővé a fiatalabb tisztek előrébb lépését, másrészt pedig megpróbálták úgy átalakítani a csendőrség szervezetét, hogy több legyen a testületen belüli magasabb parancsnokságok száma, és kevesebb a főhadnagyi ranghoz „méltó”. 1925. december 15-én újjáalakult a szervezet, és létrejöttek az osztályszékhelyű kerületi iskolák.¹⁸⁷ Az eltérés a csendőrség ideális tiszti létszámától azonban a későbbiekben is egyre nagyobb lett (II. táblázat).

A húszas évek második felében felerősödött a csendőrség katonai orientáltsága. A Csendőrségi Lapokban egyre több cikk jelent meg például a csendőrség légvédelmi lehetőségeiről, a „páncélos elhárításról”, a gázvédelemről, illetve a korszerű gyalogsági harckiképzésről,¹⁸⁸ sőt 1927-ben ismét megpendítették, hogy rendszeresítsék a csendőrségnél a golyószórót és a kézigránátot.¹⁸⁹ (A trianoni szerződés előírásai mindezen tevékenységektől eltiltották a csendőrséget, és azt hiszem azt nem kell külön magyarázni, hogy sem a golyószóró, sem pedig a kézigránát nem nevezhető elsődlegesen rendvédelmi célokat szolgáló fegyvernek.)

1926. szeptember 25. és október 17-e között a csendőrség nagy sikerrel, igen kedvező nemzetközi visszhang mellett vett részt a berlini közrendészeti világtalálatsón.¹⁹⁰ Tanulságos az ide készített statisztika, mely szerint az ország 93 010 km²-es területéből és 8 millió lakosából 91 330 km² és 5,8 millió fő állt a csendőrség ellenőrzése alatt. Egy őrsbeli csendőrré 11,67 km² és 792 lakos jutott, egy csendőrrjárőr évente átlag 71 személyt fogott el, illetve jelentett fel.¹⁹¹ 1927-ben ismét több jelentős szervezeti változás történt: az osztályok iskoláit egy-egy kerületben tanosztályba vonták össze, és elkezdte működését a szombathelyi őrsparancsnokképző iskola is. 1927. szeptember 1-jén életbe lépett a csendőrség új,

európai színvonalú Szervezeti és szolgálati utasítása (SZUT), amely gyakorlatilag teljessé tette a testület újjászervezését.¹⁹²

Az 1920-as években gróf Bethlen István miniszterelnök és kormánya következetes és kérlelhetetlen politikát folytatva fokozatosan talpra állította az országot. Sikerült romjaiból újjáépíteniük a gazdaságot, felvirágoztatniuk a kultúrát, illetve újra reményt és tartást adniuk a trianoni sokk következtében egy ideig reményvesztett lakosságnak. Az elkövetkező években a csendőrség és a rendőrség is látványosan fejlődött, s hamarosan ismét a dualizmus kori, igen magas szinten tudták biztosítani az ország zavartalan közbiztonságát.

2. A rendfenntartási kompetenciák újraosztása és az ezzel járó konfliktusok

Magyarország két világháború közötti történelmének igen érdekes része az ország rendvédelmének újjászervezése, amelyen belül számos nézeteltérés merült fel a Horthy-korszak két azonos feladatokat ellátó, egymástól azonban nagyon sokban különböző testülete, a Magyar Királyi Csendőrség és a Magyar Királyi Rendőrség között. A vita végeredményeként, a korábbi állapotokhoz képest jelentősen átrendeződött hazánk területének a fentebbi két testület között történő felosztása. Számtalan ok tette szükségessé a csendőrség és a rendőrség között korábban kialakuló munkamegosztás felülvizsgálatát, illetve elkerülhetetlenné a rendőrség térnyerését.

Miként azt már az előzőekben kifejtettem, Magyarország területén a XIX. század végére két meghatározó, egymást kiegészítő rendvédelmi forma alakult ki: a vidék rendjét a Magyar Királyi Csendőrség tartotta fenn, míg a városok közbiztonságáért az adott települések önkormányzatainak alárendeltségében álló különféle városi rendőrségek, illetve Budapest és Fiume esetében állami kézben lévő rendőrségek feleltek.¹⁹³ A csendő-rendő-r probléma lényegének megértéséhez azonban más oldalról kell megközelíteni az előzményeket.

A vidéki és a városi rendfenntartás elkülönülése hazánkban egyidős a városok kialakulásával, hiszen a szabad királyi városok jogai között ott szerepelt az önálló bíraskodás, amelyen belül a bíraskodással ekkor még teljesen összefüggő rendfenntartás joga is a városi önkormányzatok fennhatósága alá került. Egészen más volt a helyzet a városok falain kívül, ahol eleinte a királyi, majd a nemesi vármegye szervei biztosították a törvényes állapotokat, mindemellett azonban jelen volt az egyes faluközösségek meglehetősen korlátozott, de saját rendvédelme is.¹⁹⁴ Ez a felosztás nem magyar jellegzetesség volt, hanem a feudális Európa általánosan elterjedt gyakorlatát tükrözte, éppen ezért nem meglepő, hogy a későbbi, a polgári korszak rendfenntartását meghatározó testületek is az európai feudalizmus mintaállamaiból, Angliából és különösen Franciaországból kiindulva terjedtek el Európában.¹⁹⁵ A rendőrség és a csendőrség

egymással összhangban, két teljesen eltérő terület, a város és a vidék közbiztonsági feladatainak ellátására alakult ki.

A modern, a polgári társadalom követelményeinek megfelelő színvonalú és hatékonyságú magyarországi rendvédelem kiépülésének kezdete az osztrák Habsburgok centralisztikus törekvéseihez köthető. A rendőrségi típusú testületek magyarországi megjelenése, amelyek különféle néven látták el a városok közrendjének és közcsendjének védelmét, a meglévő élénk kereskedelmi és kulturális kapcsolatoknak köszönhetően viszonylag gyorsan követte az európai fejlődést. II. József reformjai kiterjedtek a rendvédelemre is, ő volt az első uralkodó, aki határozott lépéseket tett annak korszerű európai minta alapján történő kiépítésére. A „kalapos király” intézkedései egyben központosították is a városok rendvédelmét. Az ekkor még zömében német ajkú városi lakosság nem nagyon állt ellen az udvar centralizációs törekvéseinek, egészen más volt azonban a helyzet a vidéket jelentő vármegyékkel, amelyek a magyar nemesi ellenállás utolsó bástyái voltak.¹⁹⁶ A napóleoni háborúk lezárultával az udvarnak erre a célra is rendelkezésre állt volna egy Európa szerte elterjedt és kiválóan bevált testület, a francia eredetű zsandárság, amelyet 1815-ben Lombardia visszaszerzésével örökölt Napóleon birodalmától.¹⁹⁷

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc formálódó rendvédelme, amelyben meghatározó szerepe volt Szemere Bertalannak, az első független magyar kormány belügyminiszterének, szintén fenntartotta ezt a kettős, városi és vidéki struktúrát. Előbbi feladatot a rendőrség, míg utóbbit a nemzetőrség látta el.¹⁹⁸

A forradalom leverése után, a megtorlás részeként, erőteljes centralizáció következett be a magyarországi rendvédelem területén is. Ennek során 1849-ben felállították a zsandárságot, illetve erősen központosították a korábban az önkormányzatokhoz tartozó rendőrségeket is. A Habsburg önkényuralom évei alatt mind a rendőrség, mind a csendőrség működése sokat korszerűsödött, de hatékony működésük egyben az elnyomás fokozását is jelentette, ezért általános közutálatnak örvendtek. A kiegyezés után természetesen azonnal jelentős változtatások történtek a Habsburgok által felállított kétpólusú rendvédelmi struktúrában, a zsandárságot Horvátország és Erdély kivételével azonnal feloszlatták, míg a rendőrségek újra a városi önkormányzatok alárendeltségébe kerültek.¹⁹⁹ A modern elvek szerint kiépülő polgárosuló Magyarország azonban nem tekinthetett el egy országos hatáskörű rendvédelmi testület létrehozásától. Ez az 1881-ben felállított Magyar Királyi Csendőrség volt.

A csendőrség a vidék közbiztonsági szerve volt. A törvényhatósági jogú városok kül- és belterületén, illetve a rendezett tanácsú városok belterületén nem volt illetékes a testület. Ezeken a helyeken, mint már említettem, az 1882: X. törvénycikk értelmében a különféle rendőrségek feleltek a közbiztonságért. Nem egy olyan eset volt azonban, amikor önként, vagy a belügy erőteljes ráhatására, a kisebb városok szegényebb önkormányzatai felkérték a csendőrséget, hogy vegye át tőlük a közcsend és a közrend védelmét. Ilyen esetekben az adott városok ugyan meghatározott összeget fizettek a csendőrségnek, de ez jóval olcsóbb

megoldás volt, mintha egy saját városi rendőrséget tartottak volna fenn, arról nem is beszélve, hogy a kiképzettség és a szolgálat ellátásának színvonala is messze a csendőrségtől elvárható és megszokott nivå alatt maradt volna.²⁰⁰ Budapest helyzete azonban egészen más volt, a főváros rendvédelmét ellátó állami rendőrség minden szempontból egyenértékű, sőt speciális helyzetéből adódóan nem egy területen magasabb színvonalú munkát végzett, mint a Magyar Királyi Csendőrség. Ez elsősorban a két testület működési területe közötti eltérésekből adódott. A csendőrség tipikusan vidéki szervezet volt, erre utalt az is, hogy az állomány elsődleges feladata a járőrözés, más néven a portyázás volt, mivel a ritkábban lakott területeken ez volt a bűnmegelőzés leghatásosabb formája. A sűrűn lakott területet ellenőrző fővárosi rendőrség ellenben inkább a helyhez kötött, azaz posztos rendőröket használta a fentebbi célra, amelyek állandó ellenőrzés alatt tartották a város fontosabb pontjait.²⁰¹ Azt sem szabad elfelejteni, hogy a dualista rendszer által kiemelt veszélyességűnek tartott munkásmozgalom természetesen a nagyobb városokban, azon belül is elsősorban Budapesten jelentkezett, így ilyen ügyekben főleg a rendőrségnek kellett eljárnia.

A dualizmus korszakáról elmondható, hogy a XIX. század végére az Európához gazdaságilag egyre jobban felzárkózó Magyarország a rendvédelem területén nemcsak, hogy felzárkózott a fejlettebb államokhoz, hanem némelyiket meg is előzte. A mintegy 12 000 fős létszámú rendőrségi állomány,²⁰² illetve a közel 10 000 fős csendőrség napjainkban szinte teljesen elképzelhetetlen fokú közbiztonságot tartott fenn.²⁰³ (Példa erre, hogy 1907-ben a Magyar Királyi Csendőrség a tudomására jutott bűnesetek 92,2%-át felderítette!²⁰⁴ Még ha figyelembe is vesszük a Csapó Csaba által említett teljesítménykényszer, és mintegy 60%-osra korrigáljuk az adatot, az akkor is messze meghaladja napjaink hasonló értékeit.²⁰⁵)

Az évtizedek munkája során jól felépített rendvédelmi struktúra teljesen szétzúródott az első világháború és az azt követő zűrzavaros korszak során. A Károlyi vezette polgáridemokratikus rendszer, rengeteg gondja közepette képtelen volt hathatós rendvédelmet kiépíteni. A korábbi állapotokhoz képest a Tanácsköztársaság ugyan sokkal jobb közbiztonságot tudott teremteni, de ennek fő szerve, a Vörös Őrség a korábban meglévő kétpólusú rendvédelmi struktúrától eltérően, a magyarországi hagyományoktól teljesen idegen szovjet-orosz minta alapján szerveződött és végletesen központosított, tipikusan diktatórikus elvek alapján épült fel.²⁰⁶ A Tanácsköztársaság politikai rendőrsége, a hírhedt Cseka mintájára felállított, nem kevésbé rettegett Lenin fiúk, számos kegyetlenséget és atrocitást követett el a rendszer vélt, vagy valódi ellenségei ellen, akik között nagy számban voltak megtalálhatók a csendőrség és a rendőrség korábbi tagjai is.

A Tanácsköztársaság bukását követően, hazánk közbiztonsága hihetetlen mélypontra süllyedt. A kommunista rendszer örökébe lépő Peidl-kormány módszereiben felszámolta elődje összes intézkedését, ám nem volt kidolgozott koncepciója a rendvédelem újjászervezésére, így lépései csak tovább fokozták a válságot.

A Tanácsköztársaság nyomasztó emléke, a fel-fellángoló sztrájkok, a zavaros belső helyzet és az egyre arcátlanabbá váló román megszálló csapatok által elkövetett atrocitások egyre sürgetőbbé tették a csendőrség és a rendőrség mielőbbi újjászervezését. Ez a munka, mint már említettük kétfelől folyt, egyrészt az antant Katonai Misszió, másrészt a Horthy Miklós vezette Fővezérség részéről. Az antant számára a békeszerződés aláírásának fő előfeltétele a magyarországi állapotok konszolidálása és szabad választások lefolytatása volt. A fővezérség pedig a közrend biztosításának érthető igénye mellett, saját hatalmának növelésére is felhasználta a rendvédelmi szerveket. Az újjászervezés a román kivonulás reményteljes küszöbén vett lendületet, igazán azonban csak a megszálló erők kivonásával párhuzamosan gyorsult fel. Ettől fogva a tábornoki bizottság befolyása, érdeklődése is csökkent a rendvédelmi szervek iránt.

Az 1918-19-es események által elsöpört kétpólusú rendvédelmi struktúra újjászervezésénél eleinte az volt az elsőszámú feladat, hogy a közrend és a közcsend biztosítására valamelyik testületet mielőbb felállítsák. Különböző okok miatt ebben az újjászervezésben a rendőrség jelentős helyzeti előnyben volt, ezek közül a legnagyobb súllyal az esett a latba, hogy a csendőrséget sokkal nagyobb mértékben érintették a háború alatti behívások. Az erőltetett ütemben növekvő Nemzeti Hadsereg, azon belül a csendőrtartalék sem mondhatott le a csendőrség gerincét jelentő képzett tisztektől és tiszthelyettesekről. A „civil” rendőrtisztviselők ellenben sokkal kevésbé tűntek vonzónak a hadsereg számára, így a rendőrség kiépülése kevesebb zökkenővel folytatódhatott. A sokszor tisztázatlan, zűrzavaros viszonyok mellett igen gyakran megesett, hogy mind a csendőrség, mind a rendőrség magának követelte az ellenőrzés jogát egy-egy terület felett. A két testület között egyre több feszültség halmozódott fel, mivel ezekben az esetekben elkerülhetetlenek, sőt mindennaposak voltak a súrlódások. 1921-ben érkezett el az idő arra, hogy megkíséreljenek úrrá lenni a problémán. Erre az évre, a trianoni diktátum rendelkezéseinek megfelelően, megszűnt a csendőrség kettős alárendeltsége, mivel a testület kikerült a H.M. alárendeltsége alól, tehát már mind a két szerv kizárólag csak a B.M. felügyelete alá tartozott. Ez jelentősen megkönnyítette és meggyorsította a szükséges döntés meghozatalát.

1921. május 14-én kelt a 46.669/1921. B.M. számú rendelet, amely arra utasította a két rivalizáló testületet, hogy rendezzék egymással fennálló nézeteltéréseiket. A belügy általános rendezőelvként leszögezte, hogy a csendőrség vidéki, a rendőrség pedig városi testület, ugyanakkor azt is kifejtette, hogy a fennálló törvényes kereteknek megfelelően kell eljárni.²⁰⁷ A vitának pontosan ez volt az alapja, ugyanis a dualizmus idején hatályos törvények és rendeletek nem érintették a rendezett tanácsú városokat, pontosabban azok külterületére vonatkozóan nem voltak egyértelműek. A csendőrség kivonult ezen városok belterületéről, ugyanakkor éles viták törtek ki a külterületek feletti rendelkezést illetően. Másik vitatott terület volt a budapesti agglomeráció, ahol a közigazgatás ugyan meg tudta húzni a város és a vidék közötti határt, a gyakorlatban viszont ez roppant nehéznek bizonyult.

Az elkövetkező részben a Magyar Országos Levéltár csendőrségi anyagában talált iratokra támaszkodva igyekszem képet adni a csendőrség és a rendőrség között kirobbant, az ország területének egyes részei feletti rendvédelmi kompetenciák újraosztásáért zajlott összetűzésről, s a felszínen zajló vita mellett megpróbálok képet adni az események mögött álló mélyebb összefüggésekről is. A fennmaradt iratanyag rendkívül hiányos volta miatt csak két területre, a budapesti I. és a miskolci VII. kerületekre tudtam konkrét forrásokat találni, az ezekre vonatkozó dokumentáció is csupán töredéke lehet az eredeti állománynak. Az adott témában a további öt kerületre vonatkozóan sajnos semmilyen iratanyag sem maradt fenn.

Az ügyiratok nagy részének már a címe is sokat sejtető: „A m. kir. csendőrség működése a m. kir. állami rendőrség hatósági területén.” Az iratanyag áttekintése után mind a budapesti, mind a miskolci kerület esetében kijelenthető az, hogy az esetek zömében a rendőrség volt az, amely panaszos félként lépett fel, míg a csendőrség eléggé körmönfont, ám annál hatásosabb módon igyekezett halogatni a számára kedvezőtlen rendelkezések végrehajtását. Nem volt ritka azonban az sem, hogy a rendőrség működött olyan területeken, amelyeken törvény szerint semmi keresnivalója sem volt.

Ezek a néha igencsak csípős, sőt sokszor egyenesen vádaskodó, vagy dühödt hangvételű iratok lehetőséget nyújtanak arra, hogy betekintsünk abba, az ország lakossága előtt gondosan eltitkolt kapcsolatba, amely a két rivális, ám egymásra utalt testület között létezett. Kifelé mindig teljes volt az egyetértés, a viták így „családon belül” maradtak. Az is roppant érdekes, ahogy a két fél felváltva használta a korszak bevett és jól bevált módszereit az ügymenet lassítására. Az iratanyag mennyiségét figyelembe véve elsőként a miskolci, majd azt követően a budapesti kerületben zajló eseményeket követem nyomon.

A miskolci kerületben, ellentétben a budapestivel, nem egy olyan eset is volt, amikor a csendőrség külön rendőrségi felkérésre olyan helyeken is szolgálatot látott el, ahol azt mindenképpen a rendőrségnek kellett volna megtennie. Eger rendezett tanácsú város külterületén, illetve Gyöngyös rendezett tanácsú város külterületén és belterületének egy részén hosszú ideig a csendőrség látta el a közcsend és a közrend védelmét, noha ezt az illetékes belügyi szervek nemegyszer nehezményezték.²⁰⁸ A VII. kerületben a másik neuralgikus pontnak a diósgyőri kérdés bizonyult, itt ugyanis a rendőrség mindenáron igyekezett megtartani a vasgyárat illetve a környező településeket, pedig a térség eredetileg tisztán csendőrségi fennhatóság alá tartozott. Ha megnézzük a miskolci rendőr-főkapitányság által a 46.669/1921 sz. rendelet után a belügyminiszter számára 1921. augusztus 10-én elkészített tájékoztatóját, akkor válik igazán nyilvánvalóvá ez a törekvés. Az irat ismerteti a kerületi csendőrpáncsnokkal lefolytatott egyeztető tárgyalások alapján kötött egyezséget, amely szerint: A diósgyőri vasgyáron és a környékén a két testület megosztódik, Sárospatak nagyközség belterülete (329 hold), Hatvan nagyközség belterülete és a vasúti pályaudvar térsége, Gyöngyös belterületének beépített része (350 hold) és Eger belterülete (4500 hold) a rendőrségé,

míg Sárospatak (26 902 hold), Hatvan, Gyöngyös (14 952 hold) és Eger (6500 hold) külterületén a csendőrség lát el szolgálatot. A jelentés indokként a külterületek nagy kiterjedését és az ehhez képest csekély rendőrségi létszámot hozza fel, ugyanakkor nyilvánvalóvá teszi, hogy ezt a megoldást csak átmeneti jellegűnek tartja.²⁰⁹ Ezt a mondatot megerősíti a B.M. egyik levele is, amelyben szó szerint a következők álltak: „A városok külső területén ezen szolgálat ellátása csak akkor bízható a csendőrségre, ha a külterület nagy kiterjedésű, s lakatlan, vagy gyéren lakott és mezőgazdasági művelés alatt áll.” Az irat emellett azt is leszögezte, hogy minden más esetben a rendőrségnek kell megóvnia a közbiztonságot, illetve, hogy nem elfogadható a létszámhiányra való hivatkozás, mivel fel lehet osztani a fölös rendőrségi kirendeltségeket, amelyek állománya átirányítható lenne ezekre a területekre.²¹⁰

A miskolci csendőrkerület parancsnokának 1921. augusztus 8-án kelt, a B.M. VI.c. osztályához intézett levelének külön érdekessége az, hogy szó szerint ömlik belőle a panasz. Legfőképpen azt a méltánytalanságot sérelmezi, hogy amíg a rendőrség foggal körömmel ragaszkodik minden olyan területhez, amelyhez a törvények szerint semmi joga (Sárospatak, Hatvan, Bánréve és Diósgyőr nagyközségek), addig máshol létszámhiány miatt nem képes ellátni feladatait, s ezért a csendőrség állományát kell túlterhelni (Eger, Gyöngyös). Rátky ezredes különösen sérelmezi a rendőrség működését olyan esetekben, amikor a már működő csendőrőrs mellett rendőrkirendeltségek is megjelennek, mivel „az együtt tartás felesleges súrlódásokra vezet, aminek csak a közérdekre van hátrányos kihatása.” Az irat azzal a borúlátó jóslattal zárul, hogy a rendőrség részéről tanúsított példátlan viselkedés miatt tömeges kilépés várható a megalázott csendőrségi állományból.²¹¹ Igazán érdekessé csak akkor válik ez az irat, ha megnézzük Rátky ezredes alig valamivel korábban, 1921. július 30-án kelt levelét, amelyben egyszerűen csak felsorolja azokat a helyeket, ahol kerületén belül a rendőrség is működik, illetve megoldási javaslatokat tesz a felmerült problémákra. A diósgyőri vasgyár esetében például megemlíti azt, hogy amíg a csendőrség 20 fővel, addig a rendőrség 100 fővel tervezi ott ellátni a közbiztonsági szolgálatot, valamint mellékeli az igazgatóságnak a csendőrséget dicsérő levelét, amelyben a gyár vezetői ragaszkodnak ahhoz, hogy a továbbiakban is e testület működjön területükön. Figyelemre méltó az, ahogy a „gaz tőkések” a testület mellett érveltek; „de általában is közismert tény, hogy a zavargásokra hajló és könnyen fanatizálható nagyszámú munkásságra egyedül a katonailag szervezett rendőrség (tehát a csendőrség – KF) bír olyan hatással, mely azt állandóan fékentartja.” Eger és Gyöngyös esetén különösen azt nehezményezi az irat, hogy a csendőrség azért kénytelen ezen városok külterületén ellátni a szolgálatot, mivel a rendőrség évek óta nem végez ott semmilyen érdemleges munkát. A rengeteg borospince miatt mind a két helyen fontos a megelőző szolgálat, amelyet a csendőrség a lakosság nagy megelégedésére lát el, amelynek igazolására csatolja az egri főszolgabíró levelét is.²¹² A két levél hangvétele közötti óriási eltérés felveti azt a kérdést, hogy ez alatt a néhány nap alatt vajon mi történhetett Balló főkapitány és Rátky ezredes között?

Balló rendőrfőkapitány jelentése, amelyet 1923. december 14-én intézett a B.M. VI.a. osztályához, röviden összegzi az addig eltelt időszak történéseit. A főkapitány először azt szögezte le, hogy az akkori létszámihiány miatt, 1921. augusztus 19-én csak átmenetileg, az ideiglenesség hangsúlyozásával egyezett bele abba, hogy Eger és Gyöngyös rendezett tanácsú városok külterülete a csendőrségé legyen. A kerületi rendőrség létszáma 1922 végére elérte a szükséges mennyiséget, erre hivatkozva a főkapitány 1923. január 3-án és szeptember 5-én is azzal a kérelemmel fordult a belügyhöz, hogy ez a két terület kerüljön vissza a rendőrséghez. A jelentés kiemeli, hogy az eddigi tapasztalatok alapján kifejezetten hátrányos az, ha egy város területén egyszerre két rendvédelmi szerv működik. A jelentés egyben utal egy korábbi, 1923. május 23-án kelt hasonló témájú jelentésre, melyben a hatvani és a diósgyőri rendőrkirendeltségek működését gátló csendőri intézkedéseket taglalta.²¹³ Érdemes ezt a jelentést összevetni a miskolci csendőrkörlet parancsnokának 1923. május 5-én kelt hasonló tárgyú jelentésével. Rátky ezredes ebben azt közli, hogy információi szerint a két érintett város rendőrségének nem sok hajlandósága van átvenni a külterületek feletti ellenőrzést, a városok vezetése pedig mindenképpen azt szeretné, ha maradna a csendőrség. Eger önkormányzata például odáig ment, hogy a szőlők védelmére egy külön őrslakatnyát is építtetett, illetve vásárolt volna.²¹⁴ Az iratanyagban megtalálható az egri polgármester 1923. március 26-án kelt levele is, amelyben a derék városatya azt a javaslatot teszi, hogy az önkormányzat a szőlőket őrző 28 hegycsúcs helyett a csendőrségre bízna a szőlők védelmét, amelynek anyagi fedezetét is állná. A levél nagyon pozitívan nyilatkozik a csendőrség megelőző szolgálatáról, mert amióta ők vették át a területet azóta jelentősen csökkent a lopások száma. A polgármester azt is kiemeli, hogy a rendőrséghez képest a csendőrség sokkal jobb hatásfokkal deríti fel a bűnt, illetve a szőlőlopások tetteseit. A rendőrség nem tervezi ilyen intenzíven ellenőrizni a külterületet, amit a gazdák nem fogadtak kitörő örömmel. A levél végén az alábbi sorok tetten látható hitet a csendőrség mellett. „... mert bebizonyított tény, hogy a tolvajok előtt a csendőrségnek van tekintélye. Maradjon a jelenlegi helyzet, mert szerintünk a rendőrség nem tudná a külterületen garantálni azt a személyi és vagyonbiztonságot, mint a csendőrség.”²¹⁵

A csendőrség legnagyobb szövetségesének a rendőrséggel folytatott hatásköri vitában a vármegyei közigazgatás bizonyult, amely számos szempontból sokkal kedvezőbbnek ítélte meg a csendőrséget, mint a rendőrséget, mivel az utóbbi alárendeltsége alá került területek gyakorlatilag „elvesztek” a vármegye számára.²¹⁶

A kölcsönös hatásköri átfedésekkel járó összeütközésekre világít rá a miskolci rendőrfőkapitány december 12-én kelt levele, amely arról számol be a Belügyminisztériumnak, hogy amikor a rendőrség november 28-án Diósgyőrben falopás ügyében indított nyomozást, akkor a csendőrség parancsnoka, mivel a rendőrnnyomozók „kissé távan értelmezték” az ilyenkor bevett szolgálati formákat, letartóztatással fenyegette meg a területén kellő meghatalmazás nélkül eljáró rendőröket. (Az őrsparancsnok kemény fellépését egyébként a járási

főszolgabíró is támogatta, mivel nehezményezte, hogy a rendőrség soha semmiről sem értesíti időben.)²¹⁷

A két fél közötti nézeteltérést csak igen nehezen lehetett rendezni, erre végül 1924-ben, azaz három évvel a 46.669/1921. számú B.M. rendelet kiadása után került sor. Az egész évben zajló, néhol igen dühödtt iratváltás arról tanúskodik, hogy az indulatok az évek múltával sem csitultak. Érdekes, hogy néha a belügy két osztálya, a VI.a. és a VI.c. között sem volt teljes az egyetértés.²¹⁸ A csendőrség a fennálló rendeleteknek engedelmeskedve ugyan lemondott Eger és Gyöngyös külterületéről, cserébe azonban hasonló jogi alapon visszakövetelte a diósgyőri rendőrkirendeltség területének egy részét. Diósgyőr ügyében az utolsónak szánt egyeztető tárgyalásra 1924. február 8-án került sor, amelynek levezetésére a B.M. Vay Kázmér miniszteri osztálytanácsost, illetve Szőke Béla csendőrezredest küldte Diósgyőrbe. A miskolci rendőrfőkapitányságot maga Balló Rudolf főkapitány képviselte, de jellemző a két fél közötti viszonyra, hogy a kerületi csendőrpáncsnok nem volt hajlandó egy asztalhoz leülni rendőr kollégájával és maga helyett helyettesét, Kertész Jenő csendőralezredest küldte. A tárgyaláson jelen voltak még az érintett területek csendőr és rendőr páncsnokai, valamint Borsod vármegye alispánja és a miskolci járási főszolgabíró is. Maga a tárgyalás meglehetősen gyorsan lezajlott, a két fél végül is megosztozott a vitatott területek felett, ami a csendőrség számára némi gyógyírt jelentett a korábban elszenvedett sérelmekért. Jelentősen megkönnyítette a két testület közötti viszonyt az, hogy mindenhol sikerült pontosan elhatárolni a működési területeket, illetve megszüntetni a korábban fennállt hatásköri átfedéseket is. (A legkülönösebb ilyen eset a Hejőcsabához tartozó Martin-telepen fordult elő, ahol a főutca volt a két testület közötti határvonal.)²¹⁹ A végleges megállapodást a B.M. VI.a. osztályának a miskolci rendőrfőkapitányhoz intézett 1924. november 24-én kelt levele összegzi, amely szerint a rendőrség biztosítja a közbiztonságot Miskolc törvényhatósági jogú, valamint Eger, Gyöngyös és Sátoraljaújhely rendezett tanácsú városok bel- és külterületén, ezen felül Sárospatak és Hatvan nagyközségek belterületén, illetve Hatvan esetében még a vasúti pályaudvar területén is. A diósgyőri térség megosztása a következőképpen alakult: a vasgyár, illetve a bányásztelepek a rendőrség, míg Diósgyőr nagyközség és a mezőgazdasági jellegű területek 1925. január elsejétől a csendőrség fennhatósága alá kerültek. Az irat a következő dörgelemekkel zárult: „Elvárom, hogy az állami rendőrség és a csendőrség összeműködése mindenütt zavartalan lesz, lévén mind a kettőnek azonos feladata: a személy és vagyonbiztonság, a közrend és a köznyugalom sértetlen fenntartása.”

A budapesti kerület esetében sem mentek zökkenőmentesen a dolgok. Az iratanyag átvizsgálásakor itt arról értesülhetünk, hogy az illetékes rendőrfőkapitány, illetve csendőrkerületi páncsnok anélkül jutott „közös megegyezésre” a másikkal, hogy az arról tudomást szerzett volna. Míg a Budapest vidéki rendőrfőkapitány a belügy illetékes szerveivel levelezett, és az állítólagosan közös megegyezéssel hozott intézkedés elszabotálásával vádolta meg a másikat, addig a csendőrség kerületi páncsnoka már 1921 augusztusában rendben megegyezett az érin-

tett városok rendőrkapitányaival, s arról részletes jelentést is tett a B.M.-nek, méghozzá úgy, mintha az a Budapest vidéki rendőrfőkapitánnyal egyetértésben született volna. Külön érdekesség, hogy erről a rendőrfőkapitány csak 1922 áprilisában értesült a B.M. illetékes osztályán keresztül! Leszögezhetjük, hogy a meglévő iratok alapján nehéz megállapítani azt, hogy a két magasrangú parancsnok közül melyik értelmezte kissé tágan az igazság fogalmát, bár számomra teljesen felfoghatatlannak és hihetetlennek tűnik az, hogy a rendőrfőkapitányt egyetlen beosztottja sem értesítette egy ilyen fontos kérdés megoldásáról.²²⁰

Ambrózy ezredesnek, a budapesti csendőrkerület parancsnokának 1921. augusztus 28-i, fentebb már idézett jelentése részletesen ismerteti a két testület illetékes parancsnokai és kapitányai közötti tárgyalások eredményét. A kerületi parancsnok leszögezi, hogy a csendőrség jelenléte a városok külterületén mind a két fél szempontjából szükséges és elfogadott. A következő okokat említi: a rendőrség létszághiánnyal küzd, a csendőrség pedig szervezeténél és szolgálati szabályzatánál fogva is alkalmasabb a falusias jellegű külterületek rendvédelmére, mert „a rendőrség kimondottan városi közbiztonsági szerv”. Ambrózy ezredes ezt követően tételesen felsorolta a 11 érintett, rendezett tanácsú városra vonatkozó adatokat, amely alapján a következő táblázatot állítottam össze:

Település	Belterület	Lakosság	Külterület	Lakosság
	<i>(hold)</i>	<i>(fő)</i>	<i>(hold)</i>	<i>(fő)</i>
Vác	245	17 281	10 552	2 008
Szentendre	85	6 234	7 156	1 007
Cegléd	1 058	30 000	48 906	8 000
Nagykőrös	607	18 000	28 049	10 600
Szolnok	1 446	22 350	24 714	10 142
Jászberény	1 326	19 500	46 703	14 500
Karcag	4 000	19 000	63 000	3 000
Kisújszállás	3 000	10 500	33 000	3 500
Túrkeve	1 000	10 500	30 000	1 500
Mezőtúr	2 000	22 500	69 000	7 500
Esztergom	920	18 068	15 893	1 200

A jelentés minden esetben feltüntette azt is, hogy a tanyasi gazdálkodás miatt hol és milyen mértékű a lakosság évszakos mozgása a külterület és a belterület között.

A rendezett tanácsú városok mellett két nagyközséggel kapcsolatban merültek még fel viták. Salgótarjánban és Balassagyarmaton ugyanis működött rendőrség is, noha erre semmi törvényi meghatalmazásuk nem volt, sőt Salgótarjánnak még a külterülete is a rendőrséghez tartozott.

Figyelmet érdemel az, hogy a beszámoló Jászberény kivételével, ahol a szükségesnek tartott 20 főnek csak a fele volt meg, mindenhol elegendőnek tartotta a meglévő, illetve a tervezett csendőrségi állományt a feladatok ellátására. Ezzel szemben áll az, hogy éppen Jászberény esetében a rendőrség csak akkor vette volna át a külterületet, ha 60 fős állományát jelentősen megerősítenék.

A budapesti I. csendőrkerület parancsnoka a továbbiakban leszögezte, hogy a meglévő állapot fenntartása lenne ideális, ám ha a rendőrség mégis át akarja venni a külterületeket is, akkor minél előbb lépjen ez ügyben, de lehetőleg úgy, hogy akkor az már a végleges megoldás legyen. Ambrózy ezredes emellett azt is fontosnak tartotta, hogy részletes térképek alapján pontosan határolják el a két terület működési területét. Hangsúlyozta továbbá, hogy sok helyen községekben, sőt kisközségekben is működik rendőrség, ahol „- különösen a legénység között – sajnálatos és kölcsönösen káros súrlódásokat is okoznak”.

A jelentés záró részében jókora sértettséget lehet észrevenni: „A csendőrség szervezeténél, kiképzésénél, szabályzatainál stb. fogva oly testület, mely a közbiztonsági szolgálat minden ágának önálló ellátására hivatott és alkalmas, s ezt 40 éves múltja alatt be is bizonyította.” „A csendőrség szolgálatát a fennálló utasítások és saját előjáróinak parancsai szerint önállóan teljesíti.” „... a kellő önállóság a testület tekintélyének, fejlődésének és eredményes működésének legelső feltételét képezi; annak megszorítása a testületet alapjaiban ingatná meg és fokozatosan másodrendű közbiztonsági szervvé süllyesztené le!” „Rendőri közegnek a csendőrség működési területére való kiküldése kifejezetten csak a városok külterületére lenne szorítandó.” Sorolhatnám még az ilyen és ehhez hasonló mondatokat. A panaszáradat azzal zárul, hogy amennyiben ezek az áldatlan állapotok nem szűnnek meg, akkor célszerű, ha az összes város külterülete a rendőrség illetékességébe kerül. (Ami viszont egyszerűen megoldhatatlan feladat elé állította volna a rivális testületet.)²²¹

A Budapest vidéki rendőrfőkapitány 1922. október 5-i, a B.M.-nek készített jelentése a másik oldal álláspontjára világít rá. Az irat leszögezi, hogy minden város bel-, illetve külterületén a rendőrségnek kell ellátnia a közbiztonság fenntartását, ugyanakkor azt is kifejti, hogy erre a jelen viszonyok mellett a testület még nem képes. A főkapitány szerint a rendőrségi állomány erre a feladatra csak speciális átképzés után alkalmas és nehézségekbe ütközik a szükséges lóállomány beszerzése is. A jövőre utalva az irat javasolja, hogy az érintett területeken lévő csendőrségi épületek teljes berendezésükkel együtt rendőrségi tulajdonba menjenek át. A főkapitány továbbá azt is kifejtette, hogy mind a salgótarjáni, mind a balassagyarmati, mind a jászberényi őrsöket meg kellene szüntetni, helyettük pedig a megnövelt létszámú rendőrség biztosítaná a rendet. Az irat olvasása során teljesen nyilvánvalóvá válik, hogy az azt összeállító személynek fogalma sem volt a csendőrség felépítéséről és szolgálati viszonyairól. A felosztásra javasolt őrsök ugyanis járás-, illetve megyeszékhelyeken voltak, azaz magasabb csendőrségi parancsnokságok állományához tartoztak, ezért ezeket akkor sem lehetett volna megszüntetni, ha nem volt saját területük! Az irat szerzője azzal sem volt tisztá-

ban, hogy a csendőrségnél az őrskörletek berendezésének legnagyobb része nem az állam, hanem az ott szolgáló legénységi állomány közös tulajdonában volt. (Csak érdekességgéppen néhány még ezeknél is abszurdabb ötlet: A salgótarjáni őrs mintegy 5-8 csendőre helyett 7 lovas és 50 gyalogos rendőrnek kellett volna ugyanazt a munkát elvégeznie! Jászberény külterületének ellenőrzésére pedig csak úgy jöhetett volna létre a 10 fős lovasrendőrség, ha oda a szükséges felszereléssel és jó hátaslóval önként, minden anyagi ellenszolgáltatás nélkül jelentkeznek a városi rendőrség tagjai!) A fentebbi anyaghoz képest sokkal realitásabb volt azon követelés, hogy a budapesti agglomeráció körzetében, mivel az szervesen összefonódott a fővárossal, csak a rendőrség lásson el rendvédelmi feladatokat. A megszüntetendő 10 csendőrőrs (4 a budai oldalon, 6 a pestin) épületei, istállói stb. itt is rendőrségi tulajdonba mennének át. (A rendőrség számára nagyon fontosak voltak az így szerzett ingatlanok, mert a csendőrség őrskörletei sokkal tágasabbak és jobb elosztásúak voltak, mint a rendőrség őrszobái. Ugyanis az állomány nem csak ott dolgozott, hanem ott is lakott.)²²²

A miskolci és a budapesti kerületi parancsnokok panaszait olvasva felvetődik az a kérdés, hogy vajon mi állhatott a rendőrség ilyen méretű és meglehetősen agresszív térnyerése mögött? A választ a „vörös rémtől” való félelemben kell keresni. Amíg a csendőrség nem rendelkezett speciális, civil ruhás nyomozó testülettel, addig összetettebb bűnesetek elkövetői, vagy az illegális kommunista mozgalom ellenében nem tudott a siker reményében fellépni, s ez volt az az adu, amit a rendőrség nagyon ügyesen mindig ki tudott játszani riválisával szemben. Hiába hivatkozott a csendőrség az 1883: III., illetve az 1882: X. törvénycikkekre, ez nem segített a rendőrségi „beavatkozás” ellenében. Ennek tulajdonítható az is, hogy az iratokban mindig a csendőrség képviselői azok, akikben nagyobb a kompromisszumkészség, míg a rendőrség képviselői sokkal inkább diktáltak, mint tárgyaltak.²²³ A csendőrség a megfelelő megoldásra csak elég későn talált rá: az 1930-as évek elején minden kerületben felállítottak egy-egy nyomozó alosztályt, amely révén a testület már a bonyolultabb, vagy politikai ügyekben is hatásosan léphetett fel.²²⁴

Összegzésként megállapítható, hogy az ügymenet lassításának legbeváltabb módjaként mind a rendőrség, mind pedig a csendőrség igen gyakran fordult ahhoz a megoldáshoz, hogy a beérkező iratokat „tanulmányozásra” kiküldték alárendelt parancsnokaiknak. Gyakori érv volt még az „idő rövidségére”, illetve a másik fél „halogató magatartására” való hivatkozás is.²²⁵ Feltűnik a vonatkozó iratok átvizsgálásánál, hogy mind a két fél részéről igen gyakran hozták fel azt, hogy a másik oldal létszámbírányos őrszeit illetve őrszobáit könnyedén fel lehetne tölteni, amennyiben feloszlátának az „illetéktelen helyen” működtetett őrsöket és különítményeket, s átcsoportosítanák az ezekben szolgáló állományt.²²⁶ A létszámbírányra vonatkozóan figyelembe kellett venni a B.M. 1921. január 15-én kiadott körlevelét, amely a csendőrőrsök létszámáról intézkedik. Az irat leszögezte, hogy az őrsök minimális létszáma legalább két tiszthelyettes és 7 csendőr kellett volna, hogy legyen. A dokumentum a továbbiakban kifej-

tette, hogy a „feleslegesnek mutakozó őrsök törölhetők”, új őrsöket pedig csak akkor kell felállítani, ha azokra tényleg szükség van. Fontos az utasítás azon része is, hogy a felesleges őrsök állományából fel lehetne tölteni a megmaradó őrsöket. „... kevesebb, de erősebb létszámú őrs a szolgálat kezelése, emberanyag kímélése, a közigazdálkodások fenntartása, nemkülönben fegyelmi szempontból célszerűbb, mint több, de gyenge létszámú őrs.”²²⁷ Ténylegesen azonban egyik félnek sem állt szándékában lépéseket tenni az ügy ilyen módon történő megoldásának érdekében, inkább a már megszerzett pozíciók biztosítására törekedtek, s önként egyikük sem mondott le egyetlen településről, sőt egyetlen talpalatnyi földterületről sem.

Joggal vetődik fel az a kérdés, hogy az eddig ismertetett okok mellett mi állhatott még a fentebbi összetűzések mögött? Érdemes itt utalni néhány lényeges, a tárgyalta dokumentumokban nem érintett kérdésre. A 46.669/1921. számú B.M. rendelet megjelenésekor még senki sem tudhatta, hogy mekkora lehet majd a magyarországi rendvédelmi testületek végleges, összesített létszáma, azaz a két legjelentősebb szerv, a rendőrség és a csendőrség akár egymás ellenfelévé is válhatott, ennek fényében nagyon is húsbavágó lehetett, hogy ki és hol tud teret nyerni a másik fél ellenében. Hasonló volt a helyzet az anyagiak terén is. Az ország katasztrofális gazdasági és pénzügyi helyzete miatt nagyon nehéz helyzetben voltak a rendvédelmi testületek is. Mivel közös költségvetési keretből dolgoztak, a rendőrség és a csendőrség itt is csak egymás rovására biztosíthatta saját érdekeit. Ezen okoknak a húszas évek közepére való megszűnése egyben a vita lezárását is jelentette.

A vitatott területek és az ott élő lakosság aránya a két testület működési területéhez és az ott élő lakosok létszámához képest nem volt túl jelentős. 1926-ban például a rendőrség ellenőrzése alatt 1680 km² és 3,2 millió lakos, míg a csendőrség fennhatósága alá 91 300 km² terület és 5,8 millió fő tartozott.²²⁸

A két testület működési területének elhatárolásával azonban nem értek véget a csendőrség és rendőrség közti súrlódások. A csendőrparancsnokságok keretében működő őrsöket ugyanis gyakran bekapcsolták az adott város külterületének ellenőrzésébe. Ezekben az esetekben vitatott volt, hogy milyen szinten kerül az őrs állománya a városi rendőrkapitány alárendeltségébe. A kérdést a B.M. 1926. évi 74.937. sz. körrendelete igyekezett rendezni. Már az irat első sorai is sokat sejtetnek: „A m. kir. állami rendőrhatóságok és az ezek hatósági területén működő csendőrőrsök kölcsönös szolgálati viszonyát ezúttal véglegesen rendezni kívánom.” A rendelet újfent leszögezte, hogy ahol a helyzet úgy kívánja, ott hasznosabb a csendőrségre bízni a városi külterületek ellenőrzését. Fontos elvként emelte ki azt, hogy a két testület működési területét helyileg is pontosan határolják el egymástól. Ezeken az egyeztető tanácskozásokon az illetékes rendőrkapitány, illetve csendőrparancsnok mellett a polgármesternek és a főszolgabírónak is meg kellett jelennie. Az írásba foglalt egyezséget a belügynek kellett jóváhagynia, de vita esetén a kerületi csendőrparancsnoknak, illetve a területileg illetékes rendőrőrkapitánynak kellett dűlőre jutnia egymással.²²⁹

Érdemes itt ismét idézni a rendelet szövegét: „Sem a csendőrség, sem pedig a rendőrség egyénei nincsenek korlátozva abban, hogy egymás működési területére lépjenek ...” Hivatalosan viszont csak tettenérés esetén léphettek fel, illetve akkor, ha a gyanúsított az ő működési területükön vétett a törvények ellen, de éppen a másik testület illetékességi területén tartózkodott.

A dokumentum leszögezte, hogy az állami rendőrhatalóság területén működő őrsök állománya csupán közbiztonsági szempontból tartozik a rendőrkapitány alárendeltségébe, katonai, fegyelmi és személyi ügyekben azonban soha. Ezekben az esetekben a rendőrpáncsnak gyakorlatilag a járási főszolgabíró szerepét vette át. Azaz, mint rendőrhatalóságnak joga volt felhívást intéznie a csendőrségnek.²³⁰ Azokon a városi külterületeken, ahol a csendőrség látta el a közbiztonsági szolgálatot, a rendőrkapitány, illetve helyettese döntötte el, hogy a bűnügyi nyomozásokat a csendőrségre bízza-e, vagy sem, de bármely nyomozati szakaszban beavatkozhatott, átvehette az irányítást, vagy akár el is vehette a folyamatban lévő ügyet a csendőrségtől. A csendőrségnek minden egyes esetet, még egyszerű tyúklopási ügyet is azonnal jelentenie kellett a rendőrkapitánynak és csak azt követően kezdhetette meg a nyomozást amennyiben a rendőrkapitány nem jelezte, hogy átveszi az ügyet. A kapitánynak azonban tilos volt elrendelnie párhuzamos nyomozást. A város területén történő komolyabb eseményekről rendőrkapitány mindenkor köteles volt tájékoztatni a csendőrsőt. A bűnügyek mellett az őrszel közölni kellett a különféle üzletek, boltok és szórakozóhelyek nyitvatartási idejét, a fegyvertartási, halászati, vadászati engedéllyel rendelkező személyek, illetve a rendőrségi felügyelet alatt állók és a városban tartózkodó külföldi állampolgárok fontosabb adatait.

A rendőrkapitány és a csendőrség rendszeres kapcsolatban kellett, hogy legyenek egymással, ami úgy valósult meg, hogy az őrsparancsnok, vagy annak helyettese hetente egyszer megjelent a rendőrkapitányságon, ahol vagy a kapitány, vagy pedig annak helyettese rövid eligazítást tartott számára. Emellett minden komolyabb ügy kapcsán írásban is fel kellett venni egymással a kapcsolatot. Amennyiben a rendőrkapitánynak panasa volt a csendőrségre, akkor a területileg illetékes tiszti parancsnoksággal kellett felvennie a kapcsolatot, másik oldalról panaszával az őrsparancsnok is ide fordulhatott, a végső szót azonban mindkét esetben a belügy mondta ki.

Rakovszky belügyminiszter, akinek a rendelet általános hangneme szerint már ugyancsak elege lehetett a két testület vitáiból, az alábbi, immár kötelező dörgelemmel zárta mondanivalóját: „Elvárom, hogy a csendőrség és az állami rendőrség kívánatos együttműködését kicsinyes indokok és szempontok zavarni nem fogják.”²³¹ Ez a „kincstári optimizmus” azonban hiú reménynek bizonyult.

1930 januárjában a B.M. a 60.374. sz. körrendelettel ismét szabályozta a két közbiztonsági szerv viszonyát. Leszögezték, hogy a csendőrség és a rendőrség saját területén külön-külön, egymástól függetlenül teljesíti feladatát, az egész ország területére kiterjedő nyomozást viszont bármelyikük is csak belügyminiszteri engedéllyel folytathat. Az ilyen engedéllyel rendelkező nyomozók ellenben

korlátozás nélkül, bármelyik rendőrfőkapitányság, illetve csendőrkerület területén működhetnek. Érdekes kiegészítése volt az 1926-os rendelet nyomozati jogkörre vonatkozó részének, hogy amennyiben akár a rendőrség, akár a csendőrség folytat nyomozást a másik fél illetékességi területén, akkor azt annak „kutya kötelessége” támogatni és maximum egy fő saját állományba tartozó „kíséretet” oszthat be a társszervezet nyomozói mellé. A rendelet szerint a szigorúan behatárolt esetektől eltekintve (lásd fenn) semmiképpen sem lehetett nyomozást folytatni a másik fél illetékességi területén, sőt a „konkurencia” által körözött gyanúsítottakat elfogásuk esetén haladéktalanul át kellett adni a másik testületnek. Ilyen esetekben csak akkor lehetett bármilyen nyomozati tevékenységet folytatni (pl. nyombizosítást), ha a másik szerv értesítése, illetve annak nyomozóinak bevétele „végzetes késedelmet” okozott volna.

Igen érdekes az olyan esetek megítélése, amikor a gyanúsított, gyanúsítottak, mindkét testület területén „dolgoztak”. Az ilyen esetekben azé volt az ügy, aki előbb kezdte meg annak nyomozását. Minden esetben kötelező volt azonban a lehető legsürgősebben értesíteni a másik testületet. A rendelet 17. pontja ismét hangsúlyozza, hogy állandó napi érintkezésre van szükség a csendőrség és a rendőrség között. Az egymással azonos hierarchiájú parancsnokságok (rendőrfőkapitányságok – kerületi parancsnokságok, valamint rendőrkapitányságok – osztály, illetve szárnyparancsnokságok) között.²³²

A szigorú tiltások ellenére a civil ruhás csendőrnnyomozók, nem különben rendőrségi kollegáik, gyakran „tévedtek” a másik testület illetékességi körébe, ezért a belügynek a továbbiakban is gyakran kellett figyelmeztetnie a nyomozó alosztályokat, illetve a kapitányságokat, hogy ilyenkor legalább értesítsék a másik testület illetékes szerveit. Különösen feszültté vált a budapesti főkapitányság és az I. csendőrkerület viszonya, utóbbi ugyanis túl enyhének találta a rendőrséget, és saját, jóval keményebb nyomozóit állandó jelleggel alkalmazta a főváros területén is.²³³

3. Csendőrség és közigazgatás

Minden rendvédelmi testület számára kulcsfontosságú, hogy milyen kapcsolatban áll az őt működtető állam többi szervével, így a közigazgatással. Ez a viszony létfontosságú ahhoz, hogy a számára kijelölt feladatokat a lehető legjobban oldja meg. Magyarország mindenkori rendvédelmi testületei és a közigazgatás egyéb szerveinek kapcsolata az éppen aktuális hatalmi, politikai helyzetnek megfelelően alakult. Az állam, illetve az azt irányító elit elvárásai folyamatosan változtak, illetve nagyobb történelmi fordulópontokat követően szinte teljesen átalakultak. Az 1918 és 1945 közötti időszakban meglehetősen változatosan alakult a csendőrség és a közigazgatás kapcsolata. A XX. század folyamán kétszer is feloszlatták a testületet, először 1919. március 26-án, a Vörös Őrség felállításá-

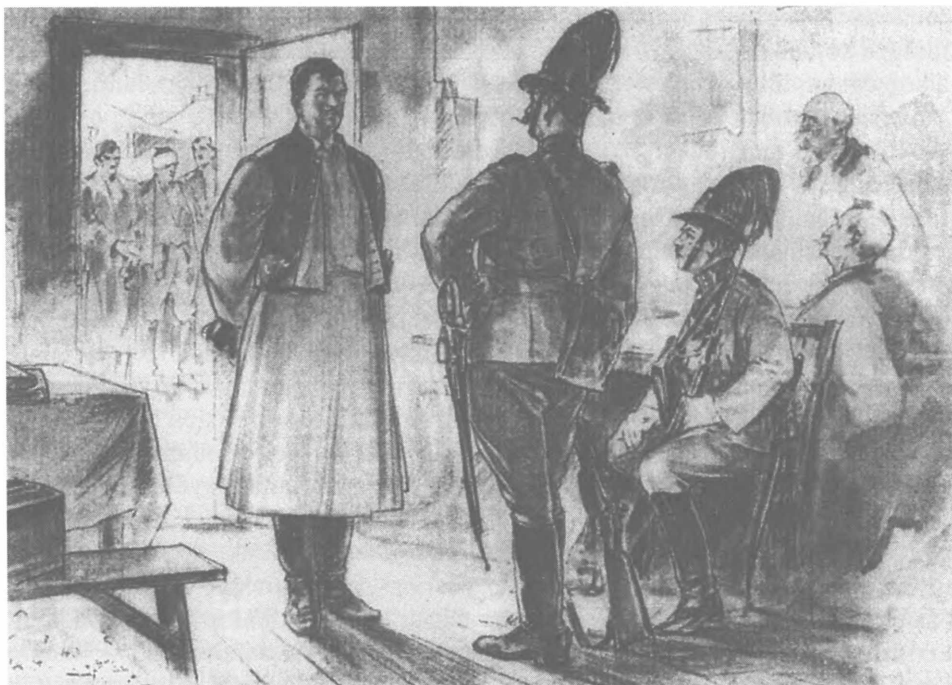
val²³⁴, másodszor pedig 1945. május 10-én, amikor az 1690/1945 M.E. rendelettel az Ideiglenes Kormány végleg megszüntette a testületet.²³⁵

Az 1918-19-es kaotikus állapotokat követően a csendőrség és a közigazgatás viszonyának rendezése felé tett első komoly lépés a fővezérség 1920 áprilisi megszüntetése volt. A szervezet ekkor ismét kettős, azaz a honvédelmi, illetve a belügyi tárca alárendeltségébe került.²³⁶ Ez a helyzet azonban nem sokáig tartott, hiszen a trianoni békeszerződés előírásai kizárólag belügyi alárendeltségbe helyezték a testületet.

Az 1920-as évek konszolidációja nyomán a csendőrség és a közigazgatás kapcsolata is normalizálódott, s eltekintve a kettős alárendeltség formai megszüntetésétől, alapjában véve a dualizmus kori viszonyok álltak helyre. A testületen belül a tisztikar volt az, amely a közigazgatás magasabb szerveivel a kapcsolatot tartotta.²³⁷ Ez a mindennapi ügymenetnél zökkenésmentes érintkezést biztosított, mert a csendőrség tisztikara, illetve a hivatalnoki kar ugyanazon társadalmi rétegekből került ki, sőt nem ritkán rokoni kapcsolatok is voltak az adott megye csendőri és közigazgatási vezetői között. Ezen emberek végzettsége, társadalmi értékrendje és gondolkodásmódja is hasonló volt.

Témánk szempontjából fontos, hogy elhatároljuk egymástól a rendőri közeg és a rendőrhatóság fogalmát. A rendőrhatóság az ügyek intézését és a különféle rendelkezések kiadását végezte, míg a rendőri közeg ezeket a rendelkezéseket hajtotta végre. A rendőrség, lévén polgári szervezet, egyszerre volt rendőrhatóság és rendőri közeg is, ellenben a csendőrség, lévén vezetői katonatisztek, csupán rendőri közegként működött. A csendőrtiszt ellenben nemcsak, hogy rendőrhatóság nem volt, hanem rendőri közeg sem, feladata kizárólag a testület belső szolgálatára korlátozódott. A rendőrség elsőfokú rendőrhatósága a városi, illetve kerületi kapitány, másodfokú rendőrhatósága pedig a főkapitány volt. A csendőrség rendőrhatósága ellenben a vármegyei közigazgatás volt, azaz első fokon a főszolgabíró, másodfokon az alispán. Harmadfokon mindkét testület felett a B.M. rendelkezett. Amennyiben a felhíváson nem a megfelelő hivatalos aláírás szerepelt, akkor az őrsparancsnok köteles volt azt közvetlen tisztii előjárójához, a szárnyparancsnokához felterjeszteni.²³⁸ Amint azt a csendőrség vezetői mindig hangsúlyozták, a csendőrség csupán végrehajtó erő, amely szervezetében független az intézkedést elrendelő hatóságtól. A hivatalos vélemények szerint ez ideális megosztás volt, mert a rugalmasabb, helyi polgári közigazgatást egy katonásan kemény, országos szintű végrehajtással kombinálta. „... a csendőrség nem akar közigazgatni, a közigazgatás pedig nem akar parancsnokolni.” A testület mindig köteles volt a közigazgatás rendelkezésére állni, minden jogszerű felhívást, érdemi bírálás nélkül teljesítenie kellett. A testülethez intézett felhívásoknál azonban ügyelni kellett arra, hogy az katonai parancsként kiadható legyen, illetve hogy alakjában és tartalmában egyezzen a SZUT-tal.²³⁹

A rendőrség és a csendőrség általános rendészeti közegek voltak, munkájukat különleges (részben korlátozott hatáskörrel rendelkező) rendészeti közegek (mező-, erdő-, folyam-, pénzügy- és vámőrség) segítették.²⁴⁰

Kihallgatás a községházán két tanú jelenlétében

Érdekesen alakult az őrs, illetve az annak helyet biztosító község kapcsolata. Az érvényben lévő rendelkezések szerint az őrs teljesen független volt a községi előljárástól. Ezt olyan szigorúan vették, hogy elvben a rendkívüli esetektől eltekintve, a község csak a főszolgabírón keresztül érintkezhetett az őrrel.²⁴¹ Az őrs feladatai közé tartozott a körzethez tartozó boltok, kocsmák és italmérések, a különféle vásárok, illetve mindenféle zenés-táncos multság ellenőrzése. A csendőrök a közrend és a vagyonbiztonság fenntartása mellett itt a pénzügyőrség feladatait is ellátták, tehát a kirendelt járőr annak is utána nézett, hogy a különféle portékák után befizették-e a fogyasztási adót (sör, cukor, gyújtószerkezet, tűzkő, szivarkahüvely és cigarettapapír, margarin, étolaj, sajtolt élesztő, bor és hús), valamint az egyedáruságú, illetve jövedéki termékek (szesz, dohány, édesítőszer) törvényes eredetűek-e. A csendőrök azt is ellenőrizték, hogy nem romlott, vagy fertőzött-e az áru, valamint, hogy az élő állatok nem hordoznak-e fertőző betegségeket. Vásárok esetében az árusok engedélyének is a járőr nézett utána. Szintén a testület feladata volt hivatalból eljárni az engedélyezett időpontot túllépő rendezvények, illetve a törvényben engedélyezettnél tovább nyitva tartó boltok, kocsmák és italmérések ellen.²⁴² Mindezen feladatokat a helyi közigazgatásnak, a községnek, illetve a főszolgabírónak kellett volna ellátnia, de megfelelő anyagi lehetőségek, illetve a szükséges emberanyag hiányában azok gyakran e feladatokat is a csendőrökre hárították. Elvben például tisztán községi feladat volt a tűz-

rendészet, a mező- és az idegenrendészet, a köz- és az állategészségügy, a köztisztaság, a koldus engedélyek kiadása, az útlevelügyek és a cigánykérdés, amelyeket a községi hajdúknak, mező- és éjjeliőröknek stb. kellett volna megoldaniuk.²⁴³ A gyakorlat azonban egészen mást mutatott.

A fentebb már idézett 74.937/1926 B.M. sz. körrendelet nyomatékosan kiemelte, hogy melyek azok a feladatok, amelyeket a községnek, nem pedig a csendőrségnek kell ellátnia. Eszerint a helyi rendészeti ügyek, mint például a különféle multságok, mozgófilm és színelőadások rendszeres felügyelete nem terhelhető a testületre. Azzal a kitéttel azonban, hogy szükség esetén egyes esetekben kivételt lehet tenni, a rendelet mégiscsak legalizálta a fennálló gyakorlatot. Semmilyen körülmények között sem volt szabad azonban igénybe venni a csendőrséget magántermészetű, illetve személyes szolgálatra, díszfelvonulásra, foglári szolgálatra, irodai, illetve küldöncszolgálatra, betegek és elmebetegek kísérésére, cselédek visszavitelére, politikai gyűlések rendjének biztosítására (a rendelet itt arra vonatkozik, hogy a csendőrség ne a gyűlést tartó párt felkérésére jelenjen meg), vám, egyedárusági és jövedéki ügyekkel kapcsolatos nyomozásokra, cégek ellenőrzésére, sintérek kísérésére, munkások munkaközbeni felügyeletére, és „kéjnök” kötelező orvosi vizsgálatra történő előállítására.²⁴⁴ Ezen kimerítő felsorolás az évek során még számtalan alkalommal felbukkant, ami biztos jele volt annak, hogy a közigazgatás szervei minden tiltás ellenére igen gyakran ezen feladatokra is igénybe vették, vagy legalábbis megpróbálták igénybe venni a csendőrséget. A 60.374/1930. B.M. sz. körrendelet például a fentebbiek mellett még a közönséges fizikai munkára való felhívással és a gyűjtésben, illetve árusításban való részvétellel egészítette ki a mindenképpen tilos tevékenységek listáját.²⁴⁵ Pincés Zoltán 1936-ban íródott, fentebb már idézett tanulmánya pedig már ide sorolta az iparostanoncok elővezetését, a polgári hatóságoknál végzett irodai szolgálatot, a bírósági idézések kézbesítését, a különféle összeírásban való részvételt, a TB ügyeinek intézését.²⁴⁶ Ez arra utal, hogy a közigazgatási szervek találékonyasága nem ismert határt, és minden olyan feladatot megkíséreltek elvégeztetni a csendőrséggel, amelyet a belügy nem tiltott meg egyértelműen.

A csendőrség és a helyi közigazgatás kapcsolatának egyik neuralgikus pontja volt az előfogatok kiállítása, és az azzal járó költségek fedezése. A testület nem rendelkezett lovas fogatokkal, ezért fogolykísérésre, illetve sürgős esetekben a községek feladata volt ezek biztosítása. (Ilyen fogatokat a vármegyei és a városi közigazgatás részére is ki kellett állítani.) A fő probléma az volt, hogy a csendőrség által fizetett összeg nem csak a napi piaci árnál volt sokkal kevesebb, de még a fuvaros kiadásait sem fedezte. Különösen igaz volt ez a húszas évek első felében. Jól jellemzi a korabeli viszonyokat az, hogy a belügy 1921 július 20-án kelt 34.333 számú körrendelete egy 1918-as honvédelmi miniszteri rendelet árait tekintette mérvadónak! A különbözetet, lévén az előfogat állítás közteher volt, a községi pénztárnak kellett fizetnie.²⁴⁷ A kérdés rendezése nem sikerülhetett igazán megnyugtatóan, mert a B.M. 1924. december 16-án kelt 222.343. sz. körren-

delete ismét foglalkozott a témával. Elképesztő módon ez a rendelet is az 1918-as díjszabást találta mérvadónak. A fennmaradó összeget a községeknek kellett állnia.²⁴⁸ Másik állandó jellegű problémát okozott a községek és a csendőrörsök között a pihenőszobák hiánya. A csendőrkészletnek ugyanis időnként meg kellett állnia pihenni, erre a célra pedig elvben a községeknek kellett volna kijelölni egy helyiséget. Erre sokszor nem állt rendelkezésre anyagi keret, így a járőrök kénytelenek voltak a község házában „pihenni”.²⁴⁹

A csendőrök által legnépszerűtlenebbnek tartott feladatok egyike az adóbehajtásban való részvétel volt. Magát az adóbehajtást nem a csendőrök végezték, de az illetékes őrsnek kellett ehhez a karhatalmat biztosítania. A behajtás kíméletlen szigorral zajlott, ami gyakran azt jelentette, hogy a parasztcsaládot utolsó disznájától, vagy igásállatától fosztották meg. Nem egy esetben akkora volt az elkeseredés, hogy a szenvedő fél tettleg támadt a behajtókra, ami persze maga után vonta a biztosító csendőrkészlet beavatkozását is. Az ilyen esetek a legtöbbször tragédiába torkoltak, mivel a fejszével, vagy vaskapával támadók ellen a csendőrök szurony-, vagy lőfegyverhasználatához folyamodtak. Általában azonban az emberek, látva a marcona csendőri kíséretet, ha fogcsikorgatva is, de engedtek. A gazdasági világválság időszaka alatt, köszönhetően az általános elnyomorodásnak, különösen sokszor került sor fegyveres segédlettel végrehajtott adóbehajtásra.²⁵⁰

A csendőrségi munkához tartozott a vadászati és a halászati engedélyek ellenőrzése is. Ennek a feladatnak a keretébe tartozott az orvhalászok és az orvvadászok elleni harc is. Az utóbbi esetben ezt gyakran szó szerint kellett venni, nem egyszer került sor tűzharcra a tetten ért vadászokkal.

A csendőrség munkája nem ért véget azzal, hogy az elfogott gyanúsítottat átadták az igazságszolgáltatásnak. Az őrsök állományát tanúként rendszeresen beidézték a bírósági tárgyalásokra, ami néha már a közbiztonsági munka kárára ment. Éppen ezt volt hivatva megakadályozni a 4.801/1932 B.M. sz. körrendelet, amely korlátozni igyekezett a csendőrök tanúként való beidézését a büntetőeljárások során. A rendelet szerint az ügyek jelentős részét kitevő kihágási eseteknél teljesen fölösleges a testület tagjainak meghallgatása, amennyiben elegendő polgári szemtanú is rendelkezésre áll. A belügy arra is felszólította a bíróságokat, hogy lehetőség szerint igyekezzenek egy napon tárgyalni azokat az ügyeket, amelyeknél ugyanazon csendőr, csendőrök tanúvallomására volt szükség. A rendvédelmi feladatok hatékony ellátásának biztosítására pedig azt a szigorú irányelvet mondta ki, hogy egy őrsről egy napon maximum két csendőr idézhető a bíróság elé.²⁵¹ Természetes, hogy időnként a testület tagjainak nem csak mint tanúknak, hanem mint vádlottaknak is meg kellett jelenniük a bírósági tárgyalásokon. A polgári bíróságok ilyenkor felvették a kapcsolatot a területileg illetékes honvédbírósággal, illetve a csendőr közvetlen tiszt elöljárójával, aki általában kísérőként vett részt a bírósági tárgyaláson. A csendőrtiszt, aki beosztottjával egyetemben egyenruhában és oldalfegyverrel jelent meg, azonban semmilyen formában sem avatkozhatott be a tárgyalás menetébe. Amennyiben a polgári peres eljárás

során bebizonyosodott a csendőr vétkessége, ügyét átadták a területileg illetékes honvédbíróságnak, és az hozott ítéletet felette.²⁵²

A két háború közötti Magyarország agráripari jellegéből adódóan a csendőrségnek fontos, sőt meghatározó szerepe volt a gazdaság nyugodt működésének biztosításában, hiszen az ellenőrzése alatt álló vidék, vagyis a mezőgazdaság adta a nemzeti össztermék 37-42%-át.²⁵³ Ha ehhez hozzávesszük, hogy a bányák zöme, a kisipar egy része, valamint a távközlési, a köz- és vasúthálózat nagyobb része is a csendőrség által ellenőrzött területen feküdt, akkor még nyilvánvalóbb, hogy a testület működésének milyensége jelentős hatással volt az ország gazdasági életére.

A különféle közigazgatási szervek közötti kapcsolatok speciális esete volt az államhatár védelme, ahol jelentős szerep hárult a csendőrségre is. A testület, különösen annak határ menti őrsői, ugyanis többféleképpen bekapcsolódtak az ott folyó rendvédelmi tevékenységekbe, azaz segítették a vámőrség és a pénzügyőrség munkáját. Ennek a feladatnak nagy hagyományai voltak a testületen belül, hiszen a dualizmus idején fennállt a határszéli csendőrség, amelyet a rendvédelmi feladatok ellátása mellett kifejezetten a határ őrizetére hoztak létre.²⁵⁴ A trianoni rendelkezések hatására azonban erre a feladatra a vámőrséget tették alkalmassá, amely 1932-es átszervezése után, új néven határőrséggé látta el feladatát. Ez egyértelműen annak volt tulajdonítható, hogy a honvédség vezetői maximálisan igényt tartottak erre a rejtőszervre, noha számukra is nyilvánvaló volt, hogy az lenne az ideális, ha a határ őrizetét egy csendőrségi alapon szervezett testület látná el. A határ menti őrsők állományát – az alább felsorolt esetekben – gyakran bevonták a határőrizetbe a pénzügyőrség és a vámőrség kiegészítésére:

1. Közvetlen belügyminiszteri engedéllyel a testületet bevonhatták a határforgalom ellenőrzésébe.

2. Állandó jelleggel a csendőrség ellenőrizte a határ menti köz- és vasutakat, s azok csomópontjait, illetve szűrőpróbaszerűen a kisebb állomásokat és megállóhelyeket.

3. Egyes esetekben a testület látta el a határállomások külső fegyveres biztosítását, a repülőterek esetén pedig, a két-három tisztből álló repülőtéri csendőrkülönítmények állandó jelleggel tették ezt.

A felsorolt eseteken túl azon őrsők, amelyek körzete érintkezett a határvonallal, kiemelt figyelmet szenteltek a határsáv térségére, fokozott járőrtevékenységet fejtve ki a határsáv menti területen. (Magának a határsávnak a területére nem léphettek be a testület tagjai.) A csempészek elleni harc állandó feladata volt a csendőrségnek is. A tárgyalt időszakban a határ térsége mindvégig élénk fekete forgalmat produkált.²⁵⁵

4. A csendőrség működése 1927-től 1941-ig

A gazdasági világválság kitöréséig a csendőrségnek nem sok dolga akadt, így a húszas évek végén leginkább az állomány képzésére, és a szervezet teljes kiépítésére törekedtek. A konszolidálódás jeleként 1925-ben Hévízen átadták a testület első gyógyfürdőjét. Ezen komplexum kapacitását 1930-ban egy második, Balatonfüreden felépített gyógyfürdő megnyitásával közel a duplájára növelték. Ezekben az intézményekben külön voltak elszállásolva a tisztek és az altisztek, sőt külön gyógyvizes medencét használtak.²⁵⁶ A csendes időszaknak azonban hamarosan véget vetettek a válság hatására megnövekvő belső feszültségek. Ekkorra a csendőrség is létrehozott egy civil ruhás nyomozó szolgálatot, aminek működése azonban gyakran sértette a rendőrség érdekeit.

1931-ben a H.M. sikeresen lépett fel legénységi állománya érdekében, ennek köszönhetően az országgyűlés megszavazta az 1931/III. tc-et. Ennek értelmében ha a honvédség, a csendőrség, a vámőrség és a folyamőrség tagjai hat évet kifogástalan minősítéssel leszolgáltak, köz- és magánszolgálati (hivatalnoki) alkalmazásnál előnyben részesültek a többi jelölttel szemben.²⁵⁷ Később a csendőrség állományából is sokan éltek ezzel a lehetőséggel, és kényelmesebb, jobban fizetett polgári állásba léptek.²⁵⁸ A törvény végrehajtásáról szóló 1931. évi 11.720/17 H.M. rendelet, amelyet a belügyi, illetve a pénzügyi tárcákkal közösen adtak ki, szolgálati időtől függetlenül azokkal is kibővítette a kedvezményezettek körét, akik szolgálat közben úgy megrokkantak, hogy a továbbiakban nem maradhattak ezen fegyveres testületek állományában. Az igényjogosultságot megfelelő igazolvánnyal lehetett bizonyítani, amelyet a csendőrségnél az utolsó szolgálati hely szerint illetékes kerületi parancsnok állított ki. Az „A” jelű igazolványok altiszti, a „B” jelűek segédtszti, a „C” jelűek pedig tisztviselői állások betöltésére jogosították fel tulajdonosaikat. Ezek kiadásához a megfelelő minősítési beadvány birtokában lehetett hozzájutni. (Ezen a nyomtatványon az illető személyes, egészségügyi és szolgálati adatai mellett szerepelt még első világháborús szereplése, kitüntetései, nyelvismerete, iskolai végzettsége, sőt az is, hogy tud-e anyagi biztosítékot nyújtani. A minősítési beadványhoz emellett csatolni kellett egy erkölcsi bizonyítványt, egy orvosi igazolást, iskolai bizonyítványokat, sőt még egy írásmintát is.)²⁵⁹

1931. február 14-én a m. kir. csendőrség fennállásának 50. évfordulóján országszerte megemlékezéseket tartottak,²⁶⁰ Horthy azonban csak 1932. december 30-án nyilvánította csendőrnappá február 14-ét.²⁶¹ Ebben szerepet játszott az, hogy 1931 őszén a csendőrség akkori felügyelője, Schill Ferenc vezérőrnagy belekeveredett a Raics nyugállományú altábornagy által vezetett jobboldali szervezkedésbe. 1931. november 28-án a résztvevők letartóztatásakor az akkor már nyugdíjazott Schill Ferencet is lefogták, aki a vizsgálati fogságban, december 13-án felkötötte magát. Egy másik csendőr karrierje viszont csak ekkor vette kezdetét, hiszen ekkor figyeltek fel a szervezkedés résztvevői ellen vidéken folytatott nyomozást vezető Baky László századosra.²⁶² A csendőrségben némiképpen csaló-

dott Horthyt ezek után csak közeli híve, Szinay Béla, az újonnan kinevezett csendőrfelügyelő tudta rávenni arra, hogy a testületet ismét bizalmába fogadja.²⁶³ Az első „hivatalos” csendőrnapot, 1933. február 14-ét, ezek után már fényes külsőségek közepette bonyolították le. A budai várban csendőrök adták a díszőrséget, országszerte fellobogózták a csendőrség épületeit, istentiszteleteket tartottak és a csendőriskolák díszmeneteket tartottak.²⁶⁴

A világválság hatására, 1931-től egyre inkább felerősödött a munkásmozgalom. A baloldaliak, főleg a kommunisták ellen különösen keményen lépett fel a csendőrség. A korszak két nyomozó szaktekintélye, Habrich (később Hajnácskőy) László csendőrezredes és Baky László csendőrszázados új módszereket dolgozott ki a foglyok megtörésére, a vallomások kicsikarására. Ők – tisztársaik nem kis megdöbbenésére – személyesen is részt vettek a gyanúsítottak „megdolgozásában”.²⁶⁵ Jól bevált módszer volt a csendőrnnyomozók beépülése a szakszervezetekbe, onnan pedig az illegalitásban működő KMP-be.²⁶⁶ 1932 szeptemberében Salgótarján környékén 23 KMP tagot és szimpatizánst tartóztattak le, majd további 4 hónap alatt további közel 300 baloldali beállítottságú személyt fogtak el.²⁶⁷ Ekkor bukott le a kommunisták által 1930-ban beszervezett Szabó János csendőrőrmester is, aki rengeteg titkos iratot adott át a KMP vezetőségének. A testületet elárululó őrmestert – meglepően csekély – 4 év 6 hónapos börtönbüntetésre ítélték.²⁶⁸ 1933-ban egy újabb nagy letartóztatási hullám következett, május 7-től június 28-ig 468 KMP tagot és szimpatizánst tartóztattak le a csendőrnnyomozók.²⁶⁹ Ezzel szinte teljes egészében sikerült felszámolni az illegális kommunista mozgalmat. A nyomozás és a letartóztatások nagyrészt a városokban történtek, nem kis elégtételt szolgáltatva a csendőröknek, akik ezzel „nemes bosszút” vettek az őket munkásmozgalmi ügyekben gyakran „lesajnáló” rendőrség felett.

Az 1933-ban megrendezett gödöllői cserkész világtalálkozó kettős feladatot rótt a kakastollasokra. Egyrészt ők képezték a magyarországi cserkészek közül a jamboree „cserkész csendőrségét”, másrészt ők biztosították az egész rendezvényt. Az idegen nyelvekben járatlan csendőröket, hogy szót értsenek a tábor soknemzetiségű lakóival, kifejezetten erre a célra készített kis nyelvkönyvekkel látták el.²⁷⁰

A harmincas évek első felében több változás is végbement a csendőrségen belül. Ekkor épült ki a testület rádióhálózata. A belügy illetékes osztályait, a csendőrfelügyelőséget, a kerület- és osztályparancsnokságokat adóvevővel, a szárnyparancsnokságokat és az őrsöket pedig vevőkészülékkel látták el.²⁷¹ A későbbi események szempontjából lényegesnek tekinthető az a változás, amely a tisztikaron belül játszódott le. Gömbös Gyula miniszterelnöksége alatt a csendőrség néhány tisztje, ugyan teljes titokban, de aktívan bekapcsolódott a politikába, ami a testület egészének jobbratolódását vonta maga után.²⁷² Voltak azonban olyanok is, akik túllépték az elfogadott mértéket, és kényelmetlenné váltak a testület számára. A legismertebb, nyugodtan mondhatjuk, hogy leghírhedtebb ezen tiszték közül Baky László őrnagy volt, akit túlzott, szélsőségesen jobboldali megnyilvánulásai miatt ekkor helyeztek nyugállományba.²⁷³

*Az endrődi Őrslaktanya
(1940)*

1935-ben a csendőrség még tőle is szokatlan hévvel „ellenőrizte” a választásokat. Ennek során március elején Vásárosnaményban őrizetbe vették a korteskörútján lévő Bajcsy-Zsilinszky Endrét és a kíséretében lévő Féja Gézát.²⁷⁴ Március 20-án, a kampány „hajrájában”, a kisközpárti választási gyűlés résztvevőire leadott endrődi csendőrsortűz pedig országszerte óriási felháborodást váltott ki.²⁷⁵ A sortűz előzménye az volt, hogy a gyűlés meghirdetett szónoka, Andaházy-Kasnya Béla kisközpárti képviselőjelölt közel egy órát késett. A főszolgabíró, aki a kormánypárt megbízható embere volt, kapva kapott az alkalmon és elrendelte a gyűlés feloszlását. A csendőrség, a kapott parancsnak megfelelően, fel is szólította a tömeget a terület elhagyására, amelyet az rendben meg is kezdett. Ekkor azonban megérkezett a képviselőjelölt, aki természetesen azonnal megkérte a főszolgabírót, hogy megtarthassa az egyszer már engedélyezett nagygyűlést. Erre azonban a főszolgabíró, a késésre hivatkozva már nem adott engedélyt, és ismét utasította a kirendelt csendőröket az összegyűlt feloszlására. Az emberek, akik már megszokták, hogy a kormánypárti jelöltekre akár órákig is várni kell, azonban nem engedelmeskedtek a „kakastollasoknak”. Mivel „szép szóval nem ment”, a csendőrök erőszakkal léptek fel. Az első puskatussal, illetve kardlappal mért ütésekkel követően azonban a tömeg is ütlegetni kezdte az oszlatást végző karhatalmat. Ekkor dördült el a végzetes sortűz, melynek nyomán hat ember a helyszínen, további kettő pedig a kórházba szállítást követően veszítette életét.²⁷⁶

A harmincas évek második felében a csendőrség fokozott figyelemmel követte a falukutatókat és a népi írókat is. Féja Géza, Veres Péter, Erdei Ferenc vagy

Illyés Gyula vidéken mindig magán érezhette a testület „figyelő szemét”. A rendvédelmi testületek, köztük a csendőrség hasonló intenzitással ellenőrizték a különféle szektákat is. Antimilitarista propagandájuk és vagyoni egyenlőséget hirdető, „kommunisztikus” eszméik miatt különösen gyanúsak minősültek a Jehova tanúi. A „pár pofonnal kezelt probléma” végső megoldását 1942 őszén vélték megtalálni, amikor is a különféle rendvédelmi szervek összehangolt akciója során mintegy 1200 szektatagot tartóztattak le.²⁷⁷

Az ismét kettős alárendeltségbe került testület feletti fokozottabb befolyásért komoly rivalizálás zajlott a H.M. és a B.M. között, ami a csendőrfelügyelő személye körül csúcsosodott ki.²⁷⁸ A felügyelő politikai irányultsága ugyanis meghatározta az egész szervezet arculatát is. Az 1939. augusztus 1-jén kinevezett Nemerey Márton altábornagy a honvédség, pontosabban Werth Henrik gyalogsági tábornok, a Honvéd vezérkari főnök közeli ismerőse volt, felügyelő-sége alatt tehát megnőtt a hadsereg befolyása a testületre. A kemény katona hírében álló új parancsnok olyan poroszos drillt vezetett be a testületben, hogy heteken belül országszerte rettegtek a nevét.²⁷⁹ Nemerey volt egyébként az egyetlen olyan csendőrfelügyelő, aki mélységesen lealacsonyítónak tartotta a „rendőrmunkát”, azaz a testület rendvédelmi funkcióit, és azzal soha nem is volt hajlandó foglalkozni.²⁸⁰

A békés területszerzések időszakában a testület is kiterjesztette fennhatóságát: 1938-ban felállították a kassai VIII., 1940-ben pedig a kolozsvári IX. és a marosvásárhelyi X. csendőrkerületet.²⁸¹ A Felvidék és a Kárpátalja visszafoglalása után azonnal felléptek a kommunisták ellen, akik Csehszlovákiában addig engedélyezett pártként működhettek. Hosszas nyomozás után 1939. október 14-én a párt 293 vezetőjét és funkcionáriusát tartóztatták le.²⁸² A visszacsatolásokat követően ismét jelentkezett a nemzetiségi probléma, ami a trianoni terület népességi viszonyai között elhanyagolható kérdés volt. Kárpátalja és Észak-Erdély visszacsatolásával azonban milliós ruszin és román kisebbség került Magyarországra fennhatósága alá, így ezeken a területeken a rendvédelmi szervek egyik legfontosabb feladatává a nemzetiségi vezetők ellenőrzése vált. A csendőrség és a rendőrség közösen hajtotta végre azt a kárpátaljai razziát is, amelynek során összefogdosták az illetéktelenül magyar területeken tartózkodó, elsősorban zsidó menekülteket. A mintegy 10 000 személyt 1941-ben toloncolták ki Galíciába, ahol az SD és az SS már „várta” őket.²⁸³ Eközben a trianoni területeken sem lankadt a testület figyelme. Az 1940. március 27-től június 10-ig tartó alagi nyílt nyomozás során a KMP, illetve az MSZDP balszárnyának több mint 820 tagját és szimpatizánsát tartóztattak le, amivel ismét súlyos csapást mértek a „vörösökre”. 1940 őszétől Észak-Erdély vált a KMP fő bázisává. A csendőrség és a rendőrség itt már az első pillanattól kezdve megfigyelés alatt tartotta a kommunista gyanúsakat, de a vaskardistákat, a sziguranca (a román titkosszolgálat) embereit, a cionistákat és a szabaddkőműveseket is. A legsúlyosabb csapást itt is a legveszélyesebbnek tartott baloldali mozgalmakra mérték. 1941 első hónapjaiban mintegy 1200 főnyi párttagot és szimpatizánst tartóztattak le.²⁸⁴ Összefoglalásképpen el-

mondható, hogy a visszacsatolt területeken a magyar szervek az első pillanattól fogva roppant határozottan juttatták érvényre a törvényeket, ezzel pedig alaposan meglepték azokat, akik átmeneti időszakra számítottak. Különösen érdekes azonban az, hogy a magyar szervek milyen sikert értek el az erdélyi kommunista mozgalom ellenében, holott az román fennhatóság alatt is illegálitásban, a „hatóságok állandó zaklatásainak kitéve” működött.

5. A csendőrség szervezete

„A m. kir. csendőrség a közbiztonsági szolgálat teljesítésére rendelt katonailag szervezett őrtestület.”²⁸⁵ A testület, az európai mintáknak megfelelően kettős, honvédelmi és belügyi alárendeltség alatt állt,²⁸⁶ ezt azonban a trianoni diktátum előírásainak megfelelően, a tárgyalt korszakban tisztán polgári alárendeltség váltotta fel. A csendőrség erős katonai kötődése azonban mind a hagyományok, mind a tisztképzés²⁸⁷, mind pedig a honvédség tábornoki karából kikerülő csendőrfelügyelők révén továbbra is igen erős maradt.²⁸⁸ Figyelembe kell venni azt is, hogy a már említett trianoni békeszerződés előírásai által „agyonkorlátozott” honvédség kiegészítéseként, a csendőrség is a H.M. egyik rejtési szervévé vált.²⁸⁹ Az első világháborút, illetve a trianoni békediktátumot követő időszakban igyekeztek megtalálni azt az ideális felépítést, amely egyszerre elégíti ki a rendvédelmi feladatok ellátásának, illetve, az új helyzet által megkövetelt, katonai fedőszervként való működésének követelményeit. 1919-ben, a háború előtti formát újították fel, mely a kerületeket szárnyakra, azokat szakaszokra, a szakaszokat járásokra, a járásokat pedig őrsőkre osztotta.²⁹⁰ 1921. február 1-jétől a kerületeket vármegyékre, a vármegyéket járásokra, a járásokat pedig őrsőkre osztották. Minden vármegyei parancsnokság rendelkezett egy-egy tartalék csendőrszázaddal, amely a próbacsendőrok képzése mellett karhatalmi célokra is bevethető volt. E szerint a diszlokáció szerint minden egyes vármegye- és járasszékhely, egyben csendőrpáncsnokság székhelye is lett. „Csonka” közigazgatási egységek esetén a B.M. döntötte el, hogy szükséges-e csendőrpáncsnokság felállítása.²⁹¹ Ez a megoldás azonban a csonka vármegyék, illetve csonkajárások nagy száma, illetve az egyes közigazgatási egységek eltérő területi nagysága és népessége miatt nagyon aránytalanná tette az egyes csendőrpáncsnokságok állományát, ezért nem vált be. 1925 decemberére alakult ki a végleges rend, amely már megfelelt az ország „trianoni” viszonyainak.²⁹² A megfelelő szervezetet a 220.254/VI.b.-1924. B.M. körrendelettel hozták létre, amely jól bevált, hiszen 1925 és 1945 között sikeresen bizonyított.²⁹³ (IV. táblázat, 3. térkép) A kerület, osztály, szárny, szakasz, őrs felbontás jól biztosította a közbiztonsági feladatok szakszerű ellátását. 1925. december 15-én a 12000 csendőrt 7 kerület, 30 osztály, 93 szárny, 209 szakasz és 853 őrs foglalta magában. A terület visszacsatolások után, a megnövekedett feladatok-

ra való tekintettel – mint arról már szó volt – természetesen mind a létszám, mind a szervezet kibővült. 1944. július elsején az akkor 22000 fős testület szervezete 10 kerületből, 35 osztályból, és 1121 őrsből állt. (IX. táblázat, 4. térkép)

A csendőrség a dualizmus korában a Honvédelmi Minisztérium és a Belügyminisztérium alárendeltségébe tartozott, azonban 1921. június 3-án, a trianoni békeszerződés előírásainak megfelelően, a szervezet elvben tisztán a Belügyminisztérium felügyelete alá került.²⁹⁴ A testület magasabb parancsnokságai az alábbiak voltak:

A m. kir. csendőr-felügyelőség. A felügyelő a csendőrség legfőbb katonai előjárója volt, mint ilyen a honvédelmi miniszter közvetlen alárendeltségébe tartozott, ellenben a B.M. csak elvben volt felettes szerve. A gyakorlatban, különösen 1927 után, semmilyen szempontból sem számított annak. Ezt a posztot mindig hivatásos katonatiszt töltötte be, általában altábornagyi rangban, munkáját egy vezérőrnagy, a felügyelő mellé beosztott tábornok segítette. A két tábornokon kívül a felügyelő két segédtiszt (személyi és közigazgatási), előadótisztek, ügyész és orvosfőnök munkájára is támaszkodhatott. A két világháború között csendőrfelügyelő szinte csak olyan honvédtiszt lehetett, aki előtte nem szolgált a testületnél (lásd a Mellékletben). A felügyelőség katonai szerepét jól jelzi, hogy közvetlenül nem foglalkozott közbiztonsági kérdésekkel, szerepe inkább a személyi ügyek, az oktatás-kiképzés, szervezeti és fegyelmi kérdések terén volt jelentős, amely esetekben legfőbb felettes szerve a H.M. volt. (A B.M. érdemi befolyása ezen területekre csupán a húszas években mutatható ki.) A felügyelő hatásköre kiterjedt a csendőrséggel kapcsolatos minden kérdésre, munkáját a B.M. különböző osztályai segítették. A tisztai állomány felett bűnvádi üldözési joggal rendelkezett. A felügyelő, vagy a felügyelő mellé beosztott tábornok évente legalább egyszer megsejmelte a tisztai parancsnokságokat, illetve szárnyanként egy-egy őrsöt.²⁹⁵

A B.M. VI/b (csendőrség szolgálati) osztálya már a háború előtt is fennállt.²⁹⁶ 1921 júniusától azonban hatásköre jelentősen kibővült, a csendőrség minden testületi ügyével itt foglalkoztak. Az osztály élén mindenkor egy csendőrezredes állt. A VI.b. feladatai között találjuk a szervezeti és szolgálati utasítások kiadását, a csendőrség létszámának meghatározását, az alakulatok felállítását, megszüntetését, vagy áthelyezését, a közbiztonsági szolgálat ellenőrzését, a lakossági panaszok kivizsgálását. Az osztályhoz tartozó gazdasági alcsoport mindezek anyagi vonatkozásaival foglalkozott.²⁹⁷

A B.M. VI/c (csendőrségi személyi) osztálya 1921-ig a H.M.-hez tartozott. A háború végéig ez volt a 16.,²⁹⁸ 1919 és 1921 között pedig az 5. osztály.²⁹⁹ 1921. június 3-tól csak a személyi kérdések tartoztak a hatáskörébe,³⁰⁰ míg korábban a testület katonai feladatainak ellenőrzését is ellátta.³⁰¹ 1938-ban a bledi egyezményt követően a H.M. 20-as számmal ismét felállította a maga csendőrségi osztályát, de egy ideig lényegében azonos feladattal továbbműködött a B.M. VI. c. osztálya is. A hatásköri átfedések miatt 1943. január 1-jével a B.M. XX. csendőrségi osztály néven összevonta csendőrségi osztályait. Mivel a korszak legnagyobb

résében a VI.c. osztály működött ezért a továbbiakban ennek feladatait ismertetem. Általában VI.c. vezetője is egy csendőrezredes volt. Az osztályon elsősorban a tisztikar ügyeivel foglalkoztak, mint a kinevezés, a nyugdíjazás, a rangsorolás, a szolgálati beosztás, a szabadságolás és a nőülés. A legénység esetében ezeket az ügyeket a kerületi parancsnokságok intézték. Az egész testületre vonatkozóan itt foglalkoztak az erkölcsi ellenőrzéssel, egyesületekbe való belépés engedélyezésével, fegyelmi ügyekkel, a kötelékből való elbocsátással, kitüntetésekkel és jutalmazásokkal, valamint a vitézzé jelölésekkel. Az osztály fontos feladata volt az öltözet és a felszerelés meghatározása.³⁰²

Mint az összes többi belügyi szerv esetén, a *B.M. számvevősége* a csendőrség pénzügyeivel is a foglalkozott. A VII/a osztály végezte a testület könyvelését, valamint az éves költségvetés összeállítását. A VII/b osztály a nyugdíjak, segélyek, illetve az özvegyi és árvasági ellátások folyósításáért felelt.³⁰³

A csendőrség központi nyomozóparancsnoksága. Az 1927. szeptember 1-jén életbe lépett új Szervezeti és szolgálati utasításban határozták el ennek a parancsnokságnak a felállítását, mivel jelentősen korszerűsíteni szerették volna a testület nyomozó szolgálatát.³⁰⁴ Ténylegesen azonban csak jóval később, a gazdasági világválság hatására kezdte meg működését. A B.M. 71.464/1930 sz. rendeletére csak 1930. március 1-jétől állították fel a budapesti nyomozó osztályt és alosztályt, valamint a szombathelyi, szegedi és debreceni alosztályt, amit 1931-ben a pécsi és 1932-ben a székesfehérvári és a miskolci alosztályok követtek. Ezeket a 30-50 fős egységeket általában jogi végzettséggel rendelkező, századosi rangban álló tisztek vezették, legénységük pedig speciális tanfolyamot végzett, civil ruhás nyomozókból, illetve helyszínelőkből állt. A nyomozóalosztályok parancsnoka egyben a kerületi parancsnok közbiztonsági előadója is volt. A nyomozóalosztályok személyi, fegyelmi és közbiztonsági szempontból az illetékes kerületi parancsnokságok alá tartoztak, ellenben szakmai felettesük a budapesti központi nyomozóparancsnokság volt. Utóbbi közvetlenül nem végzett nyomozásokat, de innen irányították az ügynevezett országos nyomozásokat. Az alosztályokat, különösen pedig a budapesti központi nyomozó parancsnokságot, igyekeztek mindig a kor legfejlettebb technikai eszközeivel felszerelni. Az utóbbinak bűnügyi laboratóriumai és helyszínelő gépkocsijai is voltak. A központi nyomozóparancsnokság (nyomozóosztály), amelynek élén egy alezredes, vagy őrnagy állt, felépítése az alábbi volt:

1. A Hírközpont, melyet egy százados vezetett. Itt a bel- és külföldi sajtót figyelték, illetve itt készültek a sajtóba kerülő hivatalos csendőrségi hírek. A Hírközpont állandó kapcsolatot tartott fenn a különféle távirati irodákkal, illetve lapkiadó vállalatokkal.

2. A nyilvántartás, ahol az őrsök jelentései, illetve a rendőrség és a közigazgatási szervek közlései nyomán az ország egész területére kiterjedően a folyamatban lévő bűnügyeket, a körözött gyanúsítottak személyleírásait, keresett tárgyakat és a már régóta kiderítetlen bűnügyeket gyűjtötték és csoportosították. Egy a nyilvántartás állományába tartozó tiszt, mint összekötő, állandó jelleggel a buda-

pesti rendőrfőkapitányságon teljesített szolgálatot. A szervezet házi kiadványa volt a „*Nyomozati értesítő*”, amelyet naponta eljuttattak az őrsőknek, valamint a rendőrségnek és a közigazgatási hatóságoknak. Részben itt készült a B.M. által kiadott „*Nyomozókulcs*” is, amelyet félévente adtak ki. Utóbbi kiadványhoz kéthavonta pótlás is készült.

3. A bűnügyi labor, melynek élén egy százados állt. Ez volt a csendőrség legjobban felszerelt laboratóriuma, amely szükség esetén a messze nem ilyen jól felszerelt kerületi laboratóriumokat segítette ki.³⁰⁵

4. A legjelentősebb egység azonban a nyomozóosztály törzsosztálya volt, amely két csoportra és azokon belül szakrészlegekre oszlott. A szakrészlegek kizárólag az adott terület ügyeivel foglalkoztak:

A nyomozóparancsnokság két csoportja közül az *A*, azaz az államrendészeti csoport volt a jelentősebb, mert ez kizárólag politikai ügyekkel foglalkozott. Az államrendészeti csoporton belül létezett:

Az *A/I*, azaz a jobboldali alcsoport, amely kizárólag a szélsőjobboldali pártokkal és mozgalmakkal (Nyilaskeresztes Párt, Magyar Megújulás Pártja, stb.) foglalkozott. A harmincas évektől kezdve egyértelműen ez az alcsoport látta el a legfontosabb feladatot, mert a szélsőjobb pártjainak ekkor robbanásszerűen növekedett a támogatottsága.

Az *A/II*, azaz a baloldali alcsoport, amely értelemszerűen a fennálló rendszert baloldaltól „fenyegető” pártokkal és mozgalmakkal foglalkozott (KMP, KIMSZ, MSZDP, szakszervezetek, FKGP, polgári ellenzék).

Az *A/III*-as volt az „úgynevezett” zsidó alcsoport. Ennek felállítására a zsidótörvények következtében került sor.

Az *A/IV*-es nemzetiségi alcsoporton belül külön részlegeket állítottak fel: az *A*: a német, a *B*: a szlovák, a *C*: a ruszin, a *D*: a román és a szerb kisebbségekkel kapcsolatos nyomozásokkal foglalkozott.

Az *A/V*-ös alcsoport a különféle kémkedési, kémelhárítási ügyekkel foglalkozott.

A nyomozóparancsnokság második csoportjának, azaz a *B*, vagyis a bűnügyi csoportnak csak két alosztálya volt:

A *B/I*-es, vagyis a közellátási ügyekért felelős alcsoport jelentősége különösen a második világháború időszakában értékelődött fel.

A *B/II*-es a „közönséges bűnügyek” alcsoportja volt. Innen irányították az összetettebb, több kerületet átfogó bűnügyekben zajló nyomozásokat.³⁰⁶

A csendőrségnek számos fontos központi szerve, intézménye volt, amelyeket többnyire a csendőr-felügyelőség alá rendelték, ezért többségükben budapesti székhelyűek voltak. Ezek a szervek általában egy-egy speciális, pontosan meghatározott feladatkört láttak el. Már 1919 előtt is létezett a Magyar királyi egyesített csendőriskola, amelynek székhelye 1924-ig Budapesten,³⁰⁷ utána pedig Cegléden volt.³⁰⁸ Ezt a nagyváradi csendőriskola pótlására hozták létre, fő feladata a csendőrlegénység képzése volt.³⁰⁹ 1940 novemberében Észak-Erdély visszacsatolása után az iskola visszakerült Nagyváradra.³¹⁰ A

m. kir. csendőrtiszti tanfolyamok parancsnokságának a tisztikar továbbképzése volt a feladata.³¹¹ A testület fő gazdasági szerve a m. kir. csendőrség központi gazdasági hivatala volt, amely a B.M. VI/b és VII/a osztályainak közvetlen alárendeltségében állt. Itt intézték a legénységi állomány tömegszámadásait, és a központi szerveknél dolgozók illetményének kifizetését.³¹² A hivatal jogelődje az 1921. január 30-án megszűnt m. kir. csendőrségi pótlókeret parancsnokság volt. A felszerelési tárgyak és az őrsök berendezési tárgyainak beszerzéséről, raktározásáról és elosztásáról a m. kir. csendőrségi felszerelési anyagraktár gondoskodott.³¹³

1919 után állították fel az alábbi parancsnokságokat:

- M. kir. vezérelt csendőregyének osztaga. 1919-ben jött létre, a próbaszolgálatra átvezényelt és ténylegesíteni kívánt tisztek ügyeivel foglalkozott.³¹⁴

- M. kir. csendőr őrzéslőalaj parancsnokság. 1919-1924-ig állt fenn, a zalaegerszegi internáló tábor őrzéséért felelt.³¹⁵

- M. kir. csendőr őrsparancsnok-képző iskola Ostfiasszonyfa. 1922. július 6-án jött létre, az altiszti állomány képzésére, de már 1924-ben Szombathelyre költözött.³¹⁶

- M. kir. csendőrség állandó tanulmányi bizottsága. 1924-ben hozták létre az elavult szolgálati szabályok átdolgozására. Később elnevezése m. kir. csendőr szabályszerkesztő és tanulmányi bizottságra módosult. Feladata a csendőrségre vonatkozó szabályzatok és utasítások kidolgozása és módosítása mellett a tisztis és a legénységi állomány ki-, illetve továbbképzésével kapcsolatos kérdésekkel foglalkozott. A bizottság munkája során kiemelt figyelmet szentelt a külföldi tapasztalatok hasznosítására.³¹⁷

- M. kir. csendőrség Tiszti Igazoló Bizottsága. 1920-ban állt fenn két ilyen bizottság a csendőr-felügyelőség keretén belül, amelyek a tisztikar szűrését végezték el.³¹⁸

Az I. Budapesti kerület alá tartozó központi szervek voltak:

- M. kir. csendőr pótlóidomító (ló utánpótlást végző) osztály Kiskunhalas. Ez végezte a szükséges loállomány tenyésztését, nevelését.³¹⁹

- M. kir. csendőr tiszti különítmény Gödöllő. 1918-ig,³²⁰ illetve 1919. augusztusától 1921. március 1-ig állt fenn.³²¹

- M. kir. csendőrség zenekara. 1924-ben hozták létre, de takarékosági okokból még abban az évben meg is szüntették.³²²

- M. kir. csendőr kutyatelep Gödöllő. Csak 1924-ben és 1925-ben működött, a nyomozó kutyák tenyésztését és oktatását végezték itt.³²³

Kerületi parancsnokságok: a csendőrkerületek székhelyei, számozása és területe megegyezett a katonai körletekével, azaz a honvéd vegyesdandárok, később hadtestek diszlokációja alapján alakították meg őket. A csendőrkerületi beosztást 1921. január 15-én véglegesítették.³²⁴ (3. térkép) Később a területi visszacsatolásokat követően három további ilyen parancsnokság felállítására került sor, közülük a X. Marosvásárhelyi kerületnek nem volt honvédségi megfelelője, azaz itt nem volt hadtestparancsnokság. A csendőrkerület elsőszámú

Közlekedési járőr

tisztje ezredesi, helyettese alezredesi rangban állt. Rajtuk kívül még egy őrnagyi rangú beosztott törzstiszt, egy segédtiszt, két előadótiszt, egy csendőr ügyész, és egy tisztii rangú „orvosfőnök” alkotta a kerület vezetői karát. A kerületparancsnokságok a B.M., illetve a csendőrfelügyelő alárendeltségébe tartoztak. A parancsnok területén felelős volt minden, a csendőrséget illető kérdésben, szoros kapcsolatban állt a vele egyenrangú közigazgatási, bírói és katonai szervekkel. A kerület legénységét illető kérdésekben ő intézkedett, fölöttük bírói jogkörrel (bűnvádi üldözés jogával) rendelkezett. Emellett a kerület parancsnoka, vagy a mellé beosztott törzstiszt vizsgálta ki a tisztek fegyelmi ügyeit. Minden kerülethez tartozott egy törzsgazdasági hivatal, 4-5 osztály, és 1927-től egy tanosztály. A kerületek székhelyein 1926-tól kezdték felállítani a repülői csendőr-különítményeket, illetve a 1930-tól a nyomozó alosztályokat. A kerület parancsnoka, illetve helyettese minden beosztott tisztii parancsnokságot, illetve szárnyanként 2-2 őrsöt évente legalább egyszer megsemlézett. Az őrsök szemlézésére minden esetben legalább 24 órát kellett szánni.³²⁵

Osztályparancsnokság: egy alezredes vagy őrnagy vezette, aki a kerületi parancsnokság alárendeltségében állt. Az osztályparancsnok munkáját egy főhadnagyi rangú segédtiszt, vagy ahogyan akkoriban nevezeték alantostiszt támogatta. Egy

Végyes őrs gyalog- és lovas csendőre

osztály általában egy-egy vármegye területét fogta át, székhelye egyben a főispán székhelye is volt. Az osztály alárendeltségébe egy gazdasági hivatal, egy csendőrskola (az iskolák 1927-ben a kerület tanosztályának közvetlen alárendeltségébe kerültek) és kettő-öt szárny tartozott. A gazdasági hivatal amellet, hogy az anyagi és felszerelési ügyeket intézte, még az osztály területén élő nyugdíjas csendőröket is nyilvántartotta. Az osztály parancsnoka saját területén minden, a csendőrséget érintő kérdésben illetékes volt, állandó személyes kapcsolatot kellett tartania a főispánnal, az alispánnal, illetve a vármegyei törvényszék és ügyészség elnökével. Beosztott legénység állománya felett fenytési jogot gyakorolt. Évente legalább egyszer végigszemlélte osztálya minden alakulatát és erre őrsönként legalább 24 órát kellett szánnia.³²⁶

Szárnyparancsnokság: százados vagy főhadnagy vezette, helyettese pedig általában hadnagy rangban állt. Két-három szakasziparancsnokság tartozott alárendeltségébe. A szárnyparancsnok felelős volt az alárendelt terület közbiztonságáért, de a nyomozásban nem vett részt. Fő feladata az őrsök közbiztonsági szolgálatának és kiképzésének ellenőrzése, illetve a különböző hatósági felkérések jogosságának elbírálása volt. Figyelemmel kellett kísérnie a folyamatban lévő nyomozásokat és állandó törvényességi felügyeletet kellett gyakorolnia beosztottainak munkája felett. A súlyosabb fegyelmi ügyek kivizsgálása szintén a szárnyparancsnok feladata volt. A szárnyparancsnoknak, vagy helyettesének évente minimum kétszer végig kellett szemlélennie beosztott alakulatait, ami esetenként legalább 36, de legfeljebb 48 óráig tartott.³²⁷

Szakasziparancsnokság: három-hat őrsöt foglalt magába és az esetek többségében egy alhadnagy, ritkábban egy tiszthelyettes vezette. A szakasziparancsnokságok általában 1-1 járás területét fogták át, székhelyük általában főszolgabírói székhelyre került. A szakasziparancsnok fő feladata beosztott őrsének rendszeres ellenőrzése, kisebb fegyelmi ügyek intézése, valamint bonyolultabb nyomozások esetén az ügyek felgöngyölítése volt. A szakasziparancsnoknak emellett az őrsök szolgálati úton beküldött iratanyagát is át kellett néznie, majd a szárnyparancsnokhoz kellett őket továbbítani.³²⁸

Őrsparancsnokság: az őrs volt a csendőrség legkisebb alakulata, ténylegesen ennek keretében zajlott a csendőrség tevékenysége, a lakosság számára az őrs, illetve az ott szolgáló állomány jelentette „a” csendőrséget. Egy-egy őrs állománya 6-25 fő között mozgott, élén egy tiszthelyettes állt. Körzete több kis és nagyközséget fogott át.³²⁹

Szólni kell még a különféle speciális alakulatról is. Ezek a „hagyományos” csendőrségi munkától lényegesen eltérő feladatokat láttak el. Az itt szolgálók megjelene is más volt, ugyanis nem vadászkalapot, hanem napellenzős kakastollas Bocsakai sapkát viseltek, puska helyett pedig pisztolyt rendszeresítettek számukra.³³⁰ Ilyen különleges alakulatok voltak:

A közlekedési csendőrség 1929-ben jött létre, amikor kísérletképpen három őrsöt állítottak fel (Budapest, Győr, Székesfehérvár). Az ide beosztott csendőrök 5 hónapos tanfolyamot végeztek. Ennek során megtanulták a motorke-

rékpár vezetését és karbantartását, megismerték a közlekedési szabályokat és megtanulták megfelelően ellátni a közlekedési balesetek sérültjeit. Az oldalkocsis motorkerékpáros járőrök fő feladata a vidéki közlekedés ellenőrzése volt, a szabályokat megszegő vezetőket helyszíni bírsággal sújthatták, a gyanús gépjárműveket pedig átvizsgálhatták. A kedvező tapasztalatok ellenére, anyagi nehézségek miatt csak 1936-ban került sor a közlekedési csendőrség országos megszervezésére. Ekkor 1 alosztályt, ezen belül pedig 4 szárnyat állítottak fel. A járőröket ekkor már FIAT Topolino típusú személygépkocsikkal látták el. Először a Hegyeshalom-Budapest-Szeged, illetve a Balaton-Budapest-Miskolc útvonalakon jelentek meg a közlekedési csendőrijárőrök.³³¹ 1940-ben létrejött az önálló közlekedési és híradó osztály, amelyen belül 4 közlekedési, 1 repülőtéri és 1 híradó szárnyat állítottak fel. 1943-ban a közlekedési és a híradó osztály elvált egymástól, a vidéki országutak ellenőrzését ekkor már 750 fő több mint 300 gépjárművel végezte.³³² A közlekedési csendőrség ilyen jelentős megerősítését nem a „civil” közlekedés mérsékelt ütemű növekedése követelte meg, hanem az egyre fokozódó volumenű katonai és a gazdasági szállítások zavartalan-ságát volt hivatva biztosítani.

A vasúti csendőrség: A második világháború kitörése után megnövekedett a vasút stratégiai jelentősége. Hazánk geostratégiai fekvése miatt különösen nagy volumenűvé váltak az ország területén átmenő német katonai szállítások. Természetesen jelentősen megnöttek a belföldi szállítások is. A vasúti közlekedés zavartalan biztosítása, az esetleges szabotázsok kiderítése és elhárítása elsődleges államérdek volt. A megnövekedett feladatokra való tekintettel döntöttek a vasúti csendőrség felállításáról. Az új alakulat létrehozása megoldotta azt a bürokratikus problémát is, mely szerint a mozgó vonaton elkövetett bűncselekmények esetében melyik szervezet, illetve azon belül is melyik parancsnokság az illetékes. 1940. március 1-jétől egyhónapos tanfolyamot indítottak, amelyen 30 csendőr vett részt. Ezt követően állították fel Budapesten a vasúti csendőrséget, amely 1 szárnyból állt. A szervezet őrsői a csendőrkerületek székhelyére és a nagyobb vasúti csomópontokba települtek.³³³

A vízi csendőrség: 1942. április 1-jén Újpesten kezdetét vette az „Első csendőr vízitanfolyam”. Az itt végzett állomány elsajátította a víziközlekedés szabályait, és a vízi mentést. Az első víziőrsöt 1942. június 1-jén Siófokon állították fel, a másodikat 1944. május 1-jén Balatonbogláron.³³⁴ 1943-tól kezdve 3 kishajón (Csendőr I-III) járőröztek a vízcsendőrök a Balatonon, hajónként 6-6 fővel.³³⁵ Az orvhalászok elleni harc mellett, a járőrök nyilvántartásba vették a tó vízijárműveit, vihar esetén pedig a bajbajutottak mentése volt a feladatuk. 1944 folyamán, nemzeti hovatartozásuktól függetlenül, a vízcsendőrök mentették ki a tó vizére kényszerleszállt pilóták egy részét is.³³⁶ A csendőrség vezetése azt tervezte, hogy hasonló őrsöket telepítenek a Duna és a Tisza mellé, de az események alakulása ezt már nem tette lehetővé.

Repülőtéri csendőrkülönítmények: A húszas években Magyarországon is megindult a polgári légiforgalom, és szükségessé vált ennek ellenőrzése. 1926-tól

kezdték felállítani az első repülőtéri különítményeket, amelyekhez általában 2-3 tiszt tartozott.³³⁷

Mindezeken kívül is volt néhány különleges alakulat, amelyekben ugyan „normál” csendőrök szolgáltak, de működésük speciális okok miatt vált szükségessé, és csak ideiglenes jellegű volt. Így például a gödöllői tiszti különítmény minden év augusztus 1-jétől szeptember 30-ig állt fenn, amíg a kormányzó a gödöllői kastélyban tartózkodott. A kenderesi különítmény csak abban az esetben jött létre, ha a kormányzó a kenderesi birtokán volt. Ekkor a környező őrsök legénységeinek egy részével erősítették meg a kenderesi őrsöt.³³⁸

A fürdő különítményeket a nyári szezon idején azokban a jelentősebb Balaton parti településeken állították fel (Keszthely, Tihany), ahol nem volt állandó őrs.³³⁹

III. A FEGYVERHASZNÁLAT

A fegyverhasználat minden rendvédelmi testület esetében neuralgikus kérdés. A fegyverhasználati esetek azonnal a lapok címlapjára kerülnek és általában két pártra osztják a közvéleményt, az egyik (általában kisebbségben lévő) oldal helyesli azt, sőt még keményebb fellépést szorgalmaz, míg a többség a kormányzati erőszak durva megnyilvánulásaként, a körülményektől függetlenül mereven elutasítja ezt a megoldást. A rendvédelmi testületek azonban, kortól, államformától és a társadalom gazdasági és demokratikus fejlettségétől függetlenül, rájuk bízott feladataik ellátása közben néha bizony kénytelenek ilyen eszközökhöz fordulni. Adott tehát a kérdés: békeidőben, „normális” belbiztonsági helyzet esetén hol, mikor és milyen körülmények között használhatott, illetve használt fegyvert egy csendőr. Csak olyan eseteket vizsgáltam, amelyek a két világháború közötti időszak „békeéveiben” történtek, hiszen nyilvánvaló, hogy az 1918-20-as események során, vagy a területi visszacsatolások, illetve a második világháború idején gyakrabban kellett a közrend és a közcsend biztosításának ezen végső eszközhöz folyamodni. Minden egyes esetről felvetődik az a kérdés, hogy a törvényes rend védelmében, vagy pontosan ezzel ellentétes módon került-e sor a fegyverhasználatra. További kérdéseket vet fel az is, hogy a csendőrség vajon mennyire volt elnéző tagjaival, mindig kiállt-e „a mundér becsülete mellett”, vagy jogos esetekben „pálcát tört-e” a bűnösök fölött. A fegyverhasználatra vonatkozó iratok bizalmas volta és a szovjet előrenyomulás miatt elrendelt tömeges iratmegsemmisítés okán, e fejezetben egyetlen forrásként csupán a Csendőrségi Lapokra támaszkodhattam, ahol az egyes számok végén található „Hírek” rovatban számtalan ilyen esetet ismertettek. Mivel ez a szakfolyóirat szigorúan belső használatra készült, meglehetősen objektívan értékelte az egyes eseteket, így ezekre támaszkodva igyekszem képet alkotni az 1924-1933 közötti időszak, azaz tíz év fegyverhasználati eseteiről. A vonatkozó adatok alapján nagyobb átfogó csoportokba rendeztem és tipizáltam azt, hogy a csendőr hol, mikor és milyen körülmények között élt, vagy élt vissza azzal a hatalommal, amelyet az állam ruházott rá.

1. A fegyverhasználat szabályozása

A közhiedelemben élő feltételezésekkel ellentétben a csendőrség nem élt, nem élhetett lépten-nyomon fegyverhasználati jogával. Mint minden jogállamban, a

két háború közötti Magyarországon is roppant szigorúan szabályozták a rendvédelmi testületek, ezen belül a csendőrség fegyverhasználati jogát.

Miként minden rendvédelmi testületet, a csendőrséget is megillette a fegyverhasználat joga. A belső rend és nyugalom fenntartásához, illetve biztosításához még a legdemokratikusabb államoknak is szükségük van arra a biztosítékra, amelyet a fegyveres „erőszakszervezetek” nyújtanak. Az azonban kétségtelen, hogy minél kevésbé demokratikus egy állam, annál hangsúlyosabb a különféle fegyveres testületeknek a mindennapi életben betöltött szerepe, illetve annál tágabb ezen testületek jogi „mozgásszabadsága”.

Melyek voltak azok a fegyverek, amelyekhez a csendőr „végszükség esetén” folyamodhatott? Az adott korszakban a testület a löfegyverek és hidegfegyverek széles skáláját használta, hiszen éppen ebben az időszakban került sor a Monarchia idejéből örökölt fegyverzet felváltására, amely során a csendőrséget modernebb, a kor színvonalának megfelelő löfegyverekkel látták el. A csendőrség löfegyverei a puska, illetve pisztoly, hidegfegyverei a kard és a szurony voltak.

Nyugodtan kijelenthető, hogy a csendőrség egyik legjellemzőbb tárgyi eszköze, a kakastollas kalap mellett, a szuronyos puska volt. A járőröző, portyázó csendőrök szuronyos puskája az államhatalom egyik legfontosabb támaszának számított a két világháború közti korszakban. A húszas években a testület szabványos fegyvere az 1895 M. 8 mm-es Mannlicher ismétlőkarabély volt, amely a Monarchia hadseregének és a két háború közötti honvédségnek is rendszeresített löfegyvere volt. A középágytáras löfegyver súlya 3060 g, hossza 1005 mm volt. Mivel katonai használatra készült, a fegyver hatásos lőtávolsága és átütőereje igen nagy volt. Pisztolyként a csendőrség az 1910 M. 7.65 mm-es Frommer öntöltő típust használta. A hideg fegyverek közül a puskához rendszeresített szurony mellett – amely a hadseregtől eltérően nem bajonett típusú, hanem úgynevezett döfőszurony volt (azaz nem kés, hanem tűformájú) – a testület a gyalogcsendőr és lovascsendőr, valamint külön tiszti és altiszti szabályukat használta. Ezen fegyverek pengehossza 650 – 990 mm között ingadozott.³⁴⁰

A konszolidáció után a csendőrségnél is sor került a fegyverzet korszerűsítésére. A puskák esetében előbb az 1931 M., majd az 1935. M Mannlicher 8 mm-es ismétlőpuskák rendszeresítésére került sor, amelyek csupán abban különböztek a korábbi változattól, hogy új típusú, csúcsos, nem pedig lekerekített végű töltényt használtak hozzájuk. Pisztolyoknál az 1919 M. 7.65 mm-es Frommer-Stop, majd az 1929 M. 9 mm-es Frommer öntöltők kerültek rendszeresítésre. 1921 áprilisától a hidegfegyverek egységesen gyalogcsendőr- és hosszú, illetve rövid lovascsendőr-szabványok, illetve gyalogtiszti és tisztviselői szabványok voltak. A szurony maradt a régi, a dualizmus idején rendszeresített négyélű döfőszurony, amelynek 20 cm-es éles csúcsa volt.³⁴¹

Fegyverhasználatra elsősorban a legénységi állomány körében kerülhetett sor, hiszen „... rendőri közegnek csak a legénységi állomány tekinthető ...”³⁴² Az alábbiakban „a csendőr bibliája” azaz a SZUT (Szervezeti és szolgálati utasí-

tás), illetve az ezzel összecsengő Próbacsendőrök tankönyve alapján foglaltam össze a csendőrség feladatait és a csendőrségi fegyverhasználatra vonatkozó előírásokat.

Szolgálatában a csendőr számtalan módon léphetett fel a törvények ellen vétő személyek ellenében, súlyosabb esetben akár kényszerítő eszközök alkalmazására, végső esetben pedig fegyverhasználatra is sor kerülhetett. A kényszerítő eszközök alkalmazása kategóriába a puskatus, vagy kardmarkolatütés tartozott. A csendőr fegyverhasználatra volt jogosult támadás vagy azzal való fenyegetés esetén. Köteles volt élni vele más megvédésére, valamint ha az illető a szolgálat teljesítését többször is megakadályozza; felfegyverzett egyén ellen; aki felszólításra fegyverét nem teszi le; menekülő gyanúsított ellen; feloszlátandó tömeg ellen és háborús helyzetben.

A csendőr csak akkor löhetett, ha ártatlanok nem voltak a tűzvonalban, itt azonban meg kell jegyezni, hogy tömeggel szemben ezt nem lehetett megoldani. Az 1918-19-es évek „nyomasztó emléke” oda vezetett, hogy szigorú utasítás volt arra, hogy a lázongó, elégedetlen csoportosulásokat mindenképpen, akár löfegyverhasználat árán is, de fel kell oszlatni. Az olyan esetekben, mint például az endrődi sortűz, a tömeg egészére nyitottak tüzet, és itt különösen hátrányosan érvényesült a katonai használatra készült löfegyverek tekintélyes átütőereje, mert ilyen közletről egyetlen lövedék akár két-három emberen is átszaladhatott. Az ártatlanok védelme inkább egyes személyek esetén érvényesült, amikor például a körözött bűnöző a falu utcáin, vagy a földön dolgozó emberek között menekült, akkor még biztosnak látszó találat esetén sem volt szabad tüzet nyitni. A szabályzatok külön kiemelték, hogy fegyverhasználat után azonnal el kell látnia a sérültet. A csendőr nem használhatta fegyverét megtorlásra. A köteles, de elmulasztott, illetve a jogtalan fegyverhasználatokat szigorúan büntették.³⁴³ Külön figyelmet érdemel az a kitétel, hogy: „A csendőr fegyverét mindenki ellen használhatja.”³⁴⁴ Eszerint a járőr tagjai elvben bárki, szükség esetén akár a grófúr ellen is felléphetek. Azt azonban meg kell jegyezni, hogy erre nyilván aligha akadt példa. Jogosult esetben a csendőr maga dönthette el, hogy élt-e a fegyverhasználat-tal. Fegyverhasználat-tal kapcsolatosan biztos büntetéssel végződő fegyelmi eljárás csak „gyávaság” (azaz a jogszerű fegyverhasználat elmulasztása), vagy lefegyverzés esetén volt várható. Mindenhol leszögezték, hogy a fegyverhasználat legyen arányban a fenyegetettség mértékével, elsősorban kardot és szuronyt kellett használni, és csak végsősorban lehetett löfegyverhasználat-hoz fordulni. Utóbbi esetre csakis akkor kerülhetett sor, ha a csendőr mással már nem ért volna cél-t, vagy már semmi másra nem lett volna idő. A szabályíró hangsúlyozta, hogy ne öljön a csendőr, hanem tegye harcképtelenné a célpontot, azaz végtagokra támadjon, illetve lőjön. A csendőr saját magát, jogszerű körülmények között, szolgálaton kívül is megvédhette fegyverével. Minden fegyverhasználatot fenyegető felszólításnak kellett megelőznie.³⁴⁵

A fegyverhasználati esetek vizsgálása, érthető módon, roppant szigorú volt. Ez elsősorban az illetékes csendőrkerületi parancsnok feladata volt, de az eljárás-

rást a csendőrfelügyelőséghez tartozó katonai ügyészség folytatta le, ítéletet pedig a B.M. VI.c. csendőrségi személyi osztályának hadbírói hoztak.³⁴⁶

Nem csak a fegyverhasználattal, hanem az arra való kiképzéssel is komolyan foglalkoztak a testületnél. A próbacsendőrok tankönyvének XI-XIV. fejezete alaposan körbejárja ezt a kérdést. A XI. fejezet a gyalogsági gyakorlati szabályzattal foglalkozik, ami egyértelműen a csendőrség H.M. rejtésére utal. A XII. fejezetben a lövőtárgyhasználatot tárgyalják, míg a XIII.-ban a fegyverhasználatot (kezelést) ismertették. A XIV. fejezet címe; Sporttárgyhasználat, némiképp megtévesztő, itt ugyanis a közelharcra foglalkoztak. Külön figyelmet érdemel az a mondat, amely leszögezi hogy: „A szorongatott bajtársak cserbenhagyása gyávaság!”³⁴⁷

2. Fegyverhasználati esetek

A fegyverhasználatra vonatkozó adatokat, illetve az azzal összefüggő eseteket a Csendőrségi Lapok 1924-1933 közötti évfolyamaiból, azon belül is a folyóirat egyes számainak végén található „Hírek” rovatból állítottam össze, majd pedig hat különféle szempont szerint csoportosítottam. Először azt vizsgáltam, hogy a csendőri fegyverhasználatra jogszerűen, vagy azzal pont ellentétesen került-e sor. Másodszor, ez néhány eset megismerése után vált nyilvánvalóvá, azt néztem meg, hogy játszott-e szerepet akár a csendőr, akár a fegyverhasználatot elszenvető részéről az alkohol. A kocsmában kitélt ezért egy kissé tágabban értelmeztem, és bár a legtöbb esetre tényleg ott került sor, minden más fegyverhasználat is ebbe a kategóriába került, amikor az egyik vagy a másik félnél megemlítették az „alkoholos befolyásoltságot”. Ezekre az esetekre összefoglalóan elmondható, hogy semmi közük sem volt a napi politikához, annál inkább egyik vagy másik fél részeg duhajkodásával függtek össze. Harmadszor azt néztem meg, hogy lőfegyver, vagy hidegfegyver használatára került-e sor; majd pedig azt, hogy ez halálhoz, sebesüléshez vezetett-e, vagy csak figyelmeztetésként alkalmazták. Azt is megnéztem, hogy minderre szolgálatban, vagy azon kívül került-e sor. Az utolsó két esetben az olyan, a fegyverhasználattal szorosan összefüggő eseményeket elemeztem, mint a csendőrök halála, sebesülése, lefegyverzése, illetve a testület körében előforduló öngyilkosságok, és a fegyverek szakszerűtlen kezeléséből adódó balesetek.

A következőkben az 1924 és 1933 között történt 234 fegyverhasználati esetet teszem vizsgálat tárgyává, amely elég tekintélyes szám, bár nyilvánvaló, hogy a Csendőrségi Lapok nem minden fegyverhasználati esetet említett meg. A folyóirat a világháborút követően csak 1924. június 15-én indult újra, ezért az 1924-es év adatai hiányosak, mert az első négy hónap statisztikája nem teljes.

Év	Jogszerű			Jogszerűtlen		
	Szolgálatban	Szolgálaton kívül	Összesen	Szolgálatban	Szolgálaton kívül	Összesen
1924	3	1	4	–	1	1
1925	16	9	25	2	7	9
1926	10	4	14	1	3	4
1927	7	3	10	2	1	3
1928	5	10	15	2	9	11
1929	4	1	5	1	–	1
1930	23	8	31	1	5	6
1931	14	7	21	–	4	4
1932	23	4	27	1	–	1
1933	28	10	38	2	2	4
Össz.	133	57	190	12	32	44

A Csendőrségi Lapok által ismertetett fegyverhasználati esetek közül a parancsnokság véleménye szerint 190 minősült jogszerűnek (81%) és 44 jogszerűtlennek (19%). Meglepően magas a szolgálaton kívül elkövetett, jogszerűnek ítélt fegyverhasználatok száma (az összes jogszerű eset 30%-a), ugyanakkor figyelemre méltóan alacsony a szolgálatban elkövetett jogszerűtlen fegyverhasználatok száma (a szolgálatban végrehajtott fegyverhasználatok 8%-a, a jogszerűtlen fegyverhasználatok 27%-a). Azt azonban figyelembe kell venni, hogy a testület minden bizonnyal határozottan kiállt a szolgálatot ellátó tagjai mellett (azaz védte a mundér becsületét), ezért számos – számomra egyébként legalábbis vitatható – esetben ítélte jogszerűnek a csendőrök fellépését.³⁴⁸ Szolgálaton kívül azonban egészen más volt a helyzet. A jogszerűtlen fegyverhasználatok közel 73%-át szolgálaton kívül követték el. Az esetek tanulmányozása során nyilvánvalóvá vált számomra, hogy a csendőrség vezetése egy dolgot egyáltalán nem tűrt el, a spicces, vagy a részeg csendőrt. A jogszerűtlennek ítélt esetek óriási többségét egyértelműen alkoholos állapotban követték el, s ilyenkor nem volt pardon, – még akkor sem, ha nem történt sérülés – azonnali leszerelés és súlyos börtönbüntetés volt a megtorlás. Igen érdekes, ahogyan az ilyen esetek ismertetését lezárták: „Szégyelljük magunkat!”. Ez és sok más, igen erős összetartozásról és hivatástudatról tanúskodó írás – amelyeket nem tisztek, hanem a legénység tagjai küldtek közlésre a lapnak – ad magyarázatot arra, hogy miért került sor olyan sok jogszerű fegyverhasználatra szolgálaton kívül. A csendőr ugyanis szolgálaton kívül is csendőr volt, és nem habozott közbelépni, ha azt szükségesnek vélte. Általában elmondható, hogy a jogszerűnek ítélt esetek mintegy 70%-ában az intézkedő csendőrt közvetlen támadás érte, és ennek elhárítására, önmaga vagy mások védelmében használt fegyvert.

A fegyverhasználatok számának változásán keresztül nyomon követhetőek a korszak belpolitikai változásai is. A vizsgált időszak kezdetén bizonyos fokú csökkenés következett be, ami párhuzamosítható a belpolitikai helyzet stabilizálódásával, majd 1929-et követően ismét növekedés történt, ami a világgazdasági válság miatt megromló belbiztonsági helyzetet tükrözi vissza, ám annak gyors növekedésén belül érezhető megtorpanás figyelhető meg 1931-32-ben, ami nyilvánvalóan a statárium bevezetéséhez köthető. A statárium időszaka alatt ugyanis, aki a csendőr ellen támadt, az szinte biztos halálos ítéletre számíthatott.

Év	Kocsmában			Egyéb helyen		
	Jogszerű	Jogszerűtlen	Összesen	Jogszerű	Jogszerűtlen	Összesen
1924	3	–	3	1	1	2
1925	6	6	12	19	3	22
1926	1	3	4	13	1	14
1927	3	2	5	7	1	8
1928	3	8	11	12	3	15
1929	1	1	2	4	–	4
1930	9	3	12	22	3	25
1931	2	3	5	19	1	20
1932	8	–	8	19	1	20
1933	12	2	14	26	2	28
Össz.	48	28	76	142	16	158

A csendőrség egyik legsúlyosabb problémája a testület egyes tagjainak túlzott alkoholfogyasztása volt. Nagyon jól látható az adatokból, hogy a jogszerűtlen fegyverhasználatok közel kétharmadát részeg csendőrök követték el. Az azonban mindenképpen figyelmet érdemel, hogy ezen esetek száma éves átlagban a harmat sem érte el. A testület hivatalos álláspontja szerint viszont egyetlen egy ilyen eset is sok volt, hiszen azzal elkövetője az egész csendőrségre hozott szégyent. Másfelől az is megfigyelhető, hogy a jogos fegyverhasználatoknak csupán 22%-a ért „borgőzös állapotú személyeket”, ezekben az esetekben azonban a csendőr szinte mindig közvetlen életveszélyben és gyakran többszörös túlerő ellenében nyúlt a fegyveréhez.

Év	Lőfegyver			Hidegfegyver		
	Jogszerű	Jogszerűtlen	Összesen	Jogszerű	Jogszerűtlen	Összesen
1924	–	–	–	4	1	5
1925	9	4	13	16	5	21
1926	6	1	7	8	3	11
1927	2	3	5	8	–	8
1928	4	5	9	11	6	17
1929	2	1	3	3	–	3
1930	12	3	15	19	3	22
1931	3	–	3	18	4	22
1932	11	–	11	16	1	17
1933	16	2	18	22	2	24
Össz.	65	19	84	125	25	150

A jogszerűen elkövetett lőfegyver (34%), illetve hidegfegyver (66%) használatok egy a kettőhöz aránya jól tükrözi azt a szigorú utasítást, amely a lőfegyverek használatát csak a legvégső esetben engedélyezte. Ez az arány ugyanakkor sokkal kiegyensúlyozottabb volt a jogszerűtlen fegyverhasználatoknál (43% lőfegyver és 57% hidegfegyver). A jogszerűtlennek ítélt fegyverhasználatok többségében a csendőr általában hirtelen felindulásból, nem egyszer részegen cselekedett, ami lehetővé tette, hogy „felülemelkedjen” a belésulykolt elveken. A jogszerű fegyverhasználatok esetében is voltak azonban olyan esetek, különösen orvvadászok ellenében, amikor lőfegyverén kívül semmi más lehetőség nem állt a csendőr rendelkezésére. A lőfegyverekre vonatkozóan, néhány kivételtől eltekintve határozottan elkülöníthető az, hogy a fegyverhasználatra szolgálat közben, vagy azon kívül került-e sor. A jogszerű, sőt a jogszerűtlen lőfegyverhasználatok zöme is szolgálatban történt, hiszen a csendőrnél csak ekkor volt ott a puská, míg szolgálaton kívül csak a kardja lehetett nála. A szolgálaton kívül elkövetett jogszerűtlen lőfegyverhasználatokra szinte kivétel nélkül az őrszlaktanyában került sor, ahol a csendőrnek módjában állt hozzáférni a fegyverszekrényben tárolt puskákhoz, pisztolyokhoz.

Év	Halálos			Sebesülés / figyelmeztetés		
	Jogszerű	Jogszerűtlen	Összesen	Jogszerű	Jogszerűtlen	Összesen
1924	2	1	3	2/0	–	2/0
1925	6	2	8	16/3	6/1	22/4
1926	2	1	3	7/5	3/0	10/5
1927	4	3	7	5/1	–	5/1
1928	–	3	3	12/3	5/3	17/6
1929	–	1	1	5/0	–	5/0
1930	2	3	5	19/10	2/1	21/11
1931	1	–	1	17/3	4/0	21/3
1932	4	–	4	15/8	1/0	16/8
1933	6	–	6	21/11	4/0	25/11
Össz.:	27	14	41	119/44	25/5	144/49

Az előző táblázat alapján levont következtetések itt újabb megerősítést nyernek, hiszen a fegyverhasználati eseteknek csupán 17%-a végződött halálosan, míg 62%-a vezetett sebesüléshez, további 21%-ban pedig csupán figyelmeztetésül szolgáltak, senkinek nem okozva semmiféle sérülést. Vagyis a szolgálatban álló és szolgálatát jogszerűen ellátó csendőr általában igyekezett megóvni az emberéletet (a jogszerű fegyverhasználatoknak csak 14%-a vezetett halálhoz, míg a jogszerűtlenek esetén ez 32% volt). Számomra inkább az volt meglepő, hogy a legtöbb haláleset nem löfegyver, hanem szurony használata miatt következett be. Szuronnal ugyanis, noha erről szólt az utasítás, nem lehetett végtagra támadni, azzal a legtöbbször testre szúrtak és ez általában súlyos sebesüléshez, gyakran halálhoz vezetett. Itt ismét leszögezhetjük, hogy a jogszerűtlenül, az esetek jelentős részében részegen elkövetett fegyverhasználatok esetében már nem működött az az erős belső kontroll, ami csökkentette a fegyverhasználatok tragikus kimenetelét. Voltak azonban olyan bűnözői csoportok, akikkel szemben gyakran csak fegyveres erővel lehetett fellépni. Különösen a csempészek és az orvvadászok voltak azok, akik gyakran gondolkodás nélkül tüzet nyitottak az őket tetten érő csendőrrjőrre. Ilyen esetekben néha szabályos tűzharcra került sor a felek között.

Év	Csendőrhálál			Sebesülés		
	Kocsmá- ban	Egyéb helyen	Összesen	Kocsmá- ban	Egyéb helyen	Összesen
1924	–	–	–	1	2	3
1925	1	4	5	6	9	15
1926	–	3	3	–	5	5
1927	1	–	1	5	1	6
1928	2	1	3	4	3	7
1929	2	1	3	1	–	1
1930	1	2	3	6	6	12
1931	–	–	–	9	2	11
1932	–	–	–	7	6	13
1933	–	1	1	5	7	12
Össz.	7	12	19	44	41	85

A csendőrségi fegyverhasználatok másik oldala a testület aktív tagjainak halála illetve sebesülése volt. Bár a halálesetek és sebesülések egy részét balesetek, illetve a testület tagjainak egymással való ellentétei okozták, legnagyobb részét mégis szolgálat közben, a közrend és a közcsend védelme közben érték az állományt. A kapott adatok különösen a fegyverhasználatok során okozott halálesetekkel és sebesülésekkel összevetve elgondolkoztatóak. A 41 halálos fegyverhasználattal szemben álló 19 csendőrhálál és a 144 sebesülést okozó fegyverhasználattal szemben álló 85 sebesült csendőr jól jelzi, hogy a testület maga is komoly veszteségeket szenvedett ezalatt az időszak alatt a „bűn elleni küzdelemben.”

Év	Lefegyverzés	Visszavett fegyver	Öngyilkosság/kísérlet	Baleset
1924	1	1	2/0	–
1925	4	1	14/1	5
1926	1	1	6/0	2
1927	3	1	10/0	1
1928	5	–	6/1	2
1929	1	–	–	–
1930	2	1	8/0	3
1931	–	–	4/1	–
1932	1	–	2/0	2
1933	2	1	2/3	–
Össz.	20	6	54/6	15

Minden fegyveres testület számára az egyik legfontosabb kérdés, hogy a tagjaira bízott fegyverek ne kerülhessenek illetéktelen kezekbe, s ez fokozottan áll a rendvédelmi testületekre. A vizsgált tíz évben összesen húsz lefegyverzésre került sor, és ezek közül mindössze hat esetben sikerült a lefegyverzett csendőrnek, vagy járőrnek visszaszereznie fegyverét. A visszavett fegyverek száma egyrészt azért csekély, mert a csendőr ekkor már általában súlyosan, gyakran életveszélyesen megsebesült, vagy nem volt tudatánál. Az esetek egy másik részében ez azért nem sikerült, mert a kocsmában részegen hatalmaskodó csendőrt, illetve csendőröket az ott tartózkodók teperték le, és fegyvereiket a helyszínre érkező járőrnek adták át. A lefegyverzések zöménél az érintett csendőrök nem úszták meg sérülés nélkül, mert ilyenkor számbeli fölényben lévő és általában késekkel, fejszékkel, kaszákkal, vagy vasvillákkal felfegyverzett emberekkel álltak szemben. A lefegyverzett csendőr minden esetben súlyos büntetésre számíthatott, amely alól még az enyhítő körülmények figyelembevételével sem mentesülhetett.

A fegyverhasználati esetek tanulmányozásánál elkerülhetetlenül foglalkozni kell azzal, hogy adott esetben a csendőrök a rájuk bízott fegyvert maguk ellen is fordíthatták. A testületnél megdöbbentően sok öngyilkosságra került sor, hiszen az 54 haláleset és a további hat súlyosan rokkanttá vált csendőr nagy veszteség volt a testület számára. Ugyanezen idő alatt a testületnek „csak” 19 tagja halt meg „idegen kéz által”. A kiváltó ok általában szerelmi bánat, vagy valamilyen vétség elkövetése után a büntetéstől való félelem volt. A csendőrség hihetetlenül szigorú nősülési feltételei gyakran vezettek tragikus lépésekhez. Megfigyelhető azonban, hogy a gazdasági válság időszakában, amikor a csendőrség presztízse a biztos, jól fizető és nyugdíjas állásnak köszönhetően sokat emelkedett, jelentősen csökkent az öngyilkosságok száma.

Az 1924 és 1933 közötti tíz évben mindössze tizenöt olyan balesetre került sor, amely halálhoz, illetve súlyos sebesüléshez vezetett. Figyelembe véve a csendőrség mintegy 12000 fős létszámát, ez arra utal, hogy az állomány kellő óvatossággal és a szükséges tisztelettel viszonyult fegyvereihez.

Végezetül álljon itt egy idézet a Csendőrségi Lapokból:

„A csendőr fegyvere nemcsak egyszerű támadó – vagy védekező eszköz, amely a magunk vagy mások biztonságát van hivatva védelmezni, hanem – és talán elsősorban – jelvénye és külső kifejezője mindazon katonai és férfiúi erények összességének is, amelyeket mi a csendőr fogalmához fűzünk. ... A csendőr fegyvere a hatalom jelképe, mert ereje hatalomhoz juttat; jelképe a férfias bátorságnak, mert csak a gyáva irtózik tőle; jelképe a feddhetetlen jellemnek és becsületességnek, mert gazemberekre nem bízzák reá; jelképe az igazságszeretetnek, mert a jogot és az igazságot védelmezi; jelképe az önfeláldozásnak, mert a mások jólétét szolgáljuk vele; jelképe az önfeláldozásnak, mert harcot és ha kell, áldozatot is követel. A fegyverviselés alaptételeit képező mindezen erkölcsi értékek teszik a fegyvert, mint látható jelvényünket kitüntetéssé. ... A csendőrnek tehát a fegyverével szemben messzemenő kötelezettségei vannak, mert a fegyver nyújtotta kiváltságos helyzetre és közbecsülésre csak addig van igénye, amíg fegyverét cserben nem hagyja.”³⁴⁹

IV. A CSENDŐRSÉG HÉTKÖZNAPJAI, A LEGÉNYSÉG ÉS A TISZTIKAR

Ebben a fejezetben azt vizsgálom, hogy a csendőrség állománya mely társadalmi rétegekből származott, hogyan, milyen feltételek között élte életét, milyenek voltak a vele szemben támasztott elvárások és a testület milyen anyagi viszonyokat biztosított számukra. Munkámban határozottan elválasztottam egymástól a tisztikart és a legénységet, mert minden szempontból (társadalmi helyzet, élet-színvonal, iskolai végzettség stb.) eltértek egymástól. Mivel a csendőrség, illetve a honvédség tisztikara között gyakorlatilag nem volt komolyabb különbség, és a honvédség tisztikaráról már született egy igen kiváló munka, ezért a fő hangsúlyt a legénységi állományra helyeztem.³⁵⁰

1. A legénységi állomány

„A csendőr az államhatalom képviselője, a törvényes rend és a belső béke támasza, az ország közbiztonságának és nyugalmanak őre, az állam és nemzet bizalmának letéteményese.”³⁵¹ „A csendőrség a katonaságnak és a rendőrségnek olyan keveréke volt, amely a rendszer számára a legféltelenebb, a legbrutálisabb terrort biztosította, ha a népelnyomást fokozni kellett.”³⁵²

A két idézet, egy korabeli és egy a 70-es évekből, ugyanarról a személyről szól, a közcsendőről. Ki volt ő, honnan származott, hogyan élt?

Az első világháborút követő két forradalom hatására alaposan megszigorították a csendőrség felvételi feltételeit. Közcsendőr csak falusi, a városi eszmék által „meg nem fertőzött” ember lehetett, aki elvileg csak a tehetősebb birtokos paraszti, vagy iparos rétegből származhatott.³⁵³ Valójában azonban a tehetősebb falusi lakosság számára nem volt elég vonzó a csendőrségi pálya, így a fenyegető létszámhiány miatt a legénységi állomány zömét a szegényparaszság köréből toborozták. Trianonban megtiltották a sorozást, így a legénységi állományt csak toborzással lehetett pótolni. A forradalmak után, az ország súlyos anyagi helyzete miatt csendőrnek lenni nem jelentett igazi anyagi biztonságot, ezért, és a csendőrség népszerűtlensége miatt, kevés volt az önként jelentkezők száma. A probléma megoldására 1921-től egy ideig alkalmazták a „k”, azaz a kényszertoborzást.³⁵⁴ A későbbi időszakokban azonban erre már nem volt szükség, mert egyrészt visszaállt a testület 1919-ben megingott tekintélye, másrészt igen vonzóak voltak a különféle anyagi juttatások.

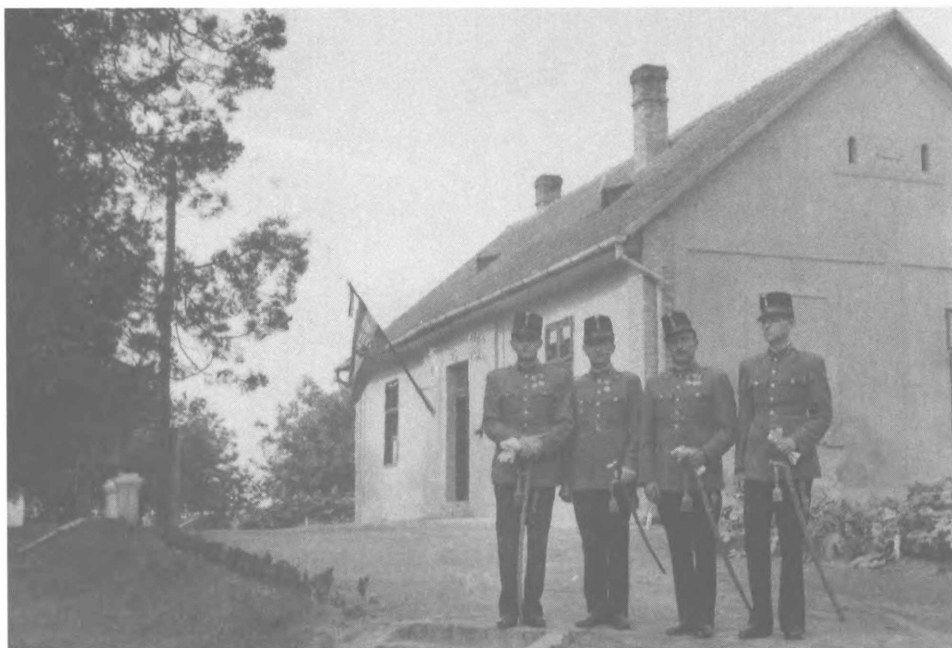
A legénységi állomány pótlására, a megfelelő jelentkezők kiválasztására csendőrkerületenként egy-egy tiszti toborzóbizottságot állítottak fel.³⁵⁵ A jelölteknél előbb alapos környezeti tanulmányt végeztek, majd szóbeli meghallgatásra hívták be őket.³⁵⁶ A jelentkezőket a lakhelyük szerint illetékes őrs ellenőrizte le, és csak abban az esetben javasolták őket, ha minden szempontból (politikai, nemzeti, erkölcsi,) megfelelőnek találtattak.³⁵⁷

Az 1941. július 1-től bevezetésre kerülő csendőr-tízparancsolat híven tükrözi az állománytól elvárt tulajdonságokat, felekezeti hovatartozást, értékrendet és a testület tagjai számára követendő világnézetet:

1. Megemlékezzél arról, amivel Istenednek tartozol!
2. Én vagyok a te hazád: Nagymagyarország!
3. Hűséged, becsületed, vitézséged nem eladó!
4. Légy erkölcsös, józanéletű, engedelmes!
5. Tiszteld előljáróidat, mint atyádat: szeresd bajtársadat, mint tenmagadat!
6. Tanulj és tudj: a tudás második fegyvered!
7. Védj a másét, a magadét ne pazarold!
8. Mögötted a törvény, előtted is az legyen!
9. Igaztalanul ne vádolj, fegyvered ártatlant ne bántson!
10. A család szentély: ha magadnak nincs, őrsődben megtalálod!³⁵⁸

A pontok lényege a vallásosság, a hazaszeretet, a tisztesség, a feddhetetlenség, az engedelmesség és a bajtársiasság, a tudásszomj, a takarékoság, a törvénytisztelet és a család (a testület) szeretete. Mivel ezen erények tekintélyes részét a kiképzés során igyekeztek a csendőrök tudatába sulykolni, a legénységi állománnyal szemben csupán alapvető felvételi feltételeket támasztottak. Ezek az alábbiak voltak: magyar állampolgárság, teljes politikai megbízhatóság, 19-40 év közötti életkor, minimum 163 cm-es testmagasság, jó fizikai kondíció, nőtlen, vagy gyermektelen elvált, illetve özvegyi állapot, a magyar nyelv, valamint az írás és az olvasás ismerete.³⁵⁹

A friss csendőr először a katonai esküt tette le, s csak utána mondta el a csendőrség esküjét is. (Az eskü szövegét lásd a Mellékletben)³⁶⁰ Ezután megkapta csendőrigazolványát, leadta civil ruháját és 3-3 zubbonyt, nadrágot, inget és 3 rend fehérneműt, valamint 1 köpenyt, 2 pár csizmát és 2 pár kesztyűt kapott a testülettől.³⁶¹ Az első 18 hónap próbaszolgálat volt, ekkor történt az újoncok kiképzése. Először háromhavi katonai kiképzés, majd pedig kéthavi őrsön töltött szolgálat következett. Ezt követően került sor a hét hónapos elméleti kiképzésre, amelyet további hat hónap szolgálat követett az őrsön. A katonai és az elméleti képzésre a csendőriskolákban (a korszak elején vármegyei iskola, később kerületi tanalosztály) került sor, amikor is a „próba urak” a szükséges katonai ismeretek mellett, alapfokon elsajátították a Büntető Törvénykönyvet, a tereptant, az elsősegélynyújtást, a kriminológiát, a csendőrségre vonatkozó jogszabályokat, illetve a testület saját belső szabályait. A hat elemít végzett újoncok itt tanultak még olyan a csendőrségi munkához szükséges ismereteket is, mint például nyelvtan, földrajz, történelem, számtan, rajz és illemtan.³⁶² A tanalosztályok állománya 50-100

A szekszárdi csendőriskola oktatói (1943)

Az oktatók felkészülnek a másnapi órákra (1943)

Éleslövészet (1942)

főt tett ki, parancsnokuk általában százados volt, akinek munkáját még legalább egy tiszti és tucatnyi altiszti rangú oktató és segédszemélyzet támogatta. A csendőriszkolák gyorsan mozgósítható karhatalmat jelentettek, hiszen az itteni állomány könnyen elérhető és nagy létszámú volt. A próbaszolgálat utolsó hat hónapját az újoncok már a kijelölt őrsön töltötték, ahol tapasztalt öreg altisztek fejezték be oktatásukat. A lovascsendőrök képzése a kiskunhalasi lovas tanosztály alárendeltségébe tartozó három lovas tanalosztályban történt. Ide már kiképzett gyalogcsendőrök jelentkezhetek.³⁶³ Az első évet követően a jelölteknek vizsgát kellett tenniük, a tizennyolcadik hónap elteltével pedig újból értékelték teljesítményüket, majd pedig véglegesítették, vagy elbocsátották a testülettől.³⁶⁴

1914-ig a csendőrség nem szorult ilyen alapos újonckiképzésre, hiszen válogathatott a hadsereg leszerelt állományából. Ez a kedvező helyzet azonban a trianoni béke miatt megszűnt. A két háború között a testületen belül kellett megvalósítani a katonai és csendőrségi képzést.³⁶⁵ Kivételt képeztek azonban azok, akik a gazdasági világválság hatására, a honvédségtől leszerelve léptek be csendőrnek. A jelentkezők közül őket elsőbbségben részesítették.³⁶⁶ Később, amikor a bledi egyezményt követően lehetővé vált az általános hadkötelezettség ismételt bevezetése, a csendőrség számára újra rendelkezésre álltak a honvédségből frissen leszerelő, megfelelően képzett jelentkezők. A katonai kiképzést azonban ezt követően is fenntartották, hogy a különböző fegyvernemekről érkező csendőrök egységes gyalogsági képzésben részesüljenek.³⁶⁷

Terepkiképzés (1943)

A véglegesített csendőrnek legalább 6 évet kötelezően le kellett szolgálnia a testületnél, utána pedig évente lehetett meghosszabbítani a szolgálati idejét. A próbaszolgálat után ténylegesített csendőr – ami a honvédségnél már szakaszvezetői rangnak felelt meg – oktatása tovább folytatódott. Két-három év után járőrvezetői iskolába került, aminek elvégzése után őrmesterré léptették elő. A harmincas években ezt az iskolát legkésőbb a 7. szolgálati évig el kellett végezni, különben a csendőrt leszerelték a testülettől. A lovas csendőröknek itt is el kellett végezni a gyalogos tanfolyamot, majd további háromhónapos lovasképzés következett. Újabb 4-5 év múlva a csendőr az őrsparancsnoki tanfolyamra került, amelynek elvégzésével automatikusan járt a főtörzsőrmesteri rang. Ebbe az iskolába már kizárólag csak önkéntes jelentkezés alapján kerültek be a kiváló, vagy igen jó szolgálati minősítéssel rendelkező és pszichológiailag is alkalmasnak talált jelöltek. Az őrsparancsnokképző iskola a két háború között Szombathelyen működött.³⁶⁸ A húszas években, amikor a testület létszámgondokkal küzdött, ha egy csendőr nem tudta elvégezni ezeket a tanfolyamokat, 6 év után akkor is megkapta az őrmesteri rangot, 8 év után törzsőrmesterré és 10 év elteltével (csak 1941 után) főtörzsőrmesterré lépett elő. A következő rang a III., II. és I. o. tiszthelyetteség (a tiszthelyettesi rang 1919-1926 között az alhadnagyi, 1926-1941 között a főtörzsőrmesteri rangnak felelt meg), illetve az alhadnagyi kinevezés azonban már ekkor is csak vizsgákkal volt megszerezhető. Ezekre a vizsgákra magánúton kellett felkészülni és évente egyszer, Szombathelyen lehetett letenni

*Az iskola állománya segít
a belvíz elleni védekezésben
(1940)*

őket. Itt nagy előnyt jelentett a 4 polgári, vagy a gimnáziumi érettségi, s a csendőrség gazdasági tiszthelyetteseinek számvitelből is vizsgát kellett tenniük.³⁶⁹ Külön figyelmet érdemel a testületen belül a vitézek nagy száma, 1926-ra már 36 tiszti és 85 legénységi állományú csendőr kapta meg ezt a címet.³⁷⁰

Elit szellemiség, mélységes konzervativizmus, drillszerű fegyelem és szigorú hierarchizáltság jellemezte a csendőrséget. A testület tagjaiba a kapott parancs azonnali és gondolkodás nélküli végrehajtását sulykolták. Az állomány elé a „Híven, becsülettel, vitézül!” jelszót tűzték ki (istenfélelem, hazaszeretet, hivatástudat), és szigorúan szabályozták élete minden területét.³⁷¹ A testület állományának tilos volt a pártokba, vagy politikai jellegű szervezetekbe való belépés, egyáltalán bármilyen egyesülethez való tartozás is csak felsőbb engedéllyel volt lehetséges.³⁷² A tiltás különösen vonatkozott az olyan pártokra és egyesületekre, „amelyek ellentétben álltak az állam törvényes rendjének követelményeivel”. Ezek anyagi, vagy bármilyen támogatása is tilos volt. A rendelkezések megszegőire azonnali felfüggesztés és fegyelmi eljárás várt.³⁷³

Egy csendőrnek adnia kellett a megjelenésére és a viselkedésére. Mindig ápoltnak és tisztának kellett lennie, kötelező volt számára az udvariasság, az „úri jómodor”,³⁷⁴ amit azonban szolgálat közben nem mindig, de legalább is nem mindenki vel szemben alkalmaztak. A mindennapi élet kérdéseire vonatkozóan külön tankönyv készült azzal a céllal, hogy eligazítsa a csendőröket.³⁷⁵ A csendőr nem szolgálhatott azon a környéken, ahol ismerős volt, vagy ahonnan száрма-

zott. Ha szolgálati helyén összebarátkozott a lakossággal, azonnal áthelyezték.³⁷⁶ Ez a két feltétel nem csak azt tette lehetővé, hogy bármikor bevethetőek legyenek a lakosság ellen, hanem annak is elejét vette, hogy bárki megvesztegesse, vagy a jó kapcsolattal visszaélve bármiféle kedvezésre rávegye az őrs állományát.

Ha a csendőr szolgálatát jól látta el, akkor különféle jutalmakban és dicsérekben részesült. Anyagi jutalmazást ritkán, általában igen súlyos, az esetek többségében élet elleni bűncselekmények tetteseinek elfogásáért kapott. A jutalmak növekedésével nyomon követhető a korszakban tomboló infláció; 1920-ban 500, 1921-ben 1500, 1922-ben 2000, 1923-ban 10 000 és 1924 első felében 100 000 korona volt a maximális összeg. 1924 júliusától a pengő bevezetéséig (1927) aranykoronában fizették az ekkortól már állandó összegű jutalmakat.³⁷⁷ Dicséretet írásban (oklevél), illetve szóban kapott a csendőr, a belügyminisztertől, a csendőrfelügyelőtől és a kerületi parancsnoktól, az esetek nagy részében hosszú és eredményes szolgálataért. Nehéz bűnesetek felgöngyölítéséért, természeti csapások közben véghezvitt élet és vagyonmentésért, illetve „lázongó” tömeg elleni fellépésért is várható volt dicséret.³⁷⁸

A csendőrségtől való eltávozás többféle módon történt. Szolgálati ideje letelével leszereléssel, vagy pedig ha súlyos vétséget követett el, akkor eltávolítással. Elbocsáthatták alkalmatlanság miatt, családi okból (a legtöbbször engedély nélküli nősülés miatt), vagy ha megrokkant. Az előírt szolgálati idő elteltével pedig nyugdíjba mehetett.³⁷⁹ A csendőrség a katonai bűnvádi perrendtartás alá tartozott, büntetései is eszerint alakultak: a szóbeli intéstől, a fenytésen, a laktanyafogságon és a lefokozáson át, egészen a hadbírószági tárgyalásig, az itt hozott ítélet automatikusan a testületből való eltávolítással járt.³⁸⁰

A csendőr tekintélye a korszak elején alacsony volt, sőt egyes vidékeken gyilkosságokkal, rablásokkal vádolták őket.³⁸¹ Előfordult, hogy megtámadták a járőröket, vagy az őrsöket is.³⁸² A testület tekintélye azonban gyorsan megnőtt, ami együtt járt az önbecsülés megnövekedésével és a belső fegyelem megerősödésével. Jó példa erre, hogy 1927 októberében a fegyelmi vétségeket elkövetők aránya a különféle fegyveres testületeknél az alábbi volt: honvédség 4%, vámőrség 1,9%, folyamőrség és csendőrség 0,8-0,8%.³⁸³ A gazdasági világválság alatt pedig egyenesen a szerencse fiának tekinthette magát, aki a testülethez tartozott. Ekkor a jelentkezők nagy száma miatt már ahhoz is protekcióra volt szükség, hogy a jelöltek közé bekerülhessen valaki.³⁸⁴ A testület presztízse ettől fogva egészen 1944-ig, amíg a háború el nem érte az országot, emelkedett, ugyanakkor – miként minden rendvédelmi szervezet esetében – megmaradtak a vele szemben táplált ellenérzések is.

2. Az őrs és a szolgálat

A m. kir. csendőrség legkisebb szervezeti egysége az őrs volt. Az őrs volt az a hely, ahol a csendőrség a tényleges közbiztonsági munkát végezte, és itt helyezkedett el a legénység nagy része is. A vidéki ember számára az őrsön élő állomány volt „a csendőr”, akivel közvetlenül, vagy közvetve mindenki kapcsolatba került élete során. Az itteni élet merőben eltért attól, amit a zömében a városokba koncentrált tisztikar folytatott. „A tisztikar a feje, a szelleme ennek a testületnek; a lényeg, a törzs, a csendőrség hivatásszerű feladatának fő munkása az altiszti kar és a kül(őrs)-szolgálatot ellátó legénység.”³⁸⁵ Az őrs volt a csendőrség legkisebb szervezeti egysége, ahol a testület a tényleges közbiztonsági munkát végezte. Faluhelyen „a” csendőr volt az állam elsőszámú képviselője. A testület tekintélye, a tőle való félelem olyan nagy volt, hogy egy-egy járőr megjelenése sokszor már önmagában is elég volt az elégedetlen, lázongó tömeg szétoszlásához, vagy egy kocsmai verekedés, botokkal és késekkel felfegyverzett résztvevőinek lehűtésére.

A csendőrség fő feladata a vidék közbiztonságának megőrzése volt. Az őrskörzet beportyázása és ellenőrzése, valamint az őrs belső élete általában egyhangúan telt. A húszas évek közepétől a vidék közbiztonsági helyzete általában jónak volt mondható, ami azonban a gazdasági válság hatására jelentősen romlott. A legtöbb őrsön leginkább csak kisebb bűnügyekkel (tyúklopás, kocsmai verekedés stb.) találkoztak. Rablás, szándékos emberölés, vagy más súlyos bűntény viszonylag ritkán fordult elő. Ilyen esetekben – mivel az átlag csendőr csak hat elemít végzett – a szakaszparancsnokságról, a harmincas években pedig már a kerület nyomozó alosztályától küldtek szakképzett nyomozó altisztet, aki jártas volt a kriminológiában, a pszichológiában és a büntetőjogban.³⁸⁶

Az őrs feladata azonban nemcsak a bűnüldözés volt. Az ország minden részén feltűnő kakastollasok mindenki számára jelezték, hogy a hatalom keze bárhova elér. A testület egyik igen fontos feladata volt a politikailag gyanús személyek ellenőrzése.³⁸⁷ A „választások tisztaságának csendőri védelme”, a nyílt szavazásnak köszönhetően általában garantálta a kormánypárti jelölt megválasztását.³⁸⁸

A csendőr feladatai az alábbiak voltak: közbiztonsági szolgálat, amely kétféle lehetett. Egyrészt „rendes” szolgálat, ezt a csendőr hivatásából kifolyólag minden nap köteles volt ellátni, másrészt pedig a „felszólított” szolgálat. Ez utóbbit a testület valamely polgári vagy katonai szerv írásbeli, esetleg szóbeli megkeresésére látta el (karhatalom), ilyenkor a kiadó szerv felelt a parancsért, a csendőrség pedig a végrehajtásért. A csendőrség „belső” szolgálata az őrsön belüli (lakta-nyai) feladatok ellátását foglalta magában. Létezett az úgynevezett ellenőrző szolgálat is, amely az előzőek kontrollálására szolgált, és amelyet a tisztikar látott el. Témánk szempontjából a legfontosabbat, a közbiztonsági szolgálatot, az alábbi négy részre tagolták: államrendészeti szolgálat; közrendészeti szolgálat; igazságügyi rendészeti szolgálat és karhatalmi szolgálat.³⁸⁹ Az intézkedő csendőr kettős jogkört élvezett: egyrészt katonai őr volt, másrészt pedig polgári hatósági kö-

Az őrsparancsnok feltűzi a járőrvezetői jelvényt

zeg.³⁹⁰ Jogában állt a polgári és a katonai szervek segítségét kérni,³⁹¹ és akkor is köteles volt a feladatát ellátni, ha éppen szolgálaton kívül észlelt törvényellenes cselekményt.³⁹² Már a csendőrijárőr alacsonyabb rangú tagja, a járőrtárs is rendkívüli jogokkal volt felruházva, például szükség esetén akár ő is igényelhetette a katonai karhatalom bevetését. (Normál esetben ezt a „segítséget” csupán a csendőrtisztek írásbeli megkeresése alapján rendelte ki a hadsereg, de „súlyos veszélyhelyzet” esetén ezt csak utólag kellett benyújtani.)³⁹³

Az előírások szerint a csendőr szolgálata közben megfigyelte a gyanús személyeket és a vidéket, ellenőrzést végzett, körözést hajtott végre, bűnt előzött meg, katasztrófát hárított el, tömeget oszlatott, karhatalmi segínyt adott, biztosított és tájékoztatott.³⁹⁴ Eközben figyelmeztette, igazoltatta, kikérdezte, feljelentette, elővezette, elfogta, megbilincselte a vele szemben álló személyt, szükség esetén

Indul a járőr

pedig kényszerítő eszközöket alkalmazott, illetve fegyvert használt.³⁹⁵ A legutóbbi eszközhöz, különösen a löfegyverhasználathoz, csak nagyon behatárolt esetben folyamodhatott a csendőr. Ha jogtalanul élt vele, vagy ha „szükséghelyzetben” elmulasztotta használatát, akkor szigorú büntetés várt rá. A fegyverhasználati eseteket a csendőr-felügyelőség vizsgálta ki.³⁹⁶

A csendőrségi munka legjellemzőbb része a járőrözés (más néven pusztázás, illetve portyázás) volt. A járőr két tagból, a járőrvezetőből és a járőrtásból állt, akik gyalogosan vagy lóháton látták el feladataikat.³⁹⁷ A járőrfelszerelés egyrészt a fegyverzetből, másrészt a járőrtáskában tárolt egyéb csendőrségi kellékekből állt.³⁹⁸ A csendőr alapvető fegyvere a 95 M Mannlicher ismétlőpuska, illetve annak továbbfejlesztett változatai voltak. A fegyverhez speciális, csak a csendőrség számára rendszeresített négyélű döfőszurony tartozott. A puskához járőrben 20 éles lőszert vittek. A csendőr másik alapvető fegyvere a csendőrkard volt, amelyet mind ütésre, mind karlapozásra, illetve szúrásra és vágásra is lehetett használni. A lovas csendőrségnél még a 19 M Frommer Stop ismétlő pisztoly is rendszeresítve volt.³⁹⁹ A kézibilincs, a fűzőlánc, a különféle úrlapok és jegyzőkönyvek, valamint az íróeszközök a járőrfelszerelés kevésbé látványos részét képezték.⁴⁰⁰ A járőrök útvonalának kijelölésénél, illetve a járőrsűrűség meghatározá-

Lobog a kakastoll

sánál az volt a célkitűzés, hogy a csendőrség a lehetőségek határáig állandó kontroll alatt tartsa az ellenőrzése alá tartozó területeket. Az őrskörzetet 3-4 12-36 órás őrjáráttal „portyázták” be.⁴⁰¹ A járőr kényelmes sétatempóban, lovas őrök esetén poroszkálva” haladt, időként pedig lest „vetett”, azaz a terepadottságokat kihasználva egy rejtekhelyről figyelte meg a környéket. A járőrnek mindig előre megszabott útvonalon kellett haladnia, attól csak rendkívüli esetekben lehetett eltérni.⁴⁰² Egy főnek havi 180 órát kellett járőrben eltölteni, aminek egyharmada pihenő, vagy les volt, további mintegy 60 órát pedig a folyamatban lévő ügyek nyomozása miatt talpaltak a csendőrök.⁴⁰³ Járőrözés közben tilos volt az alkoholfogyasztás, lakott területen a dohányzás,⁴⁰⁴ sőt „... hacsak arra szolgálati ok nincs, a járőr tagjai egymással se beszélgessenek”.⁴⁰⁵ Minden egyes úton külön szolgálati lapot kellett vezetni, valamint az egyes nyomozásokról külön írásos je-

Újkígyós (1942)

lentést kellett tenni. A járőrök jelentéseit az őrsön vezetett szolgálati könyvbe vezették be.⁴⁰⁶ Minden járőrnek ismernie kellett a B.M. *Nyomozókulcs* című kiadványát, amelyet a csendőrség, a rendőrség, a folyamőrség, a pénzügyőrség, valamint a katonai rendőrség számára adtak ki. A *Nyomozókulcs*ban körözött személyek és tárgyak leírása szerepelt, valamint az, hogy mivel gyanúsítják és mely szervezet keresi őket. A kiadványhoz kéthavonta pótlást adtak ki, amelyet az arra a félévre érvényes példányhoz kellett csatolni.⁴⁰⁷ A naponta megjelenő *Nyomozati Értesítő* és a *Bűnügyi Körözések Lapja* is eljutott minden őrsre, ami gyors és hatékony kapcsolatot tett lehetővé a különböző rendvédelmi testületek között. Külön ki kell emelni a testület saját orgánumának, a *Csendőrségi Lapoknak* a szerepét, amely havonta kétszer, illetve 1928 és 1931 között havonta háromszor jelent meg. Érdekességgént említem meg, hogy a *Csendőrségi Lapok* egyik cikke szerint a csendőr egy évben 2860 km-t gyalogolt, azaz mire őrmester lett már 11400 km-t tett meg, és mire elérte a tiszthelyettesi rangot, addigra már 28600 km volt a lábában. Ha, teszem azt, valaki végigszolgált volna a lehetséges 40 évet, akkor akár 114400 km-t is megtehetett volna járőrözés közben, méghozzá az időjárási körülményektől függetlenül, azaz hóban-fagyban, tűző napon, vagy éppen zuhogó esőben.⁴⁰⁸

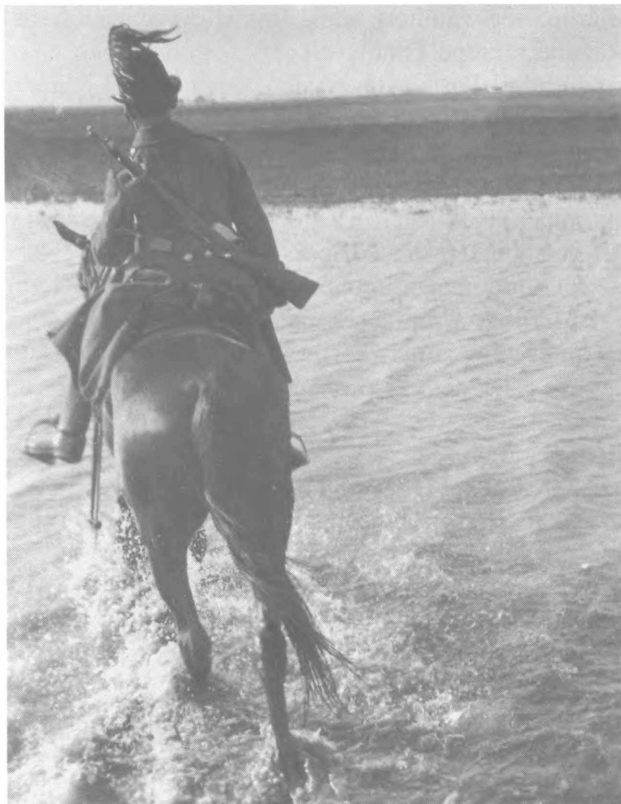
Nyombiztosítás

Bűnesetek nyomozásánál a járőrvezető először megírta a feljelentés fogalmazványát, amelyet az őrsparancsnok alaposan átnézett. Ezt követően a járőrvezető elkészítette a tisztázatot, amelyet az őrsparancsnok aláírt. A tisztázatot elküldték az illetékes bíróságnak, vagy hatóságnak. Ezzel párhuzamosan zajlott a nyomozás, amelynek kimeneteléről hasonló módon értesítették a fentebbi szerveket. Bonyolultabb ügyek esetén a nyomozó alosztály szakemberei is segítettek, de a sikeresen megoldott ügyet az őrs „javára” írták, így azt is elkerülték, hogy a civil ruhásoknak meg kelljen jelenniük a bírósági tárgyaláson, azaz a nyilvánosság előtt. Az őrsparancsnok havonta egyszer felküldte a fogalmazványokat, a szolgálati havifüzetet, a szolgálati lapokat, valamint minden beérkezett bírósági és hatósági felhívást a szárnyparancsnokságra, ahol azokat alaposan átellenőrizték.⁴⁰⁹

Bilincselés

Külön hangsúlyt kell helyezni a csendőrrjárőr megelőző szerepére. Az őrszervezet állandó jelleggel történő átfésülése sok esetben gátolt meg olyan cselekményeket, amelyek jelentős anyagi kárt okozhattak volna, ez alatt nem csak a lopásokat, illetve a rablásokat kell érteni, hanem azt is, hogy a járőr nem egy esetben már a tűzgyújtás pillanatában elcsípte a gyújtogatót, vagy elsőként észlelve a tüzet, értesítette a környékelieket és megszervezte az oltást. Árvizek, vagy más természeti csapások (szélvihar, földrengés) esetén a csendőrség aktívan részt vállalt az emberi életek és az anyagi javak megóvásában, mentésében.⁴¹⁰ A legénység körében kiosztott jutalmak és dicséretok indoklását átolvasva megállapíthatjuk, hogy az előfordulási gyakorisághoz képest nagyon magas a tűzvészeknél, vagy egyéb természeti csapásoknál helytálló csendőrök száma, más sokkal gyakrabban előforduló esetekben (gyilkosság, rablás, lopás stb.) sikeres kollégáikkal szem-

Buzgárok keresése (1942)

ben.⁴¹¹ Ennek két oka volt, először is ezek az esetek jelentősen növelték a testület presztízsét, vagyis kedvezően befolyásolták a lakosság csendőrséggképét, másfelől pedig mind az emberi élet, mind az anyagi javak megóvása esetén sokkal nagyobb volt a veszélyeztetettség, a megóvott anyagi érték, mint más esetekben. A kisebb-nagyobb vagyon elleni bűncselekmények kiemelkedően magas hatásfokú felgöngyölítésénél azonban figyelembe kell venni, hogy a vidéki környezet eleve kedvezőbbé tette a nyomozómunkát. Faluhelyen mindenki ismert mindenkit, és ennek a nagy családnak a csendőrőrs állománya is tagja volt. Ebben a miliőben sokkal könnyebb volt dolgozni, mint a rendőrségnek a városokban. Ha a bűnelkövető a falusiak közül került ki, az a legtöbbször gyorsan kitudódott, ha pedig gyanús idegenek bóklásztak az őrskörzetben, az szinte azonnal a csendőrök tudomására jutott. A falu „szája” igen jó információs forrásnak bizonyult, jó néhány bűnügy esetén jelentette a megoldás kulcsát.

A járőrök kiindulási és érkezési pontja az őrslaktanya volt. Az őrs épülete általában nagyobb, a közlekedés szempontjából könnyebben elérhető falvakba, azokon belül is a legforgalmasabb helyre, a főtérre, vagy a főút mellé települt.⁴¹² Az egyes őrsök körzetét, a lehetőségek határán belül, igyekeztek úgy kialakítani, hogy azon belül az őrslaktanya a középpontba kerülhessen. Míg a korszak elején elsősorban csak a vasúti

elérhetőség számított, addig annak végére jelentősen felértékelődött a jó minőségű közutak szerepe. Fontos volt az is, hogy az őrsöket ellássák a korszak híradástechnikai eszközeivel. Posta és távíró általában már 1923-ban is volt az őrsök szomszédságában, 1932-re pedig a legtöbb helyre telefon is került.⁴¹³ 1936-ban pedig már minden őrs rendelkezett vele. Szintén a kor szellemét mutatja, hogy a B.M. már rendelkezett egy rövidhullámú adóval, amely meghatározott időközönként rendszeresen sugárzott. A harmincas évek végére a legtöbb őrsnek már volt saját vevőkészüléke, amelyet a kerület, valamint a nyomozóelosztály adóvevőjével is el lehetett érn.⁴¹⁴

A Csendőrségi Lapokban ismertették az ideális őrskörletet, amely nagy telken feküdt, hogy az épületek mellett elférjen a gyakorlótér, a baromfiudvar, a nők és a nőtlenek konyhakertje. A főépületnek meg kellett volna felelnie a korszerű lég- és gázvédelmi előírásoknak. A kíváncsi tekintetektől magas kerítésnek kellett óvnia az erődszerű épületeket. (A cikk írója felvetette, hogy olyan kerítés kellene, amibe szükség esetén áram is vezethető, sőt szerinte az épületeket géppuskafészekkel is el kell látni, valamint, hogy az ablakokra lőréssel ellátott vastáblákat lehessen szerelni!) A főépületet szigorúan a célszerűség szerint kellett elrendezni. Rögtön a bejárattal szemben volt az őrsiroda, mellette a rádió- és telefonszoba, valamint az irattár. A hálóhelységek mellett oktatószoba, gyengélkedő, raktárak, illemhely, mosdóhelység, konyha, az őrsfőzőnő szobája és az étkező tartozott még az épülethez. A szerző szerint az lett volna az ideális, ha a laktanyától 10-15 m-re egy másik épületben helyezték volna el a nőket családtagjaikkal együtt. Számukra 2-2 szobát, 1-1 konyhát, fürdőszobát, előszobát, kamrát, toalettet, mosókonyhát és fákamrát tartott szükségesnek.⁴¹⁵ Noha a valódi őrskörletek ettől természetesen eltértek, mindenhol igyekeztek ennek megfelelően kialakítani a laktanyákat.

Az őrs parancsnoka legtöbbször tiszthelyettes volt, aki felelt az őrsért és az őrskörzet biztonságáért. Nemcsak a rangjának, hanem példamutató munkájának és magaviseletének is a többiek fölé kellett emelnie őt.⁴¹⁶ (Ez általánosságban igaz is volt, hiszen ezt a rangot és beosztást csak hosszú és hiba nélküli szolgálattal lehetett kiérdemelni.) Az őrs parancsnoka gyakorlatilag alantasai életének minden területébe beavatkozhatott, ha veszélyben látta a testület érdekeit. Az előírások szerint a parancsnoknak nemcsak vezetnie, hanem szeretnie is kellett embereit!⁴¹⁷ A hivatalos, némileg mulatságos megfogalmazás szerint az őrsnek egy igazi nagy családnak kellett lennie, amelyben a parancsnok az apa, a helyettese az anya, az idősebb csendőrök a nagyobb testvérek, és a fiatalabbak a kisebbek.⁴¹⁸

Az őrs élete nyáron 6, télen 7 órakor kezdődött. Az ébresztő utáni egy óra alatt kellett tisztálkodni, öltözködni, reggelizni, fegyvert tisztítani és kitakarítani a szobákat. Hét illetve 8 órától az őrsparancsnok ellenőrizte a laktanya rendjét és eligazította beosztottjait. Ezután indultak el 12-36 órás portyáikra a járőrök. Az őrsön maradt állomány számára ekkor kezdődött a félórás gyakorlati képzés (7³⁰-8^h/8³⁰-9^h), amikor főleg a lövészetet és a kardvívást gyakorolták, majd következett a három órás elméleti oktatás. A fiatalabb, esetlegesen próbaszolgálatos csend-

Telefonon érkezik a parancs

örököt idősebb társaik oktatták, de ez számukra sem volt haszontalan időtöltés, hiszen így gyakorlatilag folyamatosan ismételniük kellett a csendőrségi tananyagot. Az oktatás kéthetes bontásban zajlott, amelyek végén az őrsparancsnok mindenkit levizsgáztatott. A délelőtti elméleti oktatás alatt lehetett időt fordítani az előléptetéshez szükséges ismeretek megszerzésére, lovas őrsöknél pedig a lovak bejáratására, lovas gyakorlatokra. 12 órakor megebédelt az őrs, és 15 óráig szabadidő következett. A délutáni kétórás elméleti foglalkozáson elsősorban önképzés zajlott: írás, olvasás, számolás és rajzolás. A vacsora télen 18, nyáron 19 órakor volt, a nap pedig a 21, illetve 22 órai takarodóval ért véget. Ez a napirend a hétköznapiakra vonatkozott, szombaton elmaradt a délutáni foglalkozás, vasárnap és ünnepnapokon pedig az eligazítás után a szolgálatmentesek felekezeti szertartásra mentek, majd a nap többi részére kimenőt kaptak.⁴¹⁹ A női állomány számára naponta háromszor volt közös étkezés (reggeli, ebéd, vacsora), amelyet a közigazgatás biztosított számukra.⁴²⁰

A rend szellemében az őrs minden helyiségét névtáblával jelölték meg. Minden hálóhelyiségnek volt szobaparancsnoka, aki a szoba rendjéért és tisztaságáért felelt.⁴²¹ Mindenhol szigorú rend uralkodott, mindennek elvágólag kellett állnia és ragyognia kellett a tisztaságtól.⁴²² Meg volt szabva például az is, hogy milyen

képek kerülhetnek a falra. Szigorúan csak vallásos ábrázolásokat, vagy a kormányzóról, illetve más feljebbvalóról készült képeket lehetett a falra tenni. A családi képek az ágy melletti kissekreányra kerülhettek.⁴²³

Ünnepnapokon vagy szemlék alkalmával az őrs lobogódíszbe öltözött. Március 15-én, augusztus 20-án, valamint a kormányzó születés- és nevenapján a nemzeti színű lobogót tűzték ki, június 4-én és október 6-án, a két nemzeti gyásznapon pedig fekete zászló került a laktanya épülete elé.⁴²⁴

3. A közgazdálkodás

Egy-egy őrsön a közgazdálkodás feladata volt a laktanyában élő nőtlen állomány ellátása (étkezés, mosatás, tisztálkodás), a körlet fenntartása (takarítás, fűtés, világítás, festés), a laktanyába ideiglenesen vezényelt, vagy járőr, illetve nyomozó szolgálata miatt ott megszálló legénységi állomány kedvezményes térítésért történő ellátása, valamint a szemlélő, esetleg átutazó tisztek, szintén térítés ellenében történő vendégül látása.⁴²⁵

A közgazdálkodás tagjait a nőtlen állomány adta. Ez a szervezet formailag teljesen demokratikusan működött, hiszen mindenki egy-egy szavazattal rendelkezett, és a felmerülő kérdésekben egyszerű szótöbbséggel döntöttek. A gyakorlat azonban sokszor egészen mást mutatott. Az őrsön belüli hierarchia itt is erősen jelen volt, ugyanis az idősebb (magasabb rendfokozatú) tagok általában messzeemenően visszaéltek azzal a ténnyel, hogy szolgálatban felettesei voltak fiatalabb társaiknak.⁴²⁶ Erre a legjobb példa a tisztségviselők megválasztása volt. A közgazdálkodás vezetőjét, helyettesét, és jegyzőjét a tagok maguk közül választották. „Meglepő módon,” mindig egy fiatal csendőrré esett az a bizalom, hogy a felelősségteljes munkát ellássa, és „egészen véletlenül” a helyettesi tisztséget is egy ifjonc töltötte be. Az idősebb állomány általában a jegyzőt adta. Az egyes tisztségek feladatkörének az áttekintése segítséget nyújt ennek a tendenciának a megértéséhez:

A közgazdálkodás vezetése igen hálátlan, és rendkívül időrabló feladat volt, gyakorlatilag teljesen ráment a csendőr korlátozott szabadideje. Az étkezések biztosításán kívül, az aktuális munkák elvégzésén keresztül, az őrsfőzőnő felfogadásáig, szinte korlátlan mennyiségű elfoglaltságot és gondot jelentett e tisztség betöltése. Ez azonban a szolgálat alól semmiféle mentességet sem adott, tehát a közgazdálkodás vezetőjének is ugyanazt a járőrmennyiséget kellett ellátnia, mint a többieknek. Ha valakinek panasa volt a kosztra, vagy a munka elosztására az tőle várta a megoldást. El lehet képzelni például, hogy egyes esetekben mekkora munka lehetett a heti menüt összeegyeztetni az idősebb bajtársak eltérő ízlésével. Az erélytelen gazdálkodásvezetőnek igen könnyen a fejére nőtt a tagság, pokollá téve az életét. Egy fiatal csendőr persze aligha lehetett erélyes a rangban fölötte álló társaival szemben.

Rovancs

Amennyiben a közigazgatás vezetője járőrben, eltávozáson, vagy szabadságon volt, összes feladatát helyettese vette át, aki általában az őrs legfiatalabb csendőre volt. A helyettesnek ugyanis az alatt a két év alatt, amíg e tisztséget betöltötte, teljesen el kellett sajátítania a közigazgatás vezetését, hiszen a ciklus lejárta után szinte biztosan ő vette át annak irányítását.

A jegyző dolga a közigazgatás pénzügyeinek az ellenőrzése volt. Ez rendkívül hálás feladat volt, hiszen nem jelentett túl sok feladatot, ellenben nagyrészt mentesített a fizikai munkák alól.⁴²⁷

A testületen belül a munkamegosztásnak ez a rendszere tradicionálisan alakult, hiszen az idősebb csendőrök is voltak már gazdálkodásvezetők – sokan még a háború előtt -, és mivel annak idején csak módjával kaptak segítséget régebben szolgáló társaiktól, így ők sem szakadtak bele a munkába. Mindezekből leszűrhető az a megállapítás, hogy igencsak megtevesztő a közigazgatás tisztségviselőinek elnevezése, hiszen nagyon sok őrsön a vezető, illetve annak helyettese végezte a munkák oroszán részét, gyakran egészét. A tagok ellenben általában csak a számukra kellemes cselekményekben vettek részt – reggeli, ebéd és vacsora elfogyasztása -, és véletlenül sem vetemedtek például az udvar fölsöprésére.⁴²⁸

A közgazdálkodás legfontosabb feladata – mint az már kitűnt -, a tagok napon-ta háromszori, bőséges és kiadós étkeztetése volt. Ennek olcsóbbá tételét szolgálta az őrsön zajló háztáji termelés, amelyben messzemenően kihasználhatták azt a tényt, hogy a csendőrt a falu adta, azaz rendkívül gyakorlott volt a mezőgazdasági munkákban. Minden őrsnek volt kisebb, vagy nagyobb konyhakertje, gyümölcsöse, esetleg szőlőse, sőt, a magasabb létszámú őrsök eseténként földet is béreltek, amit azonban jórészt napszámosokkal műveltettek meg.⁴²⁹ Ezen kívül az egyes közgazdálkodások állatokat is tartottak, leggyakrabban baromfit, nyulat, vagy sertést, de nem voltak ritkák a méhészetek sem.⁴³⁰ A csendőrség mezőgazdasági tevékenysége bizonyos kulturális, példamutató szerepet töltött be a hagyományosan konzervatívabb falusi területeken. Sok helyen használták a Csendőrségi Lapok által propagált, tudományosan megtervezett, hároméves trágyázási cikluson alapuló vetésforgót.⁴³¹ Az ily módon termelt 32féle konyhakerti növény között jó néhány olyan is akadt, amely a vidéki emberek körében ekkor teljesen ismeretlennek számított.⁴³² Ugyancsak a Csendőrségi Lapok javasolta az őrsöknek a különféle törpe gyümölcsfák telepítését,⁴³³ vagy a méhészetekben a hatékonyabb kaptár használatát, az ódivatú kas helyett.⁴³⁴ Érdekes viszont, hogy a baromfiak, illetve a sertés esetén a hagyományos magyar fajtákat részesítették előnyben. Ez egyrészt azzal magyarázható, hogy ezek sokkal ellenállóbbak voltak a különféle betegségekkel szemben, másrészt pedig a korszak táplálkozási szokásaival függött össze, hiszen a húsrá hízó yorkshire-i fajta kevésbé illett a csendőrasztalára, mint a nagyobb tápértékű zsírt adó mangalica.⁴³⁵

Természetesen a közgazdálkodás feladatainak ellátását egyedül a tagok munkájából nem lehetett fedezni, ezért zsoldjuk egy részét, mint étkezési napidíjat levonták, és a közgazdálkodás pénztárába fizették be.⁴³⁶ A napidíj összege természetesen jóval mérsékeltebb volt, mintha a csendőr étterembe járt volna.

A közgazdálkodás pénztárából általában egy „háztartási alkalmazott” fizetését is meg kellett oldani. A főzést ugyanis nyilvánvalóan egy olyan személyre kellett bízni, aki állandóan az őrsön tartózkodott, azaz egy civilre, akinek nem kell járőrbe mennie. Ez a személy az őrsfőzőnő volt.

Az őrsfőzőnő afféle szükséges rossz volt a laktanyán belül. A Csendőrségi Lapokban állandó jelleggel éber figyelésükre utasították az állományt.⁴³⁷ A legfőbb problémát az jelentette, hogy „NŐ” volt, sokszor az egyetlen, akivel a csendőrt mindennapi kapcsolatban állt. Ezért volt egy olyan hallgatólagos kíváncsi, hogy se túl csinos, se 40 évesnél fiatalabb ne legyen. Nagy súlyt helyeztek az egyéb tulajdonságaira is, amelyek: erkölcsi feddhetetlenség, megfelelő családi háttér (férjzetlen, vagy özvegy), nemzethűség, felekezeti hovatartozás, szűkszavúság (A pletykás őrsfőzőnő volt minden közgazdaságvezető rémálma.). Általában csak azokat a jelentkezőket vették fel, akik már más őrsökön is betöltötték ezt a munkakört, vagy korábban már megfelelőnek tartott úri házakban, mint szakácsnők, vagy pedig mint házfőzőnők szolgáltak. Ilyen esetekben mindenképpen kikérték előző munkaadójuk véleményét. A jelentkezők elbírálásánál, miként a legénységénél, arra is ügyeltek, hogy az őrsfőzőnő ne arról a környékről származzon, ahol az őrs fekszik.⁴³⁸

Az őrs disznót vág

A téli tüzelő összevágása

Az őrsfőzőnő nemcsak a konyháért felelt, hanem részben az ő feladata volt például a háztáji állatok gondozása, illetve a körlet takarítása is (Felsöpörni a csendőr dolga volt, de a felmosást már az őrsfőzőnő végezte.). Aludnia általában a konyhán kellett, mert kevés olyan őrs volt, ahol jutott számára egy önálló „kis lyuk”.⁴³⁹ Mivel az őrsparancsnok és a gazdálkodásvezető igencsak ferde szemmel néztek rá, ha tereferére indult a faluba, sok őrsfőzőnő szinte laktanyafofogságban élt. Mindezek ellenére, a biztos jövedelem, illetve a szállás és teljes ellátás elég vonzerőt jelentett a korszak înséges viszonyai közt, így mindig volt elég jelentkező a megürült helyek betöltésére.

Mint már korábban említettem, a közgazdálkodás feladata nemcsak az étkeztetés volt, hanem a körlet fenntartása is. Ezért a télire való tűzifa ki-, illetve összevágása, valamint annak behordása az őrsre, szintén a tagok feladata volt. Ők végezték a vízfordást, az időszakonkénti festési, illetve karbantartási munkálatokat és a virágoskert gondozását is. A közös pénztárból fedezték a világításhoz szükséges olaj (illetve ahol volt, ott fizették a villanyszámlát), a tisztítószerek és az engedélyezett élvezeti cikkek (kávé, dohány), és minden más szükséges dolog beszerzését is.⁴⁴⁰

A közgazdálkodás vagyonából (gyümölcsfák, haszonállatok, konyhai felszerelések, stb.) annak tagjai egyenlő arányban részesedtek. Ha valaki megnősült, vagy áthelyezték, a közgazdálkodás kifizette számára a neki arányosan jutó rész értékét, ha pedig új tag érkezett, annak meg kellett váltania a rá eső részt, amit a zsoldjából vontak le. Gyakori panasz volt, hogy az előbbi esetben alá, az utóbbi esetben pedig fölé értékelték ezt az összeget.⁴⁴¹

A felsorolt hátrányok ellenére azonban a közgazdálkodás jól, a magasabb szervek által elvárt módon működött, ténylegesen olcsóbbá tette a csendőr életét, ideális esetekben pedig valóban mindenki erejének és képességeinek megfelelően vette ki részét a közös munkából.

4. A szabadidő

Az őrs mindennapi élete (a napirend szerinti elfoglaltságok, a járőr- és a nyomozó szolgálat, valamint a közgazdálkodásban végzett munka), elég szűkre szabta a csendőr számára azt az időt, amely fölött önállóan rendelkezett. Sok fiatal számára, különösen szolgálata első két-három évében, a szabadidő majdhogynem elvont fogalomnak számított. Egy olyan agyonszabályozott testületben, mint a csendőrség, természetesen ez a kérdéskör sem kerülhette el a többség figyelmét. Rendeletek és utasítások tömkelege igyekezett itt is a megfelelő irányba terelni az állományt. Ezek alapján három csoportra osztottam a szabadidős tevékenységeket: kifejezetten ajánlott, megtűrt és határozottan tiltott elfoglaltságok.

A csendőrségnél a szabadidő eltöltésének két formáját támogatták különösen: az önképzést és a sportolást, mert ezek a szolgálat ellátásának szempontjából is

hasznosnak minősültek. Az önképzésen belül külön ki kell emelni az olvasást, mint az információ szerzésének fontos formáját. A csendőr számára voltak tiltott, és voltak ajánlott olvasmányok. Szigorúan elleneztek például a „destruktív”, azaz a zsidónak, liberálisnak, baloldalinak, vagy szabadkőműves irányultságúnak minősített sajtótermékek olvasását, ellenben, majdhogynem kötelező volt a keresztény-nemzeti lapok forgatása.⁴⁴² A különféle sajtótermékeken belül hangsúlyozni kell a Csendőrségi Lapok szerepét. A havonta kétszer, illetve háromszor megjelenő folyóirat⁴⁴³, – véleményem szerint – kifejezetten igényes és színvonalas szórakozást nyújtott olvasói számára. (Magánszemélyek nem rendelhették meg, de az őrs példányát esetenként „megbízható” polgári személyeknek is oda lehetett adni.) A lap amellet, hogy bőségesen és részletesen foglalkozott minden, a testületet érintő kérdéssel, más egyéb hasznos, vagy éppen szórakoztató információt is nyújtott (útleírások, humoros történetek a közös hadsereg idejéből, versek, regények és tanulmányok a csendőrség mindennapi életéről, vagy az emberi test működéséről és betegségeiről). A „Tanulságos nyomozások” és a szakcikk közlése mellett a „Magyarosan, katonásan” (hogyan kell jól fogalmazni jelentésírás közben), végül a „Csendőrségi Lexikon” és a „Hírek” rovatok teljesen átfogták a csendőrség életét, sőt a külföldi testvérszervekekről és tapasztalataikról is áttekintést adtak. Számomra a legérdekesebbnek a lap végén található rovat bizonyult, amelyben a szerkesztőség a legénység által feltett kérdésekre válaszolt. (A legtöbb kérdést a nősülés kapcsán tették fel, utána pedig a névmagyarosítások következtek.) Miként a két világháború közötti magyar sajtótermékek többsége, a Csendőrségi Lapok sem volt mentes a nagyfokú irredentizmustól, amely azonban itt gyakran antiszemitizmussal is párosult. Meglepő viszont, hogy egészen 1942-ig számtalan zsidó tulajdonban lévő cég is hirdethetett a lap hasábjain. A trianoni béke hatása abban is megfigyelhető, hogy a folyóiratban hemzsegnak a katonai témájú közlések (a gyalogsági taktikáról, a légvédelemről, a gázharcról, a harckocsik elleni védekezésről, stb.). Ez azzal magyarázható, hogy a csendőrségnek, mint fedőszervnek – egy esetleges konfliktus esetén – képzett altiszteket kellett adnia a honvédségnek.

A könyvek esetében is volt tilalmi lista. Egy csendőrnek nem volt ajánlatos ponyvát a kezébe vennie, de a magyar irodalom nagyjait (Arany, Gárdonyi, Jókai, Mikszáth, Petőfi, Madách) kifejezetten ajánlották számára. A túl politikus (baloldali) kortársaktól (József Attila, Radnóti, Móritz, Ady) azonban óva intették.⁴⁴⁴

Az előmenetel szempontjából hasznos volt a különféle tudományos, ismeretterjesztő könyvek forgatása. Különösen a földrajz, a történelem és a matematika voltak azok a tárgyak, amelyek magasabb szintű elsajátítása elősegítette a szorgalmas csendőr előbbre lépését.⁴⁴⁵ Mivel az őrsökön általában csak néhány, (maximum 20-30) könyv volt, ösztönözték a közkönyvtárakba történő beiratkozást, illetve az őrsök közötti könyvcserét.⁴⁴⁶

A sport még a legnehezebb időkben is külön támogatást kapott, azonban elsősorban a csendőriskolákban, illetve a magasabb parancsnokságokon fordítottak rá sok időt.⁴⁴⁷ A kerületek között, vagy országosan, különféle versenyeket ren-

deztek: mezei futásban, atlétikában, lovaglásban, lövészetben, vívásban, úszásban, síelésben és labdarúgásban. Ez utóbbi főleg a legénység körében volt népszerű. Általában külön indultak a tisztek, az altisztek és a legénység.⁴⁴⁸ Egy-egy kiemelkedően sportoló próbacsendőrnek esélye volt arra, hogy bekerüljön a kerületi csapatba, azaz, hogy Budapesten vagy más nagyobb városban kapjon beosztást. Ezeken a helyeken gyorsabban lépett előre, valamint sokkal több szórakozási lehetőség adódott számára, mint egy „Isten háta mögötti” faluban. Az őrsőkön, megfelelő anyagi eszközök híján, elsősorban a futást, a futballt, illetve ahol volt rá lehetőség, ott az úszást, a kerékpározást és a lovaglást ajánlották.⁴⁴⁹

Praktikus okokból tanácsolták, hogy a csendőr szabadidejében tanuljon meg helyesen és szépen írni, valamint érthetően fogalmazni, hiszen a falusi emberekre jellemző darabos írásmód nagyon megnehezítette a megkövetelt papírmunka elvégzését.⁴⁵⁰ Szintén a célszerűség miatt javasolták a rajztanulást (helyszíni vázlat készítése, lopott tárgyak lerajzolása),⁴⁵¹ valamint, hogy sajátítsa el a gépírás fortélyait is.⁴⁵²

Hasznos dolognak tartották, ha a csendőr jó kapcsolatot tartott fenn a falu „intelligenciájával”, valamint a módosabb gazdákkal. Ezért bizonyos mennyiségű tisztelgő látogatást, különösen magasabb rendfokozat esetén, nyomatékosan ajánlott volt megejteni, a „druszázást” azonban kerülni kellett.⁴⁵³

A csendőr nem vállalhatott közszereplést, viszont köteles volt minden hazafias rendezvényen megjelenni. Felettese az is jó néven vették, ha szabadidejében támogatta a környékbeli cserkész- és levante-mozgalmat.⁴⁵⁴

A megtűrt szórakozások közé tartoztak azok, amelyek a szolgálat szempontjából nem sok haszonnal jártak, de legalább nem is ártottak annak. A sakkozás, a dámázás, a hangszeres zenélés, az írogatás, a verselés (amennyiben műveit elküldte a Csendőrségi Lapokba, még dicséretben is részesült), a festegetés és a moziba, színházba, illetve múzeumba járás még belefért egy csendőr lehetőségei közé.⁴⁵⁵ A vadászatot azonban már nem ajánlották. Egyrészt mert túl drága volt, másrészt mert túl sok időt vett el, főként azonban azért nem, mert túlmutatott a csendőr társadalmi helyzetén.⁴⁵⁶ Ellenben ajánlották például a horgászatot, a kifogott halat azonban tilos volt áruba bocsátani.⁴⁵⁷

Egy csendőrnek szigorúan tilos volt a kocsmázás, a kártyázás, azaz az „ördög bibliájának” forgatása, továbbá hölgykapcsolatok „ápolása”, és a társadalmi helyzete alatt álló személyekkel való barátkozás.⁴⁵⁸ Az alkohol fogyasztásának kellemtelen mellékhatásai miatt igen keményen felléptek az azzal élők ellen. A szolgálaton kívüli italozást nemcsak a legénység egészségének védelmében tiltották, hanem azért is, mert egy részeges csendőr kevesebb respektet élvezett, mint józan életű társa, és az alkoholista csendőr a testület tekintélyének is sokat ártott.⁴⁵⁹ A szabadidejében poharazgató közeg sokszor szolgálatban sem tudott ellenállni az első pohár csábításának, amit aztán gyakran követett a többi is. A szolgálatban álló csendőrnél lévő arzenál pedig tág teret adott a legkülönbébb tragédiák bekövetkezésének.⁴⁶⁰ Ennek ellenére mindig akadtak olyanok, akik egyszerre akarták kézbe venni a töltött puskát és a boros kancsót is.⁴⁶¹ Mivel egy csendőrnél szolgálaton kívül is mindig ott volt a kard, ha ő került kocsmái vere-

kedésbe, abból gyakran súlyos sérülések származtak, ami nem használt a testület hírnevének.⁴⁶² Egyébként is, a kocsmái ismeretségek károsan befolyásolhatták egy csendőr szolgálatát.⁴⁶³ Mindezekből érthető módon következett, hogy az alkohol fogyasztását igen szigorúan büntették. Egyszeri figyelmeztetés után a második alkalommal már akár háromhónapos laktanyaafogság, harmadjára pedig a testületből való kizárás következhetett.⁴⁶⁴ Az őrsparancsnokok feladatává tették, hogy e szempontból is szigorúan tartsák kézben az állományt. A részeges csendőr felettesei egyébként, esetleges elnéző bánásmóddal saját lefokozásukat, sőt a testületből való elbocsátásukat is kockáztatták.⁴⁶⁵

A csendőrség vezetése különös figyelmet szentelt az állomány „magánéletének”. A testület tagjainak szolgálatuk első hat évében elvileg még ránézni sem lett volna szabad a „másik nem” képviselőire – más egyébről nem is beszélve. A jó csendőrnek tehát egy hithű szerzetes erényeire is szüksége lett volna, sokan azonban nem tudták elfojtani ilyen irányú érdeklődésüket. Házasságon kívüli nemi kapcsolatok létesítése szempontjából azonban nem a falu volt az ideális terep. (Nem lehetett őket titokban tartani.) Keményen büntették, ha egy csendőr asszonyokat hozott hírbe, vagy lányokat rontott meg. Gyakorlatilag csak egy réteg felé irányulhatott a csendőr figyeleme: a legősibb mesterség űzőire. Ezt a kapcsolatot is tiltották ugyan, de ha kellő diszkrécióval és óvatossággal tartották fenn, elnézőek voltak a felettes szervek. Ennek is megvoltak azonban a kockázati tényezői. Egy csendőrorvos állapította meg, hogy a testületből egészségügyi alkalmatlanságuk miatt leszerelteknek több mint a fele nemi beteg volt.⁴⁶⁶

A kártyázás – főleg, ha pénzért játszották -, szintén bűnnek számított, hiszen könnyen adósságokba verhetette vele magát a csendőr.⁴⁶⁷ Ezen okok miatt tiltották egyébként a különféle drágább dolgok részletre történő vásárlását is. Különösen a gramofont és a rádiót tartották fölösleges luxusnak a legénység számára.⁴⁶⁸

Végül meg kell említeni, hogy egy csendőr keresetszerű mellékfoglalkozást nem űzhetett,⁴⁶⁹ de hogyan is tudott volna időt szakítani rá?

5. Nősülés és a család

A legtöbb férfi életében eljön az a pillanat, amikor úgy érzi, megtalálta élete párját. A huszadik század első felének társadalmi normái szerint ilyenkor a fiatalok eljegyezték egymást, majd következett az esküvő. A csendőrök esetében azonban az utóbbit meglehetősen nehezen lehetett elérni.

A felsőbb parancsnokság számára a nős csendőr egyfajta értékcsökkenésen ment keresztül, hiszen:

- inntól kezdve a feleség, illetve a majdani gyermekek elterelhették, elvonhatták a férj, az apa figyelmét elsődleges feladatáról, a szolgálatról;⁴⁷⁰

- a nős csendőrt sokkal nehezebb volt áthelyezni, mint nőtlen kollegáját (ilyenkor költözött a családja is, és bútorait is szállítani kellett);

– nem szívesen ment ideiglenes vezénylésekre sem, mert az elszakította az otthonától;⁴⁷¹

– nem lebecsülendő a nősülés anyagi vonzata sem (erre vonatkozóan lásd a következő fejezetet), hiszen egy családos csendőr sokkal többbe került a kincstárnak, mint egy egyedülálló.

Mindezek ismeretében nem meglepő, hogy igen szigorúan korlátozták a nősülési engedélyek kiadását, és kemény feltételeket állítottak a nősülni szándékozók elé. Minden egyes kerületben volt egy meghatározott kvóta, amely rögzítette a nők számát. Az volt az előírás, hogy kerületenként csak a legénységi állomány 20%-a lehetett nő.⁴⁷² Ha az adott kerületben betelt a kvóta, akkor mindaddig felfüggesztették az új házassági engedélyek kiadását, amíg nem állt be fogyatékos.⁴⁷³ Emellett azonban azt az előírást is figyelembe kellett venni, amely szerint 5 fős őrslétszám esetén csak 1, 6 fő esetén csak 2, 7 főnél csak 3, 8 fő esetén pedig 4 csendőr lehetett nő. Nagyobb őrsöknél is csak maximum a létszám fele nősülhetett.⁴⁷⁴

Nősülés esetén az volt az általános szabály, hogy huszonnyolc éves életkor, illetve hat év szolgálati idő alatt nem lehetett beadni ilyen célú kérvényt.⁴⁷⁵ A gazdasági világválság hatására ezt a korhatárt harminc évre emelték, mert megszűnt a korábbi, viszonylag magas fluktuáció, hiszen az állandósult létbizonytalanság közepette csak nagyon kevesen szánták rá magukat, hogy otthagyják a viszonylag jól fizető és biztos csendőri állást.⁴⁷⁶

A beadott kérvény a testület hierarchiájának megfelelően több kézen ment át. Először az őrsparancsnoknak kellett jóváhagynia azt, majd a szakasz, az osztály, és a kerület parancsnokának kellett elfogadnia, végül a B.M. illetékes osztálya hozta meg a végső döntést.⁴⁷⁷ A 45.000/1940. I.M. sz. rendelet szerint azonban a házassági engedély kiadása már a területileg illetékes kerületi parancsnok hatáskörébe került.⁴⁷⁸ Kérvényének elfogadása után a házasulandó csendőr kapott egy számot, amely a kerületére vonatkozó kvótától függően, gyakorlatilag meghatározhatatlan időintervallumon belül, de elhozta számára az esküvő várva várt pillanatát.⁴⁷⁹ Igen gyakori volt azonban az, amikor valamelyik szintről valódi, vagy vélt hiányosságok miatt visszaküldték a kérvényt, ilyenkor újból el kellett kezdeni a procedúrát. Az engedély kiadása amúgy sem következett automatikusan a kérvény elfogadása után, sokszor előfordult, hogy bizonytalan időre (néha egy-két évre) elfektették az aktákat.⁴⁸⁰ Érdekes azonban az, hogy amennyiben a házasulandó felek minden szükséges papírral rendelkeztek, de hiányzott a csendőrség engedélye, az anyakönyvvezető nem utasíthatta vissza a házasság megkötését, de értesítenie kellett az illetékes kerületi parancsnokságot. Ezekben az esetekben a katonai büntetőtörvénykönyvnek megfelelően, mindig súlyos büntetés várt a „vétkes” csendőrré.⁴⁸¹

A menyasszony családjánál ugyanolyan részletes és alapos környezettanulmányt kellett végezni, mint egy csendőr felvételénél. A kérdések között szerepelt, hogy megfelelő-e a család anyagi helyzete, illetve a menyasszony iskolai végzettsége (minimum hat elemi), nemzeti szempontból megbízható-e a család (izraelita valóság, cigány, vagy – a németeket kivéve –, nemzetiségi nem lehetett). Lényeges volt az is, hogy volt-e valaha valaki büntetve a közeli rokonságban, és hogy milyen

a család politikai nézete.⁴⁸² Mindezen kérdésekre a menyasszony lakhelyén illetékes őrs válaszolt.⁴⁸³ Számos esetben azonban a kérvényt benyújtó közcsendőr legalacsonyabb rangú tiszt feljebbvalójának kellett ezt a vizsgálatot elvégeznie. A kivizsgálást végző tiszttől elvárt alaposságra jól jellemző, hogy a teljes stafírungot össze kellett írnia, azaz, hogy a leendő feleség hány abroszt, ágyneműt, ad abszurdum, hány fehérneműt visz majd be a közös háztartásba!⁴⁸⁴ Ez akkoriban teljesen természetes eljárásnak számított, hiszen a csendőr felesége bekerült a testület nagy családjába, tehát meg kellett felelnie az ezzel járó politikai és erkölcsi elvárásoknak. Csak az érdekesség kedvéért említem meg azt a ki nem mondott szabályt, mely szerint a csendőr lehetőleg csak a saját műveltségi szintje alatt álló, esetleg vele azonos műveltségű nőt vegyen feleségül (azaz a leendő ara maximum négy polgárit végezhetett).⁴⁸⁵ Ez elsősorban azzal a kasztszerű társadalommal, illetve annak elvárásaival függött össze, amely az adott korszakra jellemző volt. Ennek köszönhetően, főleg a kishivatalnoki, kispolgári, illetve szegény- és középparaszti családok lányai számára volt jó parti egy csendőr.

Ha a menyasszony, vagy a vőlegény nem bírta végigvárni az eljegyzés és az esküvő közötti – néha igencsak hosszúra nyúló időszakot -, azaz felbontották az eljegyzést, akkor a csendőr új házassági kérvényét csak bizonyos idő eltelte után adhatta be.⁴⁸⁶

Az ismertetett procedúra elsősorban a mai viszonyokhoz képest tűnik hosszadalmasnak, sőt néha már nevetségesnek, de azért a kor szokásrendjéhez mérve is elmondható, hogy a csendőr nősülése sokkal nehezebb volt az átlagnál. Jellemző a testületben uralkodó szigorra, hogy a bledi egyezményt követően még a csendőrség polgári állományhoz tartozó férfiak számára is csupán akkor engedélyezték a nősülést, ha már letöltötték sorkatonai szolgálatukat, illetve ha a sorozáson alkalmatlannak találták őket.⁴⁸⁷

Ha már elhangzott a boldogító igen, akkor már jóval gördülékenyebben zajlottak az események. A csendőr kilépett a közigazgatásból (lásd előbb), amivel jelentős pénzösszeghez jutott. Ez kiegészítette azt az összeget, amelyet az addigi szolgálati évei alatt, a már-már mániákusan sulykolt és megkövetelt takarékoságnak köszönhetően megspórolt.⁴⁸⁸ A friss házások számára rögtön megkezdtek a családi pótlék és a szállásilleték, valamint az utóbbihoz kapcsolódó bútorbér folyósítását is (a gyakori áthelyezések miatt nem volt célszerű saját bútort venni, egyszerűbb volt azt a lakással együtt bérelni).

Az ifjú feleség a férjhez költözött, amely helység általában elég messze feküdt az otthonától. Ez a szolgálati utasítás azon pontjából eredt, hogy a csendőr nem szolgálhatott azon a vidéken, ahol családja, vagy közeli ismerősei éltek. Ha a vőlegény a szülőfalujából választott magának feleséget, akkor már a jegyesség előtt is csak igen ritkán találkozhattak. Ha a szolgálati helyén, vagy annak közelében jegyzett el egy lányt, akkor pedig azonnal áthelyezték, méghozzá úgy, hogy az adott kerület lehető legtávolabb fekvő őrsére osztották be.

A megfelelő lakás kibérlése, ritkábban megvásárlása után az ifjú ara gyorsan megismerkedett az „Első a szolgálat!” jelmondat valódi értelmével. A nős csend-

őr továbbra is köteles volt ideje legnagyobb részét a laktanyában tölteni, jóformán csak étkezni és aludni járt haza, nem is beszélve a heti minimum 36 órás járőr szolgálatról.⁴⁸⁹ Elvileg a hétvégeken maradt idő a családra is, azonban ha az őrsparancsnok „pikkelt” az emberre, akkor igen valószínűen ekkor küldte járőrbe. Már csak ezek ismeretében sem igazolható az a korabeli állítás, hogy a nős csendőr, mint bajtárs, elveszett a többiek számára.⁴⁹⁰

Miként a csendőrtől, úgy a feleségétől is elvárták a példamutató életvitelt. Mivel a csendőrcsaládokat az egész falu szemmel tartotta, és adandó alkalommal azonnal a szájára is vette, az őrsparancsnoknak e tekintetben is személyesen kellett ellenőriznie beosztottait.⁴⁹¹ A hivatalos indoklás ezzel kapcsolatban úgy szólt, hogy nyilvánvalóan jobban megkapja az egyenruhának járó tiszteletet az, akinek a magánélete is rendezett. Mivel faluhelyen korlátozott volt azok száma, akikkel egy csendőrcsalád összejárhatott (a bíró, a jegyző, a postamester, a tanító, a pap, vagy a lelkész, esetleg még a falu egy-két módosabb gazdálkodója jöhetett szóba), ezért a csendőrcsaládok leggyakrabban egymás között éltek társasági életüket is.⁴⁹²

6. A tisztikar

A két világháború közötti időszak csendőrségének tisztikara, miként a társadalom többi rétege is, elsősorban „Trianon gyermekének tekinthető”. A korszak első részében szolgáló tisztek tekintélyes része még a Monarchia idején kezdte pályáját, bár a közös hadseregből és a honvédségtől érkezettek száma messze meghaladta azokat, akik már 1918-at megelőzően is a csendőrségnél szolgáltak.⁴⁹³ Ezen tisztek számára különösen fájóak voltak az egykori nagyhatalmi léthez mérten szűkös „törpeállami” keretek. A győztesek kezdetben 4000 főben maximálták volna a csendőrség létszámát⁴⁹⁴, ezt azonban 1922-re 12000 főre sikerült „feltornázní”. A tisztikar aránya ennek csupán 5%-a, azaz maximum 600 fő lehetett.⁴⁹⁵ A hadsereg korlátozott számú tisztikarán belül beszűkültek az előrelépési lehetőségek, ezért sokan léptek át a háború előtti állományhoz képest jelentősen megnövekedett csendőrtiszti karhoz. (Amíg 1914-ben 291, addig 1924-ben már 538 tiszt szolgált a csendőrségnél).⁴⁹⁶ A testületnél azonban problémát okozott a tisztikar fokozatos elöregedése, mert egyre nőtt a magasabb rendfokozatúak aránya, noha a legtöbb beosztásban alacsonyabb rangú parancsnokokra, elsősorban főhadnagyokra lett volna szükség.⁴⁹⁷ A harmincas évekre a tisztikar fokozatos nyugdíjazása révén sikerült helyreállítani a rangfokozatok közötti ideális arányokat. Az ország hosszú időn keresztül egyetlen tisztképző intézményén, a Ludovikán, a két háború között igen kis létszámú évfolyamok végeztek; ennek következtében a hadsereg és a csendőrség tisztikara olyan kis családdá vált, amelyben mindenki ismert mindenkit. A honvédség, a csendőrség, a folyamőrség és a vámőrség illetve határőrség volt tisztjei, még ma is bármely felvetődő nevet azonnal „helyre tudnak tenni”, sőt az illető tiszt évfolyamán, beosztásán kívül még egy rövidebb genealógiai ismertetést is végeznek. Fontos itt leszögezni,

hogyan a csendőrtiszt, mind képzése, mind beosztása, mind szolgálati kötelmei, mind pedig a társadalom megítélése szerint katonatiszt volt.⁴⁹⁸ Maga a csendőrség „katonailag szervezett őrtestület” volt, azaz ugyanazon szabályok, utasítások stb. voltak érvényesek rá (például a Honvédség Szolgálati Szabályzata, Katonai becsületügyi szabályzat, alá és fölérendeltségi viszonyok), mint a hadseregbe, sőt az esetleges vétkekes csendőrtisztek felett a katonai bíróságok ítélték.⁴⁹⁹ Jól jelzi a trianoni állapotokat az, hogy noha a csendőrség kettős (honvédelmi és belügyi) alárendeltsége hivatalosan megszűnt, és a testület csupán a belügy hatáskörébe tartozott, a honvédelmi tárca befolyása a személyi és kiképzési ügyekre de facto továbbra is fennállt.⁵⁰⁰ Szemben a dualizmus kori gyakorlattal, a testület 1919-es újjászervezését követően szolgáló tizenegy csendőrfelügyelő közül csupán egyetlen olyan akadt, aki már korábban is a testületnél szolgált, az összes többit a honvédségtől helyezték át.⁵⁰¹ A kettős alárendeltség csak a harmincas évek végére állt hivatalosan is helyre.

A csendőrségnek az első világháborút követő újjászervezésében fokozott szerep hárult a tisztikarra. Az 1918-19-es év eseményeit követően, amelyekbe alaposan belefolyt a csendőrség teljes állománya is, óriási jelentősége volt annak, hogy a román kivonulást követő elkerülhetetlen „rendcsináláshoz”, azaz a közrend és a közbiztonság helyreállításához megfelelő erkölcsi tartást adjanak a testület legénységének. Különböző okok miatt azonban maga a tisztikar sem volt egységes, voltak, akik még a Vörös Őrséghez is csatlakoztak, voltak akik mindvégig a Tanácsköztársaság ellen harcoltak, voltak ludovikások és voltak olyanok, akik valamely birodalmi tisztképző intézményben végeztek. Ezek a problémák a húszas évek közepéig álltak fenn. A testület 1919-et követő villámgyors újjászervezése a tisztikar átmeneti felhígulását is maga után vonta, így néhány, különösen a hírhedt tisztikar különítmények állományából átkerülő ember, messze nem ütötte meg a csendőrség tisztikarával szemben támasztott követelményeket. 1925-ben így kerülhetett sor a testület történetében egyedülálló Léderer ügyre, amikor is Léderer Gusztáv csendőr főhadnagy (volt különítményes) és felesége januárban megöltek és kiraboltak egy uzorást, sőt a holttestét is feldarabolták. Az országos felháborodást kiváltó ügyben május 2-án született ítélet, a vétkekes tisztet megfosztották rangjától, kizárták a csendőrség kötelékéből és kötél általi halálra ítélték.⁵⁰² Ezt követően alaposan megszigorodtak a tisztikarral szemben támasztott feltételek, és ilyen eseményre többé nem került, nem kerülhetett sor. (A csendőrség 1919-es újjászervezését követően először a dualizmus kori csendőrségre érvényes, 1881-es eredetű szabályokat használták, majd 1927-ben adták ki a csendőrség új Szervezeti és szolgálati utasítását (SZUT), amelyet 1941-ben tovább módosítottak.⁵⁰³)

A csendőrtiszt elsősorban katonatiszt volt, akinek feladata a legénységi állomány vezetése és oktatása, illetve nevelése volt.⁵⁰⁴ (Az utóbbi feladat fontosságát jól jelzi, hogy szolgálata során minden tiszt többször megfordult a különféle csendőriskolákban, ahol egyébként a legénységi állomány oktatása mellett saját ismereteiket is felfrissíthették.)⁵⁰⁵ A csendőrtiszt személyesen nem vehetett részt a nyomozati munkában, feladata kizárólag katonai, csapattiszt jellegű (irányítás, szervezés, ellenőrzés) volt.⁵⁰⁶ A csendőrségi szolgálat (nem csak a tisztelnél)

megkövetelte az abszolút megbízhatóságot, a mindenkori kormány iránti teljes lojalitást. A csendőrtiszt két legfontosabb kötelessége: „Hűség a kormányzóhoz és hűség a nemzethez”.⁵⁰⁷ A csendőrtiszt egyetlen pártnak, politikai mozgalomnak sem lehetett tagja, a politikailag szélsőségesnek ítélt pártokkal pedig még családtagjaik sem érintkezhetek. Utóbbi kezdetben elsősorban a baloldali irányzatokra vonatkozott, de egészen a nyilas hatalomátvételig nem tűrték a szélsőségesen jobboldali megnyilvánulásokat sem, az ilyen embereket azonnal elbocsátották a testülettől.⁵⁰⁸

A csendőrség rendvédelmi feladatait az altiszti kar által vezetett őrsök, illetve az ezeket átfogó járások végezték, a testület legkisebb tiszti parancsnoksága a főhadnagyok, vagy századosok által vezetett szárny volt. Az egyes megyék rendvédelméért felelős osztályokat őrnagyok, illetve alezredek vezették, a több megyét átfogó kerületek élén pedig ezredek álltak.⁵⁰⁹ A tiszti parancsnokságok elsődleges feladata nem a közvetlen rendvédelmi munka, hanem a különféle közigazgatási, bírói és katonai szervekkel való kapcsolattartás, valamint beosztott parancsnokságainak vezetése, szemlézése volt.⁵¹⁰

A csendőrség tisztikarát ugyanúgy, mint a honvédségét, elsősorban a kispolgári, értelmiségi, kis- illetve középbirtokosi és hivatalnoki családok adták, de jelentős volt a tiszti réteg újratermelődése is.⁵¹¹ A korszakban sok olyan család volt, melynek férfi tagjai generációk óta katonai (csendőrségi) pályán szolgáltak. Ezekben a társadalmi csoportokban az egyenruha, a tiszti kardbojt megszerzése társadalmi emelkedést, biztos egzisztenciát jelentett. Fontos szempont volt az is, hogy a különféle katonai tanintézeteket sokkal könnyebb volt tandíjmentesen elvégezni, mint a hasonló társadalmi emelkedést jelentő „civil” iskolákat. Első pillantásra nagyon magas azoknak a száma, akik a trianoni határokon kívül születtek. Figyelembe véve azonban, hogy az adott területek egzisztenciájukat veszített, másodrendű állampolgárrá váló magyar tisztviselői és értelmiségi rétegei számára gyakran csak az áttelepülés maradt az egyetlen lehetőség, ez már nem is olyan meglepő. A teljes létbizonytalanságban, vagonlakásokban élő, egzisztenciájukat veszített családok gyermekei számára ugyanis egyedül a katonai-(csendőrségi) tiszti pálya kínált biztos, a család rangjához méltó boldogulást.⁵¹²

A két háború között igen fontossá vált a csendőrség, vámőrség, folyamőrség tisztikarának képzése, mivel itt ki lehetett játszani a trianoni korlátokat. A háborút követő első években a csendőrség tisztikarának utánpótlását elsősorban a Monarchia volt, tényleges és tartalékos tisztikarából oldották meg. A jelentkezőket szigorú felvételi feltételek alapján választották ki, majd tekintettel katonai múltjukra, csupán az egyéves csendőrtiszti tanfolyamot kellett elvégezniük. A húszas években közvetlenül a polgári életből is vettek fel tisztjelölteket. Az egyéves vámőrtisztképző tanfolyam elvégzése után körülbelül 15-17 fő, 24-30 éves, jogot végzett karpaszományos (önkéntes), nőtlen fiatalember került a csendőrség állományába. Nekik szintén csak az egyéves csendőrtiszti tanfolyamot kellett elvégezniük. A húszas évek második felében azonban, a testület megnövekedett utánpótlási igényére való tekintettel, már gondoskodni kellett a rendes, akadémiai szintű tisztképzésről is.⁵¹³

1928. október 1-én nyitotta meg kapuit Pécsen a M. Kir. Zrínyi Miklós Akadémia”, amelynek bevallott célja a „közrendészeti” szervezetek (vámőrség, folyamőrség, csendőrség, rendőrség) tisztjeinek képzése volt. Az évfolyamonként száz főt képző intézmény másik, be nem vallott feladata a békeszerződés értelmében mindössze évi 100 végzőst kibocsátó Ludovika Akadémia „tehermentesítése” volt. Jellemző, hogy a pécsi akademikusok egyenruhája teljesen megegyezett a ludovikásokéval, csupán a hajtókák színe különbözött, nem buzérvörös, hanem középkek volt. A pécsi akadémiát azonban, a nagy gazdasági világválság következtében már 1931-ben megszüntették és összevonták a Ludovika Akadémiával.⁵¹⁴

A kezdetben alacsony létszámú csendőrtisztképzés a 30-as évek második felében növekedett meg jelentősen.⁵¹⁵ Az akadémián eltöltött négy év alatt lényegében gyalogsági tisztképzés zajlott.⁵¹⁶ Az ötödik évben, kétévi honvédségi szolgálat után került sor a csendőrtiszt tanfolyam elvégzésére. A csendőrség növekvő társadalmi presztízsének köszönhetően a Horthy-korszak folyamán egyre több honvédtiszt jelentkezett át a testülethez. Az ő esetükben szükség volt közvetlen felettesük írásbeli támogatására, és az elhárítás igen alapos vizsgálatot követő beleegyezésére. (Annak is utánanézték, hogy a jelölt milyen újságokat olvas.) A közbiztonsági szolgálat felértékelődése oda vezetett, hogy 1935-től kezdve egyre több egyetemet, elsősorban jogot végzett tisztet találunk a csendőrségnél, akik társaiknál gyorsabban haladtak felfelé a ranglétrán.⁵¹⁷ A jogi végzettségű, vagy a jogi egyetemen abszolutóriumot szerzett hallgatóknak csak egy évet kellett a Ludovikán tölteniük, majd, miként a honvédségtől átlépő tiszteknek, nekik is el kellett végezniük a Böszörményi úti laktanyában az egyéves csendőrtiszt tanfolyamot.⁵¹⁸ A testületnél voltak úgynevezett gazdasági tisztek is, az ő képzésükre külön gazdasági tiszti tanfolyamon került sor.⁵¹⁹ Az őrnagyi vállal megszerzéséhez pedig kötelező volt a törzstiszt tanfolyam elvégzése.⁵²⁰

A tisztjelöltekkel (csendő, honvéd) szemben igen komoly felvételi feltételeket támasztottak. 1943-ban ezek a következők voltak: magyar állampolgárság; kettős erkölcsi igazolvány; büntetlen és feddhetetlen előélet; erkölcsi és hazafias szempontból kifogástalan magatartás; nagyszülőig bezárólag tiszta keresztény származás („származási igazolvánnyal”); kórházi igazolással és helyőrségi orvosi véleménnyel alátámasztott testi alkalmasság; nőtlenség; kiskorúak esetén szülői, illetve gyámi engedély.⁵²¹

Az akadémiai évek alatt a tisztjelöltek igen kemény feltételek között éltek. Jellemző, hogyha valaki a folyosón, menet közben akár egyetlen szót is szólt, attól megvonhatták a hétvégi kimenőjét, de ugyanez volt a büntetés bármilyen kisebb hanyagság, például nem elég tiszta puska esetén is.⁵²² Az első hat hét alapkiképzéssel telt, ahol rajparancsnokként a III. és a IV. éves akademikusok oktatották az I. éveseket. Az egyes évfolyamok élén honvéd alezredek, illetve őrnagyok álltak, a szakasziparancsnokok pedig századosok voltak. Az alapkiképzést követően következtek az elméleti tárgyak: Harcászati Szabályzat, Gyalogsági Szabályzat, gyalogsági fegyverismeret, műszaki ismeretek, híradó szolgálat, hadse-

regszervezés, löutasítás, tüzérségi ismeretek, katonai írástan, Szolgálati Szabályzat, katonai tereptan és térképismeretek, erődítéstan, német nyelv és nyelvtan, vívás, torna, ekvitáció (lovaglás), lóhajtás, lóismeret, egészségügyi ismeretek, elsőfokú mennyiségtan, nemzetgazdaságtan és társadalmi ismeretek, ábrázoló geometria, katonai földrajz, hadtörténelem. A csendőrtisztek emellett tanulták még a csendőrség Szervezeti és Szolgálati Utasítását (SZUT), a Büntető Törvénykönyvet (Btk.), nyomozástant (Nyut.), a Csendőr Ügyviteli Szabályzatot (CSÜSZ), a törvényszéki bonctant és vegytant, valamint gazdasági és közigazgatási ismeretekre is szert tettek. A pécsi akadémián emellett egy minta őrsirodát (eredetije a pécsváradi őrs volt) is berendeztek a tisztjelöltek számára, ahol egy gyakorlott tiszthelyettes vezette be őket a csendőrőrs mindennapi iratanyagába, illetve ismertette annak kezelését.

Az akadémiái napirend igen feszes volt. Az ébresztő reggel hatkor volt, amelyet tisztálkodás, öltözködés és a körlet rendbehozatala követett, majd tizenöt perces reggeli torna következett. A reggelire 7 órától került sor. Dél előtt 8-tól 12-ig öt, délután 14-től 16⁴⁵-ig három tanóra, közben 12-től 12³⁰-ig ebéd, majd 14 óráig szabadfoglalkozás. 17 órától előbb a napiparancs kihirdetése, majd 20 óráig szabadfoglalkozás, amelyet célszerű volt tanulással tölteni. 20 órától vacsora, majd ismét szabadfoglalkozás, 21 órától felkészülés a takarodóra, 22 órakor takarodó. Engedéllyel, különösen a fél éves, éves vizsgák előtt, 23 óráig lehetőség volt még a tanulásra. Szombaton délig a hétköznapi rend volt érvényben, délután általános körlettakarítás, fegyvertisztítás, majd a 17 órai parancskihirdetés után kimenő. Vasárnap reggel 8-tól szentmise, majd kimenő.⁵²³ Az úgynevezett „zögreg” számára, akik a Honvéd Reáliskolai Nevelőintézetekből (a húszas években Pécsen és Budapesten, a negyvenes években Sopronban, Pécsen és Kőszegen működött ilyen iskola) érkeztek az akadémiára, sokkal könnyebb volt megszokni ezt a drillt.⁵²⁴ A békeévekben, az akadémiái képzés utolsó időszakában a csendőrtisztjelöltek 3 hónapra, mint karpaszományos csendőrőrmesterek, őrszolgálatra kerültek. A leendő tisztek itt a járőrtárstól kezdve egészen a szakaszparancsnokságig végigjárták a legénységi állomány szolgálati útját, azaz először járőrtársként, majd járőrvezetőként, később pedig őrs-, majd szakaszparancsnokként teljesítettek szolgálatot, mindezt azonban úgy, hogy a tényleges parancsnokok is segítették munkájukat. Az akadémikusok ekkor csendőrőrmesteri rendfokozatot viseltek, és havi 140 pengő „zsoldot” kaptak, amelyből azonban, mint tagoknak, 38 pengőt nekik is be kellett fizetni a közzgazdálkodás pénztárába. A gyakorlat alatt a tisztjelöltek megismerték leendő beosztottaik munkáját, illetve a vidéket, az egyszerű vidéki embereket. Fontos itt megjegyezni, hogy a honvédtisztképzés részeként, a csendőr akadémikusok is részt vettek a nyári hadgyakorlatokon, sőt a harmincas években, miután végeztek, két évig a honvédségnél kellett szolgálniuk.⁵²⁵

Az 1930-as években induló csendőrtiszt tanfolyam képzése ettől jelentősen különbözött. A jogi végzettségű és karpaszományos katonai szolgálatuknak eleget tett, valamint a szigorú felvételi követelményeknek megfelelő jelentkezők már

meglévő ismeretei, jóval egyszerűbb és rövidebb csendőrségi „átképzést” tettek lehetővé. A felvetteknek le kellett mondaniuk a honvédségnél elért rendfokozatukról, ezért a tanfolyam és az azt kiegészítő próbaszolgálat kétéves és háromhónapos időszaka alatt karpaszományos csendőrőrmesteri rangot viseltek, és ennek megfelelő illetményezést kaptak. Ebből az összegből azonban az első tizenegy hónap során csupán annyit kaptak kézhez, amennyi a képzés és az ellátás költségei után megmaradt. A jelöltek próbaszolgálat letelte és a csendőrségi szakvizsga sikeres letétele után hadnagyi rangban kerültek a csendőrséghez. A képzésnek ez a formája néhány ponton változott az idők folyamán. 1941. június 8-án már 80 fővel indult ez a tanfolyam. A jelöltek nyolc hónapi elméleti képzést követően, gyakorlati képzésként két-két hónapra egy-egy gyalogos, illetve lovas, vagy pedig négy hónapra egy vegyes őrsre kerültek. A honvédségi szolgálattól ekkor már eltekintettek. Az elméleti képzés részeként Békásmegyeren és Budakeszin két mintaőrs segítette a jelöltek felkészítését.⁵²⁶

A csendőrtisztek képzése, hasonlóan a honvédtisztekéhez, nem fejeződött be az akadémia elvégzésével. Bizonyos idő elteltével, valamint megfelelő minősítés esetén, főtisztí, majd pedig törzstisztí tanfolyamra vezényelték őket.⁵²⁷

A csendőrség tisztikara és a legénységi állománya között jelentős szakadék húzódott, mert a két réteg között meglévő jókora műveltségi különbségek miatt (tisztelnél egyeteminek megfelelő végzettség, legénységi állománynál hat elemi), szinte lehetetlen volt altisztból tisztté válni. Jellemző, hogy csak 1944. augusztus 20-án, a háború miatt égetővé vált tiszthiány pótlására avattak 30 tiszthelyettest tisztté. (A meghirdetett pályázatra eredetileg ugyan több százan jelentkeztek, de a hihetetlenül szigorú feltételeknek végül csak ennyien feleltek meg.)⁵²⁸ Ezek a tisztek azonban csupán maximum a századosi rangot érhatték volna el, mert a csendőrség legfelsőbb vezetése attól tartott, hogy ellenkező esetben esetleg túlságosan felhigulna a tisztikar.⁵²⁹

A csendőrtiszt hétköznapijai munkával teltek. Interjúalanyaim mind megemlézték, hogy kezdő tiszt korukban annyi feladat szakadt a nyakukba, hogy gyakran reggel héttől este kilencig dolgozniuk kellett, később azonban, amikor már kellő rutint szereztek, ugyanazokat a feladatokat sokkal gyorsabban is meg tudták oldani. Az egykori tisztek nagy megbecsüléssel nyilatkoztak a legénységi állomány idősebb, legalább tíz-tizenöt éve szolgáló tagjairól, akik „éveik számát tekintve apáim lehetnek volna”⁵³⁰, és a legtöbb esetben valóban atyai gondoskodással vezették be feletteseiket a csendőrségi munka rejtelmeibe. A fiatal tisztek hétvégéje, amennyiben azt a szolgálati kötelem megengedte, a korszázzal, illetve a társasági élettel, azaz, ahogy egyikük fogalmazott, „a lányok utáni futkosással” telt.⁵³¹ A magasabb beosztású, általában már családos tisztek, a meglévő kevés szabadidőt családjuk körében töltötték el. Az egyes kerület, illetve osztályparancsnokságok törzstisztikara vasárnap délelőttönként, isztentisztelet után gyakran összejárt, az urak ilyenkor söröztek, illetve virsliztek, a hölgyek pedig kihasználták az időt egy kis pletykálkodásra. Utóbbi sok probléma, áskálódás forrása volt.⁵³²

A nősülés feltételei, miként a legénységi állománynál, a tisztikarnál is igen szigorúak voltak, amelyek alól, tisztek esetén, méltányossági okokból egyedül a kormányzó adhatott felmentést. A hadnagyok számára azonban még ő sem engedélyezhette a házasságkötést. Egy alacsonyabb rangú tiszt számára legsúlyosabb feltétel a házassági óvadéktőke biztosítása volt. Ez főhadnagy esetén 40 000, századosnál 30 000, őrnagynál pedig 20 000 pengő volt.⁵³³ Ha figyelembe vesszük azt, hogy 1925-ben, a szolgálati idő és a rangidősség függvényében, a lakbér, a bútorbér és a lótartási illeték nélkül, egy főhadnagynak havi 150-175, egy századosnak 180-215, egy őrnagynak pedig 225-245 aranykorona (később pengő) volt a fizetése, akkor érthetővé válik, hogy a tisztek általában csak jóval 30 év fölött, általában századosként nősültek.⁵³⁴ (Ez alól kivételt jelentettek a háborús évek, különösen 1944 és 1945, amikor már nem vették ilyen szigorúan a nősülési feltételeket.⁵³⁵) A házassági óvadéktőke a tiszthez méltó családi életfeltételek biztosítására szolgált. Ezt csak akkor nem kellett letétbe helyezni, ha a menyasszony családjá havi apanázst (járandóságot) biztosított, vagy ha a leendő feleség olyan főiskolai vagy egyetemi diplomával rendelkezett, amivel szükség esetén a rangnak megfelelő munkát vállalhatott. A másik igen fontos feltétel volt a jövődöbéli „szeptőlten hírneve”, megfelelő műveltsége és származása.⁵³⁶ Végül a házasságnak még azt a feltételt is ki kellett elégítenie, mely szerint a szolgálati teljesítőképességet nem csökkenti, azaz a feleség nem köti le a férj túl sok idejét. A leendő arának tehát tudomásul kellett vennie, hogy „örökös második helyre szorul” a szolgálat mögött. A tisztek általában azokból a rétegekből nősültek, amelyekből ők maguk is származtak. A házassági szándék bejelentését, miután az illető tiszt beadta kérvényét, alapos kivizsgálás követte, majd az eredmény függvényében az illetékes alakulat (csendőrsztály) tisztgyűlésének kellett azt engedélyeznie. A nősülési kérvényt csak ezt követően terjesztették fel jóváhagyásra. A tisztek házasságát alezredesi rangig bezárólag a honvédelmi miniszter, ezredestől felfelé pedig a kormányzó engedélyezhette.⁵³⁷

Végül azt is meg kell említeni, hogy a korszak első felében a csendőrtiszt külföldre történő utazása is szigorú kontroll alá esett. Már az útlevelet is csak abban az esetben kaphatta meg, ha rendelkezésre állt a H.M. külföldre szóló szabadságolási engedélye. (Ami egyben ragyogó bizonyíték arra is, hogy a trianoni tiltások ellenére mégis funkcionált a testület kettős alárendeltsége.)⁵³⁸ 1931-ben azonban ez a 211.343 számú B.M. körrendelettel úgy módosult, hogy az Európán belülrre 1 évig érvényes útlevelel kiváltásához akár a személyi-, akár a vasúti arképes igazolvány felmutatása, minden további engedély nélkül elegendő volt. Az Európán kívülrre, illetve 1 évnél hosszabb ideig érvényes útiokmány kiváltásához azonban, akárcsak a legénységi állomány esetén, már a B.M. VI.c. osztályának külön engedélyére volt szükség. (A legénység számára az illetékes kerületi parancsnok engedélyezte az Európán belülrre, 1 évnél rövidebb időtartamra érvényes útlevelel-igényléseket.)⁵³⁹

Az újdonsült csendőrhadnagy

7. Az állomány anyagi helyzete

Ha a rendvédelmi testületek történetét kutatjuk, akkor nem kerülhető el az állomány anyagi helyzetének, és ezzel összefüggően társadalmi presztízsének ismertetése, mivel ez meghatározó a testület hatékony működésének szempontjából, arról nem is beszélve, hogy az, aki nincs megfizetve, illetve megbecsülve, azt sokkal könnyebb megvesztegetni.

A két világháború közötti csendőrségnél igen nagy figyelmet fordítottak az állomány anyagi helyzetére. A húszas évek első felében tomboló infláció jelentősen megnehezítette az állomány anyagi helyzetét, különösen a családosokét, mert fizetésük nem volt elég gyermekeik eltartására.⁵⁴⁰ A kormányzat – pénz híján – ekkor csak egyet tehetett: takarékosagra szólította fel őket.⁵⁴¹ A testületi szellemet jól jelzi azonban, hogy még ilyen ínséges időkben is több sikeres gyűjtést rendeztek a csendőrözvegyek és a csendőrárvák javára.⁵⁴²

Az ország anyagi lehetőségeinek a javulása magával hozta a csendőrség anyagi helyzetének jobbra fordulását is. 1924 júniusában megkezdődött a népszövetségi kölcsön kibocsátása, és megindult a pénzügyi stabilizáció is.⁵⁴³ Ezt követően, az 1924. IV. törvénycikknek megfelelően, július elsejétől életbe lépett a csendőrség új illetményszabályzata. A csendőrséget ettől kezdve, mint polgári szervezetet fizették, míg korábban a honvédségi mintának megfelelően díjazták.⁵⁴⁴ Ettől kezdve sokkal jobb lett, és ami még fontosabb, biztos alapokra került az állomány anyagi helyzete, ami egyrészt jót tett az önbecsülésnek, másrészt növelte a testület társadalmi presztízsét is. A testületnél 1934. január elsejétől tértek vissza a katonai illetmény- és nyugdíjrendszerhez.⁵⁴⁵

A testület tagjainak jövedelme rangtól és szolgálati időtől függött. Ezért a havi zsold két fő részből állt: a ranggal járó illetékből és a szolgálati idővel növekvő pótdíjból. A tisztikarnak ezen felül havonta járt még a lótartási költség (1934-től lótartási illetmény) és a tisztiszolgaváltság, amelyet különleges esetekben kiegészített még az istálló-, illetve a kocsiszínbér. A havi fizetés részét képezte még a családi pótlék is, amely a csendőr felesége és gyermekei után járt, de különleges esetben folyósították a szülők, vagy árva unokák után is. A nőtlenek számára ezen felül havonta járt még a közétkezési pénz, amelyet a közigazgatás pénztárába utaltak. A havi zsold egy részét nyugdíjjárulékként levonták, ez a tisztelnél 1.5%-ot, a legénységnél 1%-ot jelentett. A tisztikar és a nős legénységi állomány részére negyedévente fizették a szállásilletéket, vagy lakáspénzt (1934-től lakbér néven). A kifizetendő összeg a rangfokozattól és a szolgálati helytől függött. Az országot hét lakbérosztályra osztották, az első osztályba Budapest, a hetedikbe pedig a falvak tartoztak. Azoknak, akiknek járt a szállásilleték, havonta bútorbért is fizettek.⁵⁴⁶

A csendőrnek és családtagjainak kedvezményes kórházi ellátás és ingyenes gyógyszerellátás, valamint 50%-os vasúti és hajózási kedvezményre jogosító arcképes igazolvány járt (a tiszték esetében ez I. osztályra, a legénységnél pedig III. osztályra szólt). Fizették a szolgálati utazások költségét, a kiszállásokért napidíj járt, az ide-

iglenes áthelyezéseknél pedig vezénylési díj. Ha a csendőrt véglegesen áthelyezték, akkor fizették a család útiköltségét és a bútorok szállítási költségeit is.⁵⁴⁷

A legvonzóbb csendőrségi juttatás azonban a nyugdíj volt. 40 év szolgálat vagy a 60. életév betöltése után automatikusan, 9 év 6 hónap letöltése után pedig hivatalból vagy saját kérésre elrendelt felülvizsgálattal történt a nyugdíjazás.⁵⁴⁸ Aki nem érte el ezt a szolgálati időt, az csak végkielégítést kapott. 5 év alatti szolgálat esetén 12 havi, 5 év felett pedig 24 havi illetményének összege járt egy csendőrnek.⁵⁴⁹ 5 év után a leszerelő közcsendőr megkapta ruházata értékét (tömegátalányát) is.⁵⁵⁰ A nyugdíjat az utolsó tizenkét hónap során kapott illetmény és a közétkezési pénz, illetve tiszteknek a lótartás alapján számították ki.⁵⁵¹ 10 év szolgálat után a beszámítható jövedelem 40%-a járt, ami szolgálati évenként +2%-kal emelkedett. Negyven, a testületnél töltött év után, illetve a 60. életév fölötti leszereléseknél azonban a csendőrt már beszámítható bére 100%-a illette meg. Tovább folyósították a szállásilletéket, valamint tovább éltek a közlekedési és egészségügyi kedvezmények is. Rokkanás esetén, ha az olyan fokú volt, hogy a szolgálat további ellátását lehetetlenné tette, és ha az szolgálati okok miatt következett be, a tiszteknek a rokkantság fokától függő sérülési pótdíjat adtak, a legénységnek pedig, ha a rokkantság szolgálati okok miatt következett be, 100%-ra emelték a nyugdíját. Ha a csendőr meghalt, családja temetkezési segínyt kapott. Özvegyi, illetve árvasági (legénységnél az árva 16, a tisztikarnál pedig 24 éves koráig) ellátást folyósítottak, amely ha a férj, vagy apa nyugdíjas volt, a nyugdíj összege maradt. Ha testület tagja, mint tényleges állományú halálozott el, akkor a segély összege beszámítható jövedelmének 50%-át tette ki. Ha a csendőrt szolgálat közben érte a halál, akkor örököseit jövedelmének 100%-a illette meg.⁵⁵² Az 1924. július 1-én életbe lépett 1924:IV. tc-nek volt egy szanalási része is. Ez az államháztartás egyensúlyának érdekében akár 40%-ot is levont a csendőri nyugdíjából, a csökkentés mértéke a szolgálati időtől függött.⁵⁵³

Különösen a családost csendőrök számára jelentett sokat az, hogy 1936-ban felállították a Csendőrlegénységi Ellátásban Részesülők Betegsegélyező Alapját (közismertebb nevén CSERBA). Ez a szervezet gyakorlatilag egyfajta csendőr betegbiztosítás volt. Az alapot az 1936:VIII. tc. alapján állították fel. Fő célja a ténylegesen szolgálatban álló, vagy már nyugdíjas csendőrök, illetve azok családtagjai (özvegyei és árvái) számára ingyenes, vagy rendkívül kedvezményes egészségügyi ellátás biztosítása volt. A CSERBA másik célja különféle egyszeri segélyek (temetési, árvasági stb.) folyósítása volt.

Az alappal szerződéses viszonyban álló úgynevezett CSERBA orvosok, illetve honvédkórházak a szükséges igazolvánnyal rendelkező tagokat, illetve családtagjaikat kötelesek voltak térítésmentesen, vagy a lehető legkedvezményesebben ellátni. A CSERBA orvosok névsorát a kerületi parancsnokságokon lehetett elkérni. Ha egy őrs székhelyén több ilyen orvos is volt, akkor a csendőr maga dönthetett el, hogy melyikük páciense lesz. Ezt írásban jeleznie kellett a B.M. VI.b. osztályának. A szerződés évről évre automatikusan megújítható volt, amelyet azonban a 365 nap lejárta után akár az orvos, akár a csendőr felmondhatott. Ha a családfő

már kiválasztott egy orvost, akkor minden családtagja automatikusan az ő páciense lett. Szükség esetén, szigorúan indokolt esetekben, az alap a magán szakorvosi, illetve kórházi ellátás költségeit is fedezte. Ezt a megoldást csak olyan alkalmakkor fogadták el, amikor a tiszti főorvos, illetve a területileg illetékes csendőrkerület orvosfőnöke írásban igazolta, hogy ezen kezelés elmaradása esetén életveszély, illetve komoly egészségkárosodás fenyegetett volna. Utóbbi különösen a kórházi kezelések esetében fordult elő, hiszen a budapesti kivételével kerületenként csupán egy-egy helyőrségi kórház volt, ráadásul a vidékiek nem is nyújtottak teljes körű ellátást (pl. ideggyógyászat, szemészet, tüdőgondozó, gyermekosztály, szülészet és nőgyógyászat csak Budapesten volt). Egyes bonyolultabb kivizsgálások esetén a honvédkórház felszámíthatta az önköltségi árat, erre azonban további segítyt lehetett igényelni a CSERBA-tól. A kórházi ápolás költségeit a családfő esetén maximum 4 hétig, családtagok esetén pedig 3 hétig fedezte az alap, de indokolt esetben a kerületi orvosfőnök beleegyezésével mindkét időtartamot meg lehetett duplázni.

Az alap vagyonát a B.M. kezelte, az itt vezetett számlára először 1936. július elsején utalták a családok csendőrök járandóságának 2%-át kitevő betegsegélyező járulékot. Ezt a 2%-ot a már nyugállományban lévő családok csendőrök juttatásából is levonták. Az összeg levonását, csakúgy mint a CSERBA igazolványok kiállítását a csendőrség központi illetményhivatala végezte. A tagoknak ennek a szervnek kellett minden fontosabb eseményt (születést, halálesetét, orvosi ellátást, kórházi kezelést stb.) legkésőbb hat napon belül írásban jelenteni.⁵⁵⁴

Az 502.000/1944. B.M. sz. rendelet jelentősen kibővítette a CSERBA szolgáltatásainak körét. Most már lehetőség nyílt arra, hogy az alap terhére tüdőbeteg-ek szanatóriumi kezelésben részesülhessenek, sőt kedvezményes gyógyfürdő-beutalókat és gyermeküdültetéseket is igénybe lehetett venni. A CSERBA ekkor már a tagok, illetve családtagjaik inzulin szükségletét is biztosította. A rendelet jelentősen megemelte a temetési segély összegét és bevezette a gyermekágyi, sőt a műfogorbeszerzési segélyt is. Bizonyára elsősorban fronton szolgálatot teljesítőkre gondoltak akkor, amikor ingyenessé tették a nemibetegségek elleni gyógykészítményeket. Figyelemmel a rendelet 1944. június 17-ei keletkezésére több mint valószínű, hogy a fenyegető összeomlás árnyékában a rendeletalkotók úgy vélték, hogy inkább felélik az alap tartalékait, mint sem, hogy az a későbbiekben „ebek harmincadjává váljon”.⁵⁵⁵

Az illetményen felüli széleskörű szolgáltatások összessége jól, és főleg biztosan fizető munkaadóvá tették a testületet, amely legénységi állományának tisztis kispolgári, tisztikarának pedig középpolgári életszínvonalat biztosított. Ez pedig garanciát jelentett arra is, hogy az esetleges megvesztegetési kísérleteket biztosan elutasítsák, hiszen túl nagy volt a kockázat. Amennyiben valakiről kiderítették, hogy pénzt fogadott el, azt az egyéb büntetésektől függetlenül azonnal eltávolították a testületből.

A nagy gazdasági válság kedvezőtlenül hatott a csendőrség anyagi helyzetére is. Ha egy tiszt 1930. júliusi jövedelmét 100%-nak vesszük, akkor 1933. márciusá-

ban ennek 70%-át, 1938. januárjában 75%-át kapta kézhez, és fizetése csak 1940. novemberében érte el az 1930. júliusi keresete reálértékének 100%-át.⁵⁵⁶ Közel hasonló mértékű csökkenés volt megfigyelhető a legénységi illetmények esetén is. Ennek ellenére éppen a válság volt az, amely jelentősen megnövelte a testület presztízsét, hiszen egy csendőr még a legínségesebb időkben is biztosan számíthatott a havi fix fizetésére, megrokknása vagy halála esetén pedig ott volt a biztos nyugdíj, illetve az özvegyi és árvasági ellátás. Mindezek miatt jelentősen megnövekedett a csendőri pálya társadalmi vonzereje, és a testületbe jelentkezők száma is. A gazdasági világválság idején megszavazott – korábban már említett – 1931/III. törvénycikk, illetve annak végrehajtása szintén jelentősen megnövelték a csendőrség presztízsét.⁵⁵⁷

Az 1940-es évek elején, nem számítva a lakbér legnagyobb részét fedező szállás- illetve a bútorbért, egy csendőrhadnagy körülbelül 270-280, egy főhadnagy körülbelül 330, egy százados körülbelül 380, egy ezredes pedig körülbelül 780 pengőt keresett.⁵⁵⁸ Ezek az összegek az akkori időkben igen szép summának számítottak.⁵⁵⁹ A tisztikartól megkövetelt úri életvitelre, a megfelelő színvonalú lakás bérlésére és fenntartására azonban, különösen a fiatal tisztek esetében ezek az illetmények nem voltak elegendőek, ezért akit nem tudott támogatni a családja, az könnyen eladósodhatott.⁵⁶⁰ 1936-ban a nős honvédfőtisztek csupán 22%-a, a nőtlenek 41%-a nem volt eladósodva, törzstisztek esetén ez az arány 43, illetve 58% volt.⁵⁶¹ Ezek az adatok valószínűleg a csendőrtisztek esetén sem voltak jelentősen eltérőek.

A legénység jövedelme, amely természetesen jócskán elmaradt a tisztikarétól, 1940-ben a következőképpen alakult: egy őrmester 110, egy törzsőrmester 126-136, egy tiszthelyettes 157-190 pengőt vihetett haza. Csupán a legénységi ranglétra csúcsán álló alhadnagyok fizetése haladta meg azt a bizonyos havi kétszáz pengő fixet, mert ők szolgálati idejük függvényében 230-252 koronát vihetek haza.⁵⁶² Szükség esetén mind a tiszti, mind pedig a legénységi állománynak lehetősége volt a nyugdíjba beszámítható fizetésének 15%-át kamatmentes előlegként felvenni, amelyet aztán 12 hónapra elosztva részletekben vontak le illetményükből.⁵⁶³

Nem lenne teljes a csendőrség fizetési viszonyairól alkotott kép, ha legalább vázlatosan nem érintenénk a társadalom többi rétegének jövedelmét. A földműves népesség bérezését elég nehéz kézpénzben megadni, mert jövedelmének tekintélyes részét természetben kapta meg. Összességében azonban elmondható, hogy a csendőrség legénységi állománya magasabb, jobb anyagi körülmények között élt, mint a földműves népesség egésze, hiszen csupán a középparaszti és gazdagparaszti rétegek jövedelme haladta meg a csendőri fizetéseket. A parasztság többségét kitevő napszámosok, gazdasági cselédek és törpebirtokosok sokkal rosszabb körülmények között éltek, mint egy hat éve szolgáló csendőrrőrmester. A csendőrség legénységi állományának jövedelme ezen felül nem függött az évszakoktól, illetve az időjárás szeszélyétől. Az ipari munkásság évi átlagfizetése 1938-ban havi száz pengő körül mozgott. Egy jó szakmunkás már megkereshette a havi 200 pengőt, ezzel szemben a segéd és a betanított munkások jövedelme

még a 100 pengőt sem érte el. A kiskereskedők, kisiparosok jövedelme pedig nagyjából e két munkásréteg bérezése között ingadozott.

A tisztikarral összevethető középísztviselei csoportok 200-400 pengőt kerestek havonta, a köztisztviselői pálya csúcsán álló miniszterelnök jövedelme pedig 1941 decemberében 2785 pengőt tett ki. Az oktatásban dolgozók fizetése általában meghaladta a velük „egy társadalmi rangban álló” csendőrtisztékét. Egy kezdő állami elemi iskolai tanító 163, egy középiskolai tanár 226, egy frissen ki-nevezett egyetemi rendes tanár pedig 574 pengőt keresett.⁵⁶⁴

V. A II. VILÁGHÁBORÚ IDŐSZAKA

1. A csendőrség az új helyzetben

1941. április 11-én Magyarország csatlakozott a Jugoszlávia elleni agresszióhoz, ezzel a náci Németország fegyveres szövetségesevé vált. Április 13-án, nem sokkal a hadműveletek megindulása után, két, egyenként 200 fős csendőrkülönítmény indult a dél-bácskai területek biztosítására. A csendőrség itt is, mint a Csehszlovákiától, illetve a Romániától visszacsatolt területeken, gyorsan berendezkedett. Laktanyának (őrskörletnek) itt is azokat az épületeket foglalták le, amelyeket addig a szomszéd állam csendőrsége használt. Ezek nem egyszer már a Monarchia idején is ilyen célt szolgáltak, azaz a csendőrség sokszor a saját régi őrskörleteit kapta vissza. A visszacsatolások után felállítottak 3 kerületet, 33 szárnyat, több mint 70 szakaszt és közel 500 őrsöt.⁵⁶⁵ A két legveszélyesebbnek tartott körzetben, Kárpátalján és Dél-Bácskában, önálló nyomozó osztályt hoztak létre (az ungvári VIII/I-es és az újvidéki V/I-es osztályokat).⁵⁶⁶ Az új területeken 23 különleges őrsöt is szerveztek (közlekedési, híradó, vasúti és repülőtéri). A terület visszacsatolások nyomán a gyarapodó feladatoknak megfelelően közel 4000 fővel kellett megnövelni a testület állományát.⁵⁶⁷

Nem sokkal a Jugoszlávia elleni támadás után megjelent az 1941-es Szervezeti és szolgálati utasítás és 1942 elején az új csendőrségi ügyviteli szabályzat, amelyek már a háborús helyzetre vonatkozóan is részletes utasításokat tartalmaztak.⁵⁶⁸ 1942-ben Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter javaslatára felállították az Államvédelmi Központot. Az új intézmény feladata az volt, hogy összehangolja a belbiztonsági szervek (csendőrség, rendőrség) és a vezérkari főnökség hírszerzési és elhárító osztályának (VKF 2) működését. Ez a szervezet rendelte el az egész országra kiterjedő, nagy jelentőségű, úgynevezett nyílt nyomozásokat.⁵⁶⁹

A háború alatt a legális és az illegális ellenzék fokozott nyomás alatt állt, különösen a kommunistákkal és a velük rokonszenvezőkkel nem volt pardon. Bennük Moszkva ügynökeit látták, ezért az ellenük folytatott nyomozások igen kíméletlenek voltak. A foglyok „megtörése” gyakran brutális kegyetlenséggel folyt. Váltás közben többen vesztették életüket.⁵⁷⁰

A KMP, majd a Béke Párt igyekezett sejteket kiépíteni a hadi fontosságúnak ítélt üzemekben, az ellenőrzés azonban éppen ezeken a helyeken volt a legerősebb. A csendőrség megnövelt intenzitással ellenőrizte a fennhatósága alá tartozó területeken lévő hadiüzemeket, a köz- és vasutakat, valamint a stratégiai nyersanyagok bá-

nyáit. A különféle sztrájkok és egyéb munkásmegmozdulások elfojtásánál is sokkal keményebben léptek fel. 1942. április 13-án, az endrődi csendőrőrsön vezetett nyílt nyomozás során több mint 80 főt tartóztattak le, amellyel a belügyi szerveknek sikerült szétzúzniuk a Debrecen környéki pártszervezeteket. A nyomozás során kapcsolatot találtak a KMP országos szervezeteihez, ezért a csendőrnnyomozók áthelyezték székhelyüket a budapesti Andrásy laktanyába. Az akció súlyos csapást mért a magyarországi kommunista mozgalomra, letartóztatták a központi bizottság három tagját is. 1943-ban a Ferenczi László csendőrszázados vezette soroksári nyílt nyomozás során a Deák György vezette különutas kommunista szervezkedés 241 tagját tartóztatták le.⁵⁷¹ A csendőrség és a többi belbiztonsági szerv kíméletlen hatékonyságára jellemző, hogy amikor a németek megszállták az országot, megdöbbenve tapasztalták, hogy hiányzik az illegális ellenzék.⁵⁷² A háború idején a magyar biztonsági szervek több mint 7000 személyt tartóztattak le politikai okokból.⁵⁷³

A kényszerűségből engedélyezett 1942-es SS toborzást is a csendőrök biztosították. A toborzást vezető volksbundisták és a már önként jelentkezők számos atrocitást követtek el a magyarságukhoz ragaszkodó német nemzetiségiek ellen. Nem tisztelték a magyar szerveket sem, letépték, leköpdösték a nemzeti zászlót is. Felsőbb tiltások miatt a csendőrök nem tudtak a tőlük megszokott „eréllyel” fellépni, de Berlinből ennek ellenére gyakran panáskodtak a testületre, hogy az erőszakosan gátolja az engedélyezett toborzó bizottságok működését.⁵⁷⁴ Az 1943 végén beindult második SS toborzás sem folyt zavartalanul. Baranyaszentistván községben például géppuskás katonai járőröket kellett kiküldeni, mert a csendőrség egyedül nem tudta megfékezni a randalírozó SS újoncokat.⁵⁷⁵ Magyarország megszállása után a német nemzetiségűeket egységesen az SS-be sorozták be. A csendőrség feladata ekkor a be nem vonulók elővezetése lett.⁵⁷⁶

1944-re a front egyre közelebb húzódott az országhatárhoz, felerősödött a délvidéki partizánmozgalom, és megjelentek az ejtőernyős partizánok is. (Az első négyfős diverziós csoportot 1941. szeptember 1-jén dobták le a Bükkben, az eredetileg Sziléziába szánt csoportot néhány nap alatt elfogták a csendőrök.) 1943 végétől százával dobták le a Kárpátokban a diverzánsokat.⁵⁷⁷ Noha ők hivatásos katonák voltak, a köznyelv őket is partizánnak nevezte. A csendőrség eredeti fegyverzetével nem volt képes felvenni a harcot ezekkel a csoportokkal. A kézi-gránát, a géppisztoly, a golyószóró és a géppuska használatára a csendőrök nem voltak kiképezve. Ezért 1943/44 telén az úgynevezett „roham tanfolyamon” közel 3000 főt képeztek ki ezen fegyverek használatára.⁵⁷⁸ A „roham csendőröket” a partizánok ellen vetették be. „Hazai pálya előnyeit élvező” csendőrség ezek után „kemény ellenfélnek” bizonyult a szovjet ejtőernyősök számára. Például Ferenczy Márton alhadnagy partizánvadász csendőrei egy hónap alatt három csoportot számoltak fel a Bükkben. Az 1944. szeptember 8-án ledobott 13 fős Szőnyi Márton féle, a szeptember 18-án ledobott 12 fős és az október 3-án ledobott 11 fős diverzáns alakulatokat napok alatt sikerült felmorzsolni.⁵⁷⁹

A katonai, illetve a belpolitikai helyzet egyre kedvezőtlenebb változásai nyomán követhetők a csendőrség rendkívüli fegyverhasználati jogának fokozott ki-

Gázvédelmi gyakorlat

terjesztésével. Az 1943. szeptember 21-én kelt 4.620/1943. M.E. sz. rendelet még csupán a Délvidékre, illetve a horvát és a kárpátaljai határsávra korlátozta a gyakorlatilag korlátlanul tekinthető és a békeidőnél jóval enyhébb kivizsgálással járó fegyverhasználati jogot. A leglényegesebb plusz az volt a „sima” fegyverhasználattal szemben, hogy ilyenkor a csendőr már az olyan személy ellen is jogszerűen használhatta fegyverét, aki magát gyanússá tette, és felszólításának nem tett eleget. Ez lényegében azt jelentette, hogy már a csendőr pusztán gyanúja, illetve a felszólított személy legkisebb vonakodása is kiválthatta a fegyverhasználatot.⁵⁸⁰ Az 1944. január 14-én kelt 190/1944 M.E. sz. rendelet ezt a front közelébe kerülő IX. és X. csendőrkerületek határmenti őrszeire is kiterjesztette.⁵⁸¹ A német megszállást követően pedig az április 5-én kelt 1.290/1944. M.E. sz. rendelet már az ország egész területére kiterjesztette a csendőrség rendkívüli fegyverhasználati jogát.⁵⁸²

A kedvezőtlenülé váló háborús helyzet hatására a felsőbb vezetés igyekezett még katonásabbá tenni a csendőrséget, melynek keretén belül a csendőriskolákat zászlóaljakká szervezték át. A két legjelentősebb ilyen alakulat közül a nagyváradi csendőriskolából szervezett zászlóalj öt századból állt. Az első századba az őrsparancsnoki képzésben résztvevők tartoztak, a második században képezték a járőrvezetőket, a 3-5. századba pedig a próbacsendőröket osztották be.⁵⁸³ Sorozott légénységből belső karhatalmi feladatok végrehajtására hozták létre a galántai zászlóaljat. Hat századából három puskás, egy kerékpáros, egy nehézfegyveres

(aknavetőkkal, páncéltörő ágyúkkal felszerelve) és egy kis harckocsizó volt (elavult, olasz gyártmányú 35 M Ansaldo típusú járművekkel ellátva).⁵⁸⁴ Ezt a zászlóaljat a háborús veszteségek miatt még kétszer kellett felállítani.⁵⁸⁵

1944. június 21-én a kormány elfogadta Jaross Andor belügyminiszter azon tervezetét, amely szerint a rendőrséget is a csendőrség mintájára alakították volna át. Fegyver és anyagiak hiányában azonban ez a javaslat csak annyiban valósult meg, hogy a két testület közös főparancsnokság alá került, a csendőrség felügyelője, Faragho Gábor alá rendelték a rendőrséget is.⁵⁸⁶

A m. kir. csendőrség létszáma 1944 nyarán a tábori csendőrséghez beosztott állománnyal együtt meghaladta a 22 000 főt.⁵⁸⁷ A háborús veszteségek miatt azonban már ekkor égető altiszthiány lépett fel, Ezért feloszlatták a szakaszparancsnokságokat, és az itt felszabaduló altiszteket részben szétosztották az őrsők között, részben pedig a honvédséghez irányították át.⁵⁸⁸ (A csendőrség akkori szervezetét lásd a IX. táblázatban.)

Ahogy az országot egyre inkább kezdte elérni az igazi háború, úgy növekedett a csendőrökre rótt teher is. Az angolszász bombatámadások beindulása, illetve a szovjet hadsereg közeledése jelentősen rontotta a közbiztonságot és a termelés biztonságát is. A testület tagjai részt vettek a bombázások utáni kárelhárításban, de az őrhálózat egyben légtérfigyelési feladatokat is ellátott, a berepülő gépekről telefonon tájékoztatták a központi parancsnokságot.

Ismeretes, hogy 1944. szeptember 28-án Horthy Faragho Gábort, a csendőrség akkori felügyelőjét küldte Moszkvába a fegyverszüneti tárgyalásra.⁵⁸⁹ A szovjet utat vitéz Kudar Lajos csendőralezredes szervezte meg, és három csendőrtiszt vitte át a delegációt a szlovák partizánok által ellenőrzött területre, ahonnan repülőgéppel folytatták útjukat.⁵⁹⁰

1944. október 15-én mind a csendőrség, mind a hadsereg tétlen maradt. A Budapesten állomásozó két karhatalmi csendőrzászlóalj (mintegy 800 fő) semmilyen parancsot sem kapott. Az egyetlen határozott csendőr vitéz Király Gyula csendőrezredes, a B.M. közbiztonsági főosztályának vezetője volt, aki ifjabb Horthy Miklós elrablásáról értesülve parancsot adott a határmenti őrsőknek és a repülőtérei csendőrkülönítményeknek a határátkelők lezárására.⁵⁹¹ Király ezredet a Gestapo lefogta és Mauthausenbe szállították. A Gestapo október 15-én még két csendőrtisztet hurcolt el, vitéz Temesváry Endre vezérőrnagyot, a budapesti csendőr- és rendőrkarhatalom parancsnokát, illetve vitéz Balázs-Piri Gyula ezredet a B.M. csendőrségi osztályának vezetőjét. Ezen három tiszt „bűne” az volt, hogy meg akarták akadályozni azt, hogy a németek elhurcolják a Fő-utcai fogházba zárt magyar politikusokat. Később ugyancsak elfogták a zsidóság mentésébe bekapcsolódó Kudar alezredet, akit egyes források szerint december 24-én vallatás közben vertek agyon,⁵⁹² de egy másik verzió szerint csupán 1945 február 10-e után, közvetlenül a német-magyar erők budapesti kitörését megelőzően végezték ki.⁵⁹³

A nyilas rendszer is felállította a maga legfelsőbb „rendészeti” szervét, a Nemzeti Számonkérő Különítményt (NSzK). A különítmény parancsnokává Orendy

Norbert csendőralezredest nevezték ki. Orendy beosztottjait maga választotta meg, javarészt csendőrtiszteket, tiszthelyetteseket. Az ide beosztott állományoknak két választása volt, vagy engedelmeskedett a parancsnak, vagy pedig a szinte biztos halálos ítéletet választotta.⁵⁹⁴ Az NSzK, amely hamarosan a rendszer legrettegettebb intézménye lett, az értelmetlen terrorral szembeszálló, vagy egyszerűen csak rossz helyen tartózkodó emberek százait juttatta hóhérekre. Budapest ostrománál mintegy száz fő esett el a szervezet állományából, a többség azonban még a gyűrű bezárulása előtt a Dunántúlra, majd nyugatra menekült.⁵⁹⁵

Amikor, az egyre romló hadi helyzet hatására megkezdődött az ország javainak nyugatra hurcolása, ennek megszervezésében, lebonyolításában és főleg védelmében messzemenően részt vett a testület is. Az ország területén előretörő szovjet csapatok ellen a csendőrséget is bevetették. A frontvonalbeli szolgálatra alkalmatlan felszereléssel ellátott, nehézfegyverzettel nem rendelkező csendőregységeknek semmi esélyük sem volt a szovjet csapatok ellenében. Az egyes kerületek állománya így a szovjet előretöréssel párhuzamosan morzsolódott fel. A harcok túlélői mindezek ellenére rendezetten, a kevesebb harcot látott dunántúli egységek pedig aránylag nem túl súlyos veszteségekkel vonultak osztrák területre. Az erdélyi harcokban szinte teljesen megsemmisült a nagyváradi és az ungvári zászlóalj.⁵⁹⁶ Utóbbi 1944. október 7-én 264 fővel vonult ki a Vereckei-hágó védelmére, és 18-án már csak 39 harcképes csendőrrel rendelkezett.⁵⁹⁷ A Szálasi-kormány az őrsök légénységét is zászlóaljakba szervezte, amelyeket a fővárosban és a Dunántúlon vetettek harcba. Budapest védelmében öt csendőrzászlóalj vett részt (galántai, zilahi, székelyudvarhelyi, besztecebányai és pécsi) Szilády Gyula ezredes a VI. csendőrkerület parancsnokának vezetésével. A mintegy 160 tiszt és 3000 légénységi állományú csendőr nagy része elesett, hadifogságba került, vagy dezertált a harcok során. A kitörési kísérlet során a csendőrség állományából csak Komár Andor hadnagy jutott át a német vonalakig. A dunántúli harcokban a kaposvári csendőr zászlóalj vett részt, amely a januártól márciusig terjedő frontvonalbeli szolgálata során 400 fős állományából 360 fős veszteséget szenvedett.⁵⁹⁸ A magyarországi harcokban a csendőrség mintegy 11 000 halottat, sebesültet, hadifoglyot és eltűntet veszített, azaz 1944-es állományának közel 50%-át.⁵⁹⁹ Az eltűntek legnagyobb részben dezertáltak. A csendőrség altiszti állományának jelentős része idősebb családos emberekből állt, többségük számára a haza védelme pusztán szülőfalujuk, közvetlen családjuk biztonságban tudását jelentette. Amikor ez a „szűkebb haza” a frontvonal másik oldalára került, akkor maguk is megpróbáltak azon átszivárogni, a szovjet csapatokat kikerülve eljutni szeretteikhez. A megmaradt állomány nagy része 1945 márciusának utolsó napjaiban osztrák területre vonult vissza.⁶⁰⁰

2. Az újvidéki vérengzés

A visszacsatolt területek közül az 1941 áprilisában Jugoszláviától visszafoglalt Bácskával már az első pillanattól kezdve rengeteg problémája volt a magyar közigazgatásnak. A nemzetiségek aránya, elsősorban a céltudatos szerb telepítési politikának köszönhetően, itt igen magas volt. A magyar kormány 1941. április 28-án éppen erre hivatkozva olyan rendeletet adott ki, amely szerint mindazon nem magyar nemzetiségű lakosokat kitoloncolják, akik 1918. október 31-e után telepedtek le itt. A csendőrség meg is kezdte a mintegy 150 000 fő Szerbiába deportálását, de az erőteljes német tiltakozások miatt – ez az akció a németek által megszállt területek feszültségét fokozta – 15 000 ember áttelepítése után leálltak vele.⁶⁰¹ Ez az elhibázott kísérlet, amely végül is tökéletes kudarcba fulladt, csak a nemzetiségi ellentétek élezésére volt jó.

1941 nyarától egyre erősödő partizánmozgalom bontakozott ki a bácskai területeken. Elsősorban a mezőgazdasági termést pusztították, de néha megtámadták a rendőröket, csendőröket és a katonákat is.⁶⁰² Feketehalmy-Czeydner Ferenc altábornagy, a terület felett illetékes szegedi V. hadtest parancsnoka, átfogó tisztogató akciót kívánt végrehajtani.⁶⁰³ 1942. január 4-én a partizánok törbe csaltak egy Zsablya melletti tanyán razziázó csendőrosztagot, amely végül is az egész megtorló akció ürügyévé vált.⁶⁰⁴ Az incidens hírére Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter és Szombathelyi Ferenc a honvédség vezérkari főnöke felhatalmazták Feketehalmy-Czeydner altábornagyot egy széleskörű partizánvadász hadművelet lebonyolítására. Az éppen betegszabadságon lévő tábornok helyett Grassy József és Deák László ezredek intézkedtek. Grassy saját parancsnoksága alá vonta az újvidéki csendőrosztály teljes állományát is.⁶⁰⁵

A megtisztítandó területet teljesen elzárták a külvilágtól, statáriumot hirdettek ki, s ezek után a katonaság és a csendőrség megkezdte az „ellenőrzést”. Először a Sajkásvidék falvait, majd január 20-tól Újvidéket fésülték át.⁶⁰⁶ 250 hattagú járőr (két rendőr, két csendőr és két katona) vizsgálta át a várost. Január 23-án megérkezett Feketehalmy-Czeydner is, aki elégedetlenül nyilatkozott az addigi „eredményekről”. Grassy és kísérete, Zöldi Márton csendőrfőhadnagy – aki kárpátaljai túlkapásai révén már igencsak kétes hírnevet szerzett magának – „értettek a szóból”. Január 23-án, a Korompay Gusztáv főhajónagy által vezetett osztagok válogatás nélkül lőtték bele a Duna jegébe robbantott lékekbe az embereket.⁶⁰⁷ Január 23-án éjszaka Szombathelyi vezérezredek „bizonyos kilengésekről” értesülve, beszüntette az akciót.⁶⁰⁸

Feketehalmy-Czeydner jelentésében büszkén írta, hogy a január 4-től 23-ig tartó akcióval 18 fős saját veszteség mellett (9 csendőr és 9 katona sebesült meg súlyosabban), felszámolta a délvidéki partizánmozgalmat. Az ellenzék, különösen Bajcsy-Zsilinszky Endre hatásos fellépésének köszönhetően elrendelt hivatalos vizsgálatok viszont egész mást állapítottak meg: összesen 3309 személy, köztük 147 gyerek, 792 nő és 299 elaggott férfi és nő brutális lemészárlását.⁶⁰⁹ Emiatt 1943. december 13-án megindult az ügyben érintett 3 honvédtiszt (Feketehalmy-

Czeydner, Grassy és Deák) és 12 csendőrtiszt (4 alezredes, 6 százados és 2 főhadnagy) hadbíróági tárgyalása.⁶¹⁰ Az már a kezdet kezdetén nyilvánvaló volt, hogy a honvédség vezetése igyekezett minden felelősséget a csendőrségre hárítani.⁶¹¹ A főbűnösök azonban a Német Birodalomba szöktek (Zöldi főhadnagy szervezte meg a maga és a három honvédtiszt „disszidálását”), ahonnan Feketehalmy-Czeydner és Grassy mint a Waffen SS tábornoka, Zöldi pedig min SS-Sturmabführer (őrnagy) tért haza 1944 októberében.⁶¹² Zöldit kivéve a csendőrtisztek itthon maradtak, őket 5-15 éves börtönbüntetéssel sújtották. Az 1944 februárjában megkezdett büntetések azonban csak a márciusi német megszállásig tartottak, amikor is az elítéltek német nyomásra amnesztiában részesültek.⁶¹³ A bűnösöket végül is majd csak a világháború után – akkor azonban már az új politikai rendszer elvárásainak megfelelően – tudták felelősségre vonni.

Az értelmetlen, a magyar honvédség, csendőrség és rendőrség becsületét sárba tipró akció a kitűzött célját sem tudta elérni, a délvidéki partizánmozgalom – érthetően – felfokozódott. Szomorú következménye volt viszont a szerbek 1944-45 fordulóján végrehajtott megtorlása, amelynek során az újvidéki eseményeknél sokszorta több halálos áldozattal járó magyarellen es pogromokat hajtottak végre.

3. A csendőrség szerepe a zsidóság deportálásában

1944. március 19-én, szinte együtt a megszálló csapatokkal, megérkezett Adolf Eichmann és néhány százfős különítménye is. Az SD és az SS tagjaiból összeállított „szakértő csoport” feladata az volt, hogy „bőséges európai tapasztalataik” átadása után vezessék és koordinálják az ország „zsidótlantítását”.⁶¹⁴ A deportálásokat ugyanis teljes egészében a magyar közigazgatási és karhatalmi erőkkal végeztették. Érdemes itt Alfred Trenkler szavait idézni, aki márciustól júliusig volt az SD (biztonsági rendőrség) budapesti parancsnoka:

„Nélkülük semmit se tudtunk volna Magyarországon csinálni, mindig is 110 százalékkal teljesítették túl a kapott parancsot. Kaltenbrunnerék nem bíztak a magyar csendőrségben. Én viszont ismertem őket még bécsi rendőrtiszt koromból. Tudtam, hogy kemény emberek, vasfegyelem uralkodik köztük. Nem csalódtunk bennük.”⁶¹⁵

Valóban, a magyar hatóságok készséges közreműködése nélkül nehezen lett volna elképzelhető, hogy a németek csupán három hónap alatt a fővárosi lakosok kivételével a teljes magyar zsidóságot kiszállítsák az országból.⁶¹⁶ A feladat megoldására azonban rendelkezésre állt a tíz kerület csendőrsége, a rendőrség, a vármegyei tisztviselők és a MÁV teljes apparátusa.⁶¹⁷

A deportálás ügyében 1944. április 7-én tartották a legfontosabb értekezletet, amelyen a hírhedt államtitkárok, Baky László és Endre László elnököltek. A résztvevők, két SS tiszt, illetve a csendőrség és a rendőrség képviselői, lefektették a legfontosabb alapelveket. A „munkát” a régi jól bevált módszerek szerint osztot-

ták fel: a rendőrség dolgozott a városokban, a falvakat pedig a Baky László személyes felügyelete alatt álló csendőrség fésülte át. Szükség esetén az utóbbit be lehetett vetni a rendőrség támogatására is.⁶¹⁸ Az országot zónákra osztották fel. Az első zónába a kassai VIII. csendőrkerület tartozott, ahol április 15-én indult meg a zsidók összegyűjtése. Május 3-tól kezdődött a tisztogatás a 2. zónában (a marosvásárhelyi X. és a kolozsvári IX. csendőrkerület), ezután következett május 12-től a 3. zóna (a székesfehérvári II. és a miskolci VII. csendőrkerület), végül június 10-től indult az akció a 4. zónában (a szombathelyi III., a pécsi IV., a szegedi V. és a debreceni VI. csendőrkerületben).⁶¹⁹ Jól érzékelhető az, hogy a németeknek, a kedvezőtlen katonai helyzetre való tekintettel, sietniük kellett, illetve az is, hogy ezt a mocskos munkát minden körülmények között „sikerrel” akarták teljesíteni. A vidék „zsidótlanítása” után következett volna a főváros és környéke (a budapesti I. csendőrkerület). Egy április 19-én befutó német kérésre a szerb és horvát határ mentén egy széles sávból hamarabb ki kellett telepíteni az ottani zsidó lakosságot.⁶²⁰ Az április 26-án kezdődő akció a III., a IV. és az V. csendőrkerületek déli sávját érintette, ahonnan pár nap alatt mintegy 9530 főt szállítottak gyűjtőtáborokba.⁶²¹

A deportálás magyar vezetői, Baky és Endre államtitkárok, valamint Ferenczy László csendőralezredes, az SD mellé delegált összekötő tiszt, minden egyes csendőrkerület székhelyén eligazítást tartottak a közigazgatás, a csendőrség és a rendőrség képviselőinek.⁶²²

Már javában folyt a zsidóság összefogása, amikor április 28-án kiadták az 1610/1944 számú, más néven a gettó rendeletet, amely a zsidók kényszerlakhelyekre telepítését írta elő.⁶²³ A falusi zsidóságot gyűjtőtáborokba, a városiakat gettókba hajtották, amelyek fölött az SD parancsnokolt, de az őrséget a csendőrség és a rendőrség adta. A borzasztó körülmények között, összezsúfoltan élő emberek szenvedéseit tovább súlyosbította az őrség brutalitása. Például a szegedi gyűjtőtábor parancsnoka, egy SD-s tiszt, „túlzott keménysége” miatt indokoltnak látta Finta Imre csendőrszázados, az V. csendőrkerület nyomozó alosztályának parancsnokának megrovását, akinek – állítása szerint – már a felbukkanása is páni félelmet okozott a táborlakók között.⁶²⁴

1944. május 4-én és 5-én tartották Bécsben az ún. menetrend értekezletet. Itt az SD, a csendőrség, a német birodalmi vasutak és a MÁV képviselői beszéltek meg a kiszállítás módját és ütemezését.⁶²⁵ Az elszállítást a csendőrség biztosította. Egy 47 kocsi szerelvényre, amelynek 2 kocsijában az 1 tisztből és 19 közcsendőrből álló őrség volt elhelyezve, 3500 embert zsúfoltak fel.⁶²⁶ Az elviselhetetlen körülmények miatt sokan még a határ elérése előtt meghaltak. A háború után erre hivatkozva Veessenmayer például egyenesen azt állította, hogy a zsidók elleni túlkapaszkodásért egyedül a magyar csendőrség a felelős.⁶²⁷ Ha ez nem is állja meg a helyét, tény, hogy elenyésző volt azoknak a csendőröknek a száma, akik akár egy kicsit is segítettek az áldozatoknak. Érdemes itt idézni Faragho Gábor altábornagy 1944. június 21-i minisztertanácsi jelentéséből, amelyben a túlzott keménység, illetve az esetleges engedékenység, illetve „vajszívúság” vádjaira válaszolt:

„Ha tekintetbe vesszük azt, hogy munkaszolgálat és kitelepítés céljából eddig már több mint 400 000 zsidót szállítottunk ki, akkor a nullával egyenlőnek kell vennünk azt, hogy ha a 20 000 csendőrből pár csendőrrel szemben panaszok merültek volna fel.”⁶²⁸

A nemzetközi tiltakozás hatására június 26-án Horthy Miklós megtiltotta a további deportálásokat.⁶²⁹ Ennek ellenére július 9-ig a vidéken összegyűjtött és a Budapest környéki zsidókat még kiszállították.⁶³⁰ Baky és Endre megpróbálta „megtisztítani” Budapestet is. A rendőrség „megbízhatatlansága” miatt Baky július 2-án nagy létszámú csendőrséget rendelt Budapestre.⁶³¹ A mintegy 2100 fővel rendelkező nagyváradi, galántai és ungvári csendőrzászlóaljak, valamint a 6 tanszázad formailag zászlóavatásra érkeztek a fővárosba, további 3000-4000 csendőrt pedig a fővárostól egy ugrásra voltak össze.⁶³² Ezek az alakulatok, parancsnoki karokig bezárólag mind úgy tudták, hogy valóban csak zászlóavatásra érkeztek Budapestre. A Vérmezőre tervezett ünnepségre magát a kormányzó feleségét kérték fel zászlóanyának. Az államtitkárok terve az lehetett, hogy egy gyors, váratlan akcióval egy nap alatt deportálják a budapesti zsidóságot. Ez azonban azt is jelentette volna, hogy végső csapást mértek volna a „műveletet” leállító Horthy Miklós ekkorra már jócskán megkopott tekintélyére. A jobboldali puccskísérlettől tartó kormányzó ekkor azonban, tőle váratlan eréllyel cselekedett, s a fővárosba rendelte az 1. páncélos hadosztályt. Baky az akciót július 6-ára tervezte, de hajnalban megdöbbenve vette tudomásul, hogy csendőregységeinek laktanyáit honvéd alakulatok vették körül. Mivel a németek nem siettek a segítségére, kénytelen volt elrendelni a csendőrség kivonulását Budapestről.⁶³³ Ezzel az intézkedéssel sikerült legalább a fővárosi zsidóság egy részét megmenteni. Ekkor azonban már 437402 fő (Veesenmayer jelentése szerint) elhagyta az országot, nagyrészüket nem élte meg a háború végét.⁶³⁴

A deportálások lebonyolításán kívül a testület feladatai közé tartozott annak biztosítása is, hogy az elhurcoltak értékei, ingó és ingatlan vagyonuk hiánytalanul az államkincstárba folyjon be. A zsidó vagyon fölötti marakodásba bekapcsolódtak a csendőrség egyes tagjai is. Baky László igyekezett elérni, hogy a testület tagjainak lakásigénylései elsőbbséget élvezzenek az elhurcoltak tulajdonában lévő ingatlanok elosztásakor. Liptai László ezredes, az V. kerület parancsnoka is így jutott egy kényelmes, bútorozott, minden igényt kielégítő lakáshoz.⁶³⁵

4. A tábori csendőrség

Háború esetén minden hadviselő félnél felmerülnek olyan feladatok, amelyek ellátása inkább rendőrt, mint katonát kíván meg. Ezek az alakulatok osztatlan népszerűtlenségnek „örvendtek”, hiszen saját csapataik ellenőrzésére és szükség esetén az ellenük való kemény fellépésre hozták őket létre. A rend és a fegyelem bármi áron való fenntartása, azaz a katonai és polgári törvények betartatása, a katonaszökevények elfogása, lázadások és zendülések elfojtása, kémelhárítás,

Úton a front felé

valamint a partizánok elleni harc volt a feladatuk.⁶³⁶ Széleskörű, gyakorlatilag korlátlan fegyverhasználati jog illette meg őket, és akár a helyszínen felkoncolhatták a vétkeseket.⁶³⁷

Magyarországon ezeket az alakulatokat csak elég későn szervezték újjá. Az első világháborúban működött ugyan tábori csendőrség, azonban a trianoni szerződés nyomán kialakuló „törpe hadsereg” nem tartott fenn ilyen fegyvernemet. A tábori csendőrség létrehozásával foglalkozó első tervezetek már 1938-ban elkészültek, de csak az 1939/40-es harcászati szabályzat foglalkozott bővebben a kérdéssel, a végleges megoldásra azonban egészen 1942-ig kellett várni.⁶³⁸ Ekkor állították fel a tábori rendészeti szolgálatot, amelynek első parancsnoka Olchváy-Milvius Attila csendőr alezredes lett.⁶³⁹ A magyar honvédség belső karhatalmát jelentő alakulat három fő részből állt.

A legfontosabb összetevőnek a tábori csendőrséget tartották, amelyet a m. kir. csendőrség saját tényleges és tartalékos állományából állított fel. Csak rendkívüli esetekben lehetett ide honvédségi állományú személyeket beosztani, akkor is csupán szigorúan válogatott állományt; Analfabéták, vagy büntetett előéletűek semmilyen körülmények között sem lehettek tábori csendőrök. A tábori csendőrséget a hadsereg egyik legértékesebb alakulatának tartották. Mivel pótlása a csend-

*Pihenő valahol
Oroszországban*

őrség létszámát csökkentette, szigorúan tiltották harcoló alakulatként történő bevetését, erre egyébként, mivel csak könnyű fegyverzettel volt ellátva, nem is volt alkalmas. A testület létszáma soha nem érte el az 1500 főt, ami a háborús tapasztalatok nyomán túl kevésnek bizonyult.⁶⁴⁰ A tábori csendőröket kakastollas sapka, az egyenruha piros hajtókái és a koronás címerrel ellátott tábori csendőr feliratú jelvény különböztette meg a honvédség tagjaitól.⁶⁴¹

A csapatcsendőrséget és a hadtáp csendőrzászlóaljkat a tábori csendőrség kiegészítésére hozták létre. Mindkét alakulat legénységét a honvédség adta, de kiképzésüket a csendőrség végezte, és parancsnokuk csendőrtiszt volt.⁶⁴² Hatáskörük, ellentétben a tábori csendőrséggel, nem volt általános. A csapatcsendőrség csak az adott alakulat állománya felett volt illetékes,⁶⁴³ míg a hadtáp csendőrzászlóalj a harcoló alakulatok mögöttes területét biztosították. Az utóbbi alakulatokhoz beosztottak egy-egy 30-40 fős tábori csendőr szakaszt is.⁶⁴⁴

Először 1938 őszén, a Felvidék visszacsatolásakor vonultattak be csendőröket a honvédség belső rendjének biztosítására. Ezt követte 1939 márciusában a kárpátaljai bevonulás, ahol szintén ott voltak a tábori csendőrök. Az első nagyarányú mozgósításra 1940 májusában került sor, amikor fenyegetett egy Románia elleni háború. A tábori csendőrség első igazi megmérettetése azonban csak a

A hadtápszászlóalj partancsnokhelyettese

háborús feszültségeket ideiglenesen elodázó második bécsi döntést követő 1940 novemberi észak-erdélyi bevonulás lett. A terület fő feladatává ekkor a kémelhárítást és a román lakosságtól való fegyverbegyűjtést szabták. Már ekkor kiderült, hogy a magyar tábori rendészet igen gyenge, a honvédség vezetői főleg a csendőrségtől átadott 72 tiszt és 764 altiszt számát kevesellték. Azonban ennek a több mint 800 főnek a közel hathónapos távolléte is szinte teljesen megbénította a visszacsatolt területek átvételével amúgy is túlterhelt csendőrség munkáját. Ezért 1941 januárjában egy H.M. rendelet megtiltotta az őrsparancsnoki, illetve a járőrvezetői képzettséggel rendelkező csendőr altisztek behívását a tábori csendőrségbe. 1941 áprilisában már ennek megfelelően állították fel újra a tábori csendőrséget. A katonai mozgósítás véget értekor a tábori csendőrség tagjai is leszereltek és visszatértek a csendőrség kötelékébe.⁶⁴⁵

A Szovjetunió elleni háború állandósította a tábori csendőrség működését. Az első alakulatokat a Kárpát-csoporthoz osztották be, majd 1941 végére már 200-250 csendőr volt a megszálló alakulatoknál.⁶⁴⁶ A 2. hadsereggel további 180-200 csendőr vonult ki, tekintélyes részük a hadsereg közvetlen alárendeltségében álló 101. 106. és 108. hadtápszászlóaljak állományába tartozott. Ezen alakulatok parancsnokai Sasváry József csendőr alezredes, illetve Bajay Ferenc és Császár Ist-

*Pózolás egy zsákmányolt
géppisztollyal*

ván csendőrőrnagyok voltak.⁶⁴⁷ 1942 nyarán már körülbelül 400 fő volt kint a Szovjetunióban, ennek azonban csak a fele tábori csendőrként, a többi a tábori rendészet másik két alakulatához került beosztásra. A 2. hadsereg 1943 januári katasztrófájánál kiderült, hogy a magyar tábori rendészet erői elégtelenek a tőlük elvárt feladatok ellátására, hiszen még a közvetlen veszélyzónán túl sem voltak képesek megállítani és rendezni a visszaözlő honvédeket.⁶⁴⁸

1943-ban a H.M. az addigi tapasztalatok figyelembevételével jelentősen növelte a tábori csendőrség létszámát, ami éles ellentétekhez vezetett a B.M.-mel, hiszen az ehhez szükséges embereket a létszámgondokkal küszködő csendőrségtől vonták el. A bevonultatott csendőröket néhány hetes továbbképzés után tervezték felhasználni. A nagy létszámhiány miatt 1944 márciusában olyan tábori csendőr (kiképző) zászlóaljat állítottak fel, amelynek csak a tiszti és tiszthelyettesi állományát adta a csendőrség, a legénységet a honvédség biztosította.⁶⁴⁹

A 2. magyar hadsereg ellátása során tapasztalt nagyméretű lopás, csalás, sikasztás és üzérkedés hatására 1942 júliusában, három hónappal a hadsereg első lépcsőjének kivonulása után, felállították a tábori csendőr nyomozó osztagot. Ennek legfontosabb feladata a hadtápterületen történő gazdasági visszaélések elleni fellépés volt.⁶⁵⁰ Az alakulathoz válogatott állomány, 4 tiszt és 60 tiszthe-

A tisztikar pihenője (1942. augusztus)

Vadászaton (1942. november)

A partizánvadász különítmény

Az őrseget ellenőrző előjárók

Partizánvadászaton

lyettes tartozott, parancsnokává pedig a korszak legtehetségesebbnek tartott nyomozóinak egyikét, Ugray Gábor csendőralezredest nevezték ki. Ugray nevéhez fűződött egyebek mellett az észak-erdélyi kommunista mozgalom 1941-es felszámolása.⁶⁵¹ Az osztag működésének köszönhetően érezhetően javult a csapatok ellátása, ezt követően csak elvétve fordulhatott elő, hogy bizonyos szállítmányok „elkallódjának”, vagy megcsappanjanak.

1944. szeptember 4-én összevonták a tábori rendészeti szolgálat három ágát, egyben igyekeztek az új szervezetet a tábori csendőrség szintjére emelni. Az alakulat neve a hangzatos Harcfegyelem biztosító és tábori rendészeti csapat lett, a legénységet pedig egységesen tábori csendőrnek nevezték.⁶⁵² Ekkor kezdték el használni a németektől átvett, nyakba akasztható félhold alakú jelvényt.⁶⁵³

A nyilas hatalomátvétel után a szervezet új nevet kapott, november 30-án Tábori biztonsági szolgálatra keresztelték. Ekkor vált általánossá a német és a magyar tábori csendőrök közös alkalmazása. A vegyes járőrök azonban, legfőképpen nyelvi problémák miatt, soha sem működtek zökkenésmentesen. A háború utolsó időszakában, 1945. április 10-én Beregfy Károly vezérezreides, honvédelmi miniszter és a honvédség vezérkari főnöke a nyugatra került csendőrség teljes állományát beolvasztotta a tábori csendőrségbe.⁶⁵⁴

Őrségben

A visszavonulás (1943. január)

A tábori csendőrség Deme Lajos csendőrszázados által vezetett 21 fős különítménye őrizte 1944. december 9. és 1946. augusztus 23. között a Nemzeti Bank vagyonát.⁶⁵⁵ Ők alkották az ún. „aranyvonat” kíséretét is, amellyel az előrenyomuló szovjet csapatok elől nyugatra menekítették a kincseket. 1945. május 8-án fegyverrel védték azt meg egy fosztogató SS csoporttól. A csendőrség szellemiségét jól jellemzi az az anekdotikus történet, mely szerint az őrség egyik tagja még a híres Patton tábornokot sem volt hajlandó addig beengedni a páncélterembe, amíg meg nem érkezett a bankigazgató írásos engedélye.⁶⁵⁶

VI. A CSENDŐRSÉG 1945 UTÁN

1945. május 10-én, nem sokkal azután, hogy Európában véget ért a II. világháború, az Ideiglenes Nemzeti Kormány az 1.690/1945. M.E. sz. rendelettel feloszlatta a csendőrséget és feladatainak ellátását a rendőrségre ruházta.⁶⁵⁷ A közbiztonsági feladatok ellátására az új magyar államban így egyedül a rendőrség lett hivatott, amely megkapta a csendőrség teljes vagyónát.⁶⁵⁸ Az 1.690/1945. M.E. sz. rendeletet az Ideiglenes Nemzeti Kormány közellátási minisztereként az a Faragho Gábor is aláírta,⁶⁵⁹ aki nem egészen egy évvel korábban még a csendőrség felügyelőjeként, azaz legmagasabb rangú parancsnokaként teljesített szolgálatot.

„1 § (1) A m. kir. csendőrség a múlt néPELLenes kormányait feltétlen engedelmességgel kiszolgálta, a magyar demokratikus mozgalmakat kíméletlen eszközökkel megsemmisíteni törekedett és a magyar parasztság és a magyar munkás-ság ellen megszámlálhatatlan erőszakot követtek el, ezért a magyar nép egységes ítéletének végrehajtása képpen az Ideiglenes Nemzeti Kormány megállapítja a magyar csendőrségnek mint testületnek a felelősségét és intézményét megszünteti, szervezetét feloszlátja.

(2) Mindazok a személyek, akik a csendőrség szolgálatában állottak, szolgálatukból elbocsájtatnak.

(3) A volt csendőrségi személyeknek és hozzátartozóiknak illetmény, nyugdíj és kegydíj igénye megszűnik, ...”

A 3. pont alól csak az igazoltak és hozzátartozóik, illetve az 1939. szeptember 1-je előtt elhaltak hozzátartozói nyertek felmentést. A rendelet 2. §-a foglalkozott a csendőrök igazoltatásával. Az nyerhetett igazolást, aki bizonyítani tudta, hogy: 1. Németellenes ellenállási mozgalmakban személyesen részt vett; 2. A Horthy-rendszer kormányainak rendeleteivel, intézkedéseivel, utasításaival tudatosan, vagy szolgálati mulasztásból szembeszegült; 3. Segítséget nyújtott demokratikus szervezkedéseknek vagy azokban részt vevő személyeknek.⁶⁶⁰

Az 1881-ben, törvényekkel felállított testületet tehát nem egy másik törvénnyel, hanem csupán egy rendelettel szüntették meg. A csendőrséget kollektíven, testületileg ítélték el. Teljes állományát leszerelték, a volt csendőrök nyugdíját is megvonták, köztük olyan emberek százaiét is, akik már a második világháború alatt sem teljesítettek aktív szolgálatot.⁶⁶¹

Minden egykori csendőr köteles volt megjelenni különleges igazoló bizottságok előtt, amelyek tagjait azok a pártok és szervezetek delegálták (FKGP, KMP, MSZDP, NPP és a szakszervezetek),⁶⁶² amelyek a Horthy-korszak politikai el-

lenfeleiként ugyancsak magukon érezhették a testület által elkövetett „megszámálhatatlan erőszakot”. Ezek után egyáltalán nem volt meglepő, hogy a testület tagjainak több mint 95%-át nem igazolták,⁶⁶³ hiszen az igazolás feltételeinek nem feleltek, nem felelhettek meg. Amennyiben ugyanis valaki bármelyik pont alapján eleget tett a megkövetelt kritériumnak, az nagy valószínűséggel még 1945 előtt le is bukott és azonnal eltávolították a csendőrségtől, rosszabbik esetben azonban valószínűleg súlyos börtönbüntetésre, sőt akár halálra is ítélték. A testület korábban már említett magas rangú tisztjeit, vitéz Temesváry Endre vezérőrnagyot, vitéz Balázs-Piri Gyula és vitéz Király Gyula ezredeseket, valamint Kudar Lajos alezredes németellenes (magyarbarát) lépéseikért, még a nyilas rendszerben elhurcolták, vagy kivégezték. Hozzá kell tenni, hogy a testületben általános drill, a legmagasabb rangú tisztektől eltekintve nem nagyon tűrte az önálló gondolkodást. A kapott parancsokat gondokozás nélkül, azonnal végre kellett hajtani, s a háború alatt ezek között szinte mindig akadt olyan, amely később eleve kizárta a testület volt tagjainak igazolását. A Magyar Közlöny 1946. augusztus 25-ei 192. száma szerint, abból a közel 5000 főből, akik addig megjeltek a bizottságok előtt, mindössze 233 főt igazoltak le. A nem igazoltak egyetlen helyen, az igazolóbizottságnál fellebbezhettek.⁶⁶⁴

A nem igazoltak semmiféle közszolgálatot nem láthattak el, ha egyáltalán szabadlábban maradhattak, elsősorban a rosszul fizetett, lenézett munkákat kaphatták meg. Sokukat, akik az ideiglenesen visszacsatolt területeken szolgáltak, kiadták a szomszédos országoknak, ahol valós vagy vélt háborús bűneikért igen gyakran halálra ítélték őket.⁶⁶⁵ Családok ezrei veszítették el egzisztenciájukat, biztonság tűnő nyugdíjak szűntek meg, és a csendőrség egykori tagjai, illetve hozzátartozói egyik pillanatról a másikra a társadalom számkivetettjeivé váltak.

A „fordulat éve” után jelentősen romlottak a volt csendőrök életkörülményei, sokukat ekkor internálták, Recskre, Csepelre, vagy Kazincbarcikára kerültek.⁶⁶⁶ Automatikusan internálták azokat is, akik ez idő tájt érkeztek haza a szovjet hadifogolytáborok poklából.⁶⁶⁷ A volt csendőrök, csendőrtisztek sorsa csupán az ötvenes évek közepétől kezdett rendeződni, amikor a kommunista rendszer legalább a szakmunkás pályákon való elhelyezkedést lehetővé tette a számukra, sokan tehát így, „szakiként” biztosíthatták maguk számára a biztonságos öregkort. Azok azonban, akik koruk miatt már nem tudtak dolgozni, gyakran igen nyomorúságos körülmények között éltek le életüket.

Az 1956-os forradalomhoz számos volt csendőr is csatlakozott, legtöbbször a nemzetőrségbe léptek be, illetve részt vettek annak megszervezésében. Az egyik leghíresebb 56-os excsendőr Szabó bácsi (Szabó János törzsőrmester) a Széna téri csoport vezetője volt. A forradalom bukása után sok volt csendőr, a várható leszámolásoktól tartva, emigrált.⁶⁶⁸

Egészen másként alakult azoknak a sorsa, akiket a háború vége nyugaton ért, és onnan nem tértek haza Magyarországra. A szovjet csapatok elől visszavonuló csendőrök legnagyobb része 1945. május 4-én a traunfalli erdőben amerikai fogásba esett. Itt már április 28-a óta működött az Egyesített csendőrkerületek pa-

rancsnoksága Zámory Árpád csendőrezredes vezetésével.⁶⁶⁹ A tábor az I., a II., a III. és a VIII. csendőrkerületek állományából tevődött össze.⁶⁷⁰ Az amerikaiak nem fegyverezték le a csendőröket, hanem biztonsági erőként alkalmazták őket.⁶⁷¹ A megalakuló 2 szárny, 9 őrs, 7 altiszti és 7 tiszti különítmény a környékbeli létesítmények őrzését végezte.⁶⁷² A tábor 1945 októberéig állt fenn, ezután lakóinak legnagyobb része hazatért Magyarországra.

Az angol, illetve francia fogságba esett csendőröket is felhasználták karhatalmi alakulatként. A galántai III. pótcsendőrzászlóalj például egészen 1947 nyaráig látott el ilyen feladatot a brit zónában.⁶⁷³ 1945 végére, az otthonról érkező hírek hatására (a testület kollektív bűnössé nyilvánítása, valamint, hogy a hazatérő csendőröket már a szűrőtáborokban rendre kiemelték), a még kintmaradt csendőrök többsége igyekezett a francia megszállási zónákba menekülni. Franciaország és Magyarország között ugyanis nem állt be hadiállapot a világháború alatt, így senkit sem adtak ki az Ideiglenes Kormány kérésére.⁶⁷⁴ A teljes létbizonytalanság miatt itt mintegy 150-200 fő, közöttük számos tiszt lépett be az idegenlégióba, ők később Vietnamba vagy Algériába kerültek, ahol számos excsendőr áldozta életét a francia trikolorért.⁶⁷⁵

A nyugatra került csendőrök legnagyobb része azonban polgári állásba lépett, ahol több-kevesebb sikerrel, de megállta a helyét. A volt tisztek közül számos egyetemi oktató, pap, festő és költő került ki, de jó néhány gyáros, étteremtulajdonos és farmer is akadt soraikban.⁶⁷⁶ A csendőrség volt tagjainak testületi összetartozása, elsősorban a tisztek elszántságának köszönhetően, egészen napjainkig megmaradt. 1947. június 21-én Grazban megalakult a Magyar Királyi Csendőr Bajtársi Asztaltársaság, amely 1948. november 20-tól Bajtársi Levél néven rendszeresen megjelenő folyóiratot adott ki. Az Asztaltársaság 1949 augusztusában felvette a Magyar Királyi Csendőr Bajtársi Közösség (MKCSBK) nevet. A szervezet az első időszakban a segélyezést tekintette fő feladatának, számtalan csomagot, pénztutalványt küldve haza a nyugdíjuktól megfosztott egykori bajtársaknak.⁶⁷⁷ 1950. szeptember 12-én Folkusházy Lajos altábornagy, volt csendőrfelügyelő vette át a közösség vezetését, aki igyekezett minden nyugatos csendőrt beszervezni az MKCSBK-ba.⁶⁷⁸ 1952-ben így már 40 országban 48 csoportja működött a szervezetnek.⁶⁷⁹ 1958 júliusában az MKCSBK keretén belül Clevelandben (USA) megalakult a Magyar Csendőrök Családi Közössége. 1960-ban az MKCSBK vezetését a Sao Paoloban (Brazília) élő vitéz Király Gyula csendőrezredes vette át, akit 1964-ben vitéz Kövendy Károly (Toronto, Kanada) követett. Kövendy százados szerkesztette a Bajtársi Levelet, és nem csekély személyes anyagi költség mellett ő alakította ki a Toronto mellett fekvő vendégházat (Csendőrlaktanya és múzeum), amelynek bevételét segélyezésre fordították.⁶⁸⁰ A „nyugatos” csendőrök egészen napjainkig igen aktívak maradtak, legutóbb 2000. február 14-én, Floridában tartottak konferenciát. Az MKCSBK vezetését és a bajtársi levél szerkesztését a kézirat elkészültekor vitéz Kiss Gábor egykori csendőr főhadnagy látta el.

1971-ben még körülbelül 3000 volt csendőr élt Magyarországon és legalább 1100-an emigrációban.⁶⁸¹ A rendszerváltást azonban csak nagyon kevesen élhet-

ték meg. A Magyarországon élő volt tisztek évtizedeken keresztül csak a legnagyobb titokban mertek találkozni egymással, az 1989-es rendszerváltást követően azonban rendszeressé váltak összejöveteleik.⁶⁸² Napjainkban a testület egykori állományából alig néhány százan őrzik a csendőrség emlékét.

A m. kir. csendőrség történetének tárgyalása nem lenne teljes a testület rendszerváltást követő rehabilitálásának ismertetése nélkül. Érdekes módon maga a folyamat már korábban, egészen pontosan 1987-ben kezdetét vette, amikor is a Minisztertanács 86/1987. számú rendelete minden, a mellékletben fel nem sorolt, 1960. január 1-je előtt kibocsátott kormány, illetve minisztertanácsi rendeletet hatálytalanított. Mivel a mellékletben nem szerepelt az 1.690/1945. M.E. sz. rendelet, ezzel „de jure” már a Grósz Károly vezette Minisztertanács eltörölte a Magyar Királyi Csendőrség felosztatását, és kollektív bűnösségét kimondó paragrafusokat! A testület egykori tagjai azonban valódi változásokat csak a rendszerváltást követően kezdtek érezni. Ekkor gyors egymásutánban jelentek meg a testületet, illetve annak egykori állományát rehabilitáló határozatok. 1990. november 21-én a 93/1990. sz. Kormányrendelet intézkedett az 1945 és 1963 között törvénysértő módon elítéltek nyugdíjsökkenésének megszüntetéséről, illetve társadalombiztosítási és munkajogi helyzetük rendezéséről. Az áttérésre 1991-ben került sor. Augusztus 28-án az Alkotmánybíróság 44/1991. számú határozata alkotmányellenessé nyilvánította az 1690/1945. M.E. sz. rendeletet, szeptember 2-án a 112/1991. számú Kormányrendelet pedig enyhítette a volt közszolgálati alkalmazottakat, köztük az egykori csendőröket érintő nyugdíjogi hátrányokat. A folyamat lezárásaként jelent meg az 1992. évi XXXII. törvénycikk az életüktől és szabadságuktól politikai okokból megfosztottak kárpótlásáról. Meg kell itt jegyezni, hogy a testület kollektív rehabilitálása mellett a rendszerváltást követő intézkedések csak azokra vonatkoztak, akiket koholt vádak alapján ítélték el, vagy fosztották meg nyugdíjuktól. A csendőrség állományának azt a kisebb részét, akik valóban háborús, illetve emberiség ellenes bűntetteket követtek el, nem rehabilitálták.⁶⁸³

A két háború közötti Magyarország társadalmának sok más társadalmi csoportjához hasonlóan, a csendőröknek is egy kettétört, felemás életpálya jutott osztályrészül. Sokak már felnőtt fejjel éltek meg a dualista rendszer széthullását és a történelmi Magyarország szétdarabolását, a harmincas-negyvenes években a testülethez kerültek pedig gyermekként éltek át ezeket az időket. Számtalan olyan akadt a testület soraiban, akinek az új határok „rossz” oldalán rekedt családja menekülni volt kénytelen idegenné vált otthonából. Sokuk számára a legbiztosabb megélhetésnek a csendőrségi pálya ígérkezett. Olyan testület soraiba léptek be, amely az adott korszak egyik legnagyobb tekintélyű, legnagyobb tiszteletnek örvendő és egyben legkeményebbnek, sőt legrettegettebbnek tartott szervezete volt. Biztos egzisztencia, kiszámítható, nagy lehetőségekkel kecsegtető életpálya és magas társadalmi megbecsültség várt a csendőrség tagjaira. A rendszer egyik legfőbb támaszaként azonban a „hárommillió koldus országában” nyomorgó emberek számára a testület egyet jelentett az elnyomással, a hatalmon lévő elit

érdekeit bármi áron érvényesítő fegyveres erőszakkal. A vidéki ember nem a miniszterelnökkel, nem a hatalomban lévő gazdasági és politikai elittel, hanem a csendőrrel konfrontálódott. A „köteles tisztelet” mellett gyakran bizony a félelem is ott ült az emberek szemében, amikor a járőrre néztek. A második világháború időszakában a testület rendvédelmi jellegének megfelelően, az állomány olyan beosztásokban, olyan feladatok végrehajtása közepette találta magát, amelyek: akár a szovjetunióbeli megszállás, akár a zsidóság deportálása, akár a kommunisták és a partizánok elleni fellépés, magukban hordták a háborús vereséget követő megtorlást is. Az 1945-ben „helyzetbe került” kommunista párt Moszkvában élő vezetősége már a harmincas években „halálra ítélte” a testületet.⁶⁸⁴ A csendőrség mélységes konzervativizmusa, az a kíméletlen kérlelhetetlenség, ahogyan a rendszer baloldali ellenzékével szemben felléptek, 1945 után tökéletesen „szalonképtelenné tette” a testületet. Nem szabad elfelejteni, hogy nem csupán a kommunista párt, hanem a hatalomra jutott demokratikus pártok is messzemenően egyetértettek a csendőrség feloszlatásával. Az 1948-at követően megszilárdult kommunista diktatúra azonban fényes bizonyítékát adta annak, hogy sohasem a rendvédelmi testületek felelősek egy rendszer hibáiért. Az ÁVH és az ÁVO által elkövetett büntettek és az ötvenhatos sortüzek „méltó” párpai a csendőrség által elkövetett atrocitásoknak. Mégis, a kommunista korszak tudatos propagandájának köszönhetően a csendőrség képe bármely más rendvédelmi testületnél sötétebben él a magyarság köztudatában.

A csendőrség által elkövetett büntettek tagadhatatlanok, ugyanakkor az a közel száz év, amelyet a testület a „közrend és a közcsend védelmében” eltöltött, nem csak az emberek elnyomásáról, sőt elsősorban nem arról szólt. Nem szabad elfelejteni, hogy a csendőr elsőszámú feladata az ország törvényeinek betartatása, illetve az emberi élet és tulajdon védelme volt. A testületnek a bűnüldözés terén elért eredményei még napjainkban is figyelemreméltónak mondhatók. Rendvédelmi testületként a csendőrség emberöltőkön keresztül megbecsült és elismert, bár tagadhatatlanul félt része volt a vidéki ember életének, ezért fontos, hogy történelmi szempontból is árnyaltabb legyen a róla kialakított kép.

JEGYZETEK

- 1 Európán belül Ausztriában, Franciaországban, Olaszországban és Spanyolországban működik csendőrség, míg Európán kívül elsősorban Latin-Amerika államaiban terjedtek el az ilyen típusú testületek.
- 2 Preszly Lóránd: A m. kir. csendőrség története 1881-1918. Honvédelmi Sajtóvállalat Rt. Budapest 1920.
- 3 Preszly: A csendőrség úttörői. Hírlap Nyomda, Budapest, 1926.
- 4 A m. kir. csendőrség története. Budapest 1933. (Különlenyomat a Csendőrségi Lapok 1933. évi 4. számából.)
- 5 A korszerű közszolgálat útja. Kiadja a Magyar Királyi Belügyminisztérium
- 6 Kövendy Károly: Magyar Királyi Csendőrség. Sovereign Press, Toronto, 1973.
- 7 Rektor Béla: A m. kir. csendőrség oknyomozó története. Árpád Könyvkiadó Vállalat, Cleveland, 1980.
- 8 Hollós Ervin: Csendőrség, rendőrség VKF 2. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1971.
- 9 A magyar rendvédelem története. Főszerkesztő Dr. Parádi József, Budapest, 1996.
- 10 Szakály Sándor: A tábori csendőrség. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1990.
- 11 Csapó Csaba: A magyar királyi csendőrség története 1881-1914. Pannónia Könyvek, Pécs, 1999.
- 12 Molnár Judit: Zsidósors az V. szegedi csendőrkerületben 1944-ben. Kandidátusi értekezés, Szeged, 1994.
- 13 Finta Imre: Koldus és király. kiadta a Magyar Írók Világklubja, Toronto; 1994. Szendi József: Csendőrsors – Hernádnémetitől Floridáig – Kiadta a Magyar Demokrata Fórum Miskolci Szervezete, Miskolc 1990.; Lám Béla: Emlékképek gyertyafényben. Kiadta a Kolofon Kft.
- 14 Rektor i.m. 24. o.
- 15 Csapó i.m. 11. o.
- 16 Rektor i.m. 24. o.
- 17 Uo. 40-42. o.
- 18 Uo. 14. o.
- 19 Preszly: A m. kir. csendőrség története 1881-1918. 18. o.
- 20 Csapó i.m. 11. o.
- 21 A magyar királyi csendőrség története 4. o.
- 22 Preszly: A m. kir. csendőrség története 1881-1918. 19. o.
- 23 A magyar királyi csendőrség története 5. o.
- 24 Rektor i.m. 50-56. o.
- 25 Preszly: A m. kir. csendőrség története 1881-1918. 19. o.
- 26 Rektor i.m. 57. o.
- 27 Preszly: A m. kir. csendőrség története 1881-1918. 19. o.
- 28 Uo. 20. o.
- 29 Rektor i.m. 57. o.

- 30 Csapó i.m. 11. o.
- 31 Ugyanott 11-12. o.
- 32 Preszly: A m. kir. csendőrség története 1881-1918. 21. o.
- 33 A m. kir. csendőrség története. 6. o.
- 34 Csapó i.m. 11. o.
- 35 A m. kir. csendőrség története. 7. o.
- 36 Preszly: A m. kir. csendőrség története 1881-1918. 21-22. o.
- 37 Uo. 21. o.
- 38 Uo. 23-24. o.
- 39 A folyamat részletesebb megismeréséhez lásd: Csapó i.m. 14-19. o.
- 40 Magyar törvénytár. 1881: II. és III. törvénycikk 4-5. o.
- 41 Preszly: A m. kir. csendőrség története 1881-1918. 32. o.
- 42 Uo. 42. o.
- 43 Magyar törvénytár. 1868: XXX. törvénycikk 8-10. és 47-48. §, 423-424. és 427-428. o.
- 44 Uo. 1881: III. törvénycikk 5. o.
- 45 Uo. 1882: X. törvénycikk 19. o.
- 46 A m. kir. csendőrség története. 9-10. o.
- 47 Magyar törvénytár. 1881: II. törvénycikk 4. o.
- 48 Preszly: A m. kir. csendőrség története 1881-1918. 42-43. o.
- 49 Bővebben lásd: Csapó i.m. 90-96. o.
- 50 A m. kir. csendőrség története. 12. o.
- 51 Lásd: A csendőrség fegyverei 1932
- 52 Preszly: A m. kir. csendőrség története 1881-1918. 60. o.
- 53 Uo. 76. és 98. o.
- 54 Csapó i.m. 97-103. o.
- 55 A vonatkozó adatokat lásd: Preszly: A m. kir. csendőrség története 1881-1918. 46., 53., 60., 71., 81., és 83. o.
- 56 Uo. 82-83. o.
- 57 A m. kir. csendőrség története. 11. o.
- 58 Lengyel László 1999. február 14-ei szóbeli közlése.
- 59 Preszly: A m. kir. csendőrség története 1881-1918. 55. o.
- 60 Csapó i.m. 60. o.
- 61 Uo. 135-136. o.
- 62 Bővebben lásd: Csapó i.m. 119-133. o.
- 63 Preszly: A m. kir. csendőrség története 1881-1918. 68. o.
- 64 A m. kir. csendőrség története. 12. o.
- 65 Preszly: A m. kir. csendőrség története 1881-1918. 73. o.
- 66 A m. kir. csendőrség története. 12. o.
- 67 Preszly: A m. kir. csendőrség története 1881-1918. 39. o.
- 68 Uo. 76. o.
- 69 A m. kir. csendőrség története. 12. o.
- 70 Preszly: A m. kir. csendőrség története 1881-1918. 84. o.
- 71 Az adatokat lásd: Preszly: A m. kir. csendőrség története 1881-1918. 67. és 79. o.
- 72 A m. kir. csendőrség története. 13. o.
- 73 Preszly: A m. kir. csendőrség története 1881-1918. 91. o.
- 74 A m. kir. csendőrség története. 13. o. A monarchia tábori csendőrségének 1914-es szervezetére vonatkozóan lásd Csapó i.m. 138. o.

- 75 A m. kir. csendőrség története. 13. o., illetve A m. kir. csendőrség forradalmasítása 1918 évben és erkölcsi züllesztése 1919 évben. Standhaft József Könyvnyomdája, Miskolc, 1937, 3. o.
- 76 A m. kir. csendőrség története. 15. o.
- 77 Az adatokra vonatkozóan lásd: Preszly: A m. kir. csendőrség története 1881-1918. 101-103. o.
- 78 A m. kir. csendőrség története. 14. o.
- 79 L. Nagy Zsuzsa: Magyarország története 1918-1945. Multiplex Média Debrecen, Debrecen 1995, 11. o.
- 80 A m. kir. csendőrség forradalmasítása 1918. évben és erkölcsi züllesztése 1919. évben. 3. o.
- 81 Preszly: A m. kir. csendőrség története 1881-1918. 104-105. o. és e könyv 4. számú melléklete
- 82 Magyarország története. II. kötet. Gondolat, Budapest, 1971. 286-288. o.
- 83 MOL K-150 Belügyminisztériumi levéltár, általános iratok 4489. csomó XX/1918
- 84 Erre vonatkozóan bővebben lásd: A m. kir. csendőrség forradalmasítása 1918 évben és erkölcsi züllesztése 1919 évben. 4-9. o.
- 85 Magyarország története. II. kötet. 305. o.
- 86 Magyarországi rendeletek tára. 1919, Kiadja a Magyar Királyi Belügyminisztérium, Budapest 1919, 347-348. o.
- 87 Tanácsköztársasági törvénytár. Szerkesztette: Pongrácz Jenő, a Magyarországi Szocialista Párt kiadása, Budapest, 1919. 66-68. o.
- 88 A m. kir. csendőrség forradalmasítása 1918 évben és erkölcsi züllesztése 1919 évben. 10-12. o.
- 89 Részletesebben lásd a Csendőrségi lapok 1926. évi XVI. évf.-nak „A mi vértanúink” című rovatait Itt kell még megemlíteni, hogy az akkor még kiskorú Zöldi Mártonnal, aki csendőr főhadnagyként később kulcsszerepet játszott az újvidéki vérengzéseknel, a Lenin fiúk végignézették szülei kivégzését. Perjési György és Kossuth László szóbeli közlése 1998. szeptember 14-én, illetve Gosztonyi Péter: A magyar honvédség a második világháborúban. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1995, 57. o.
- 90 Csendőrségi Lapok 1926 2. Szám. 35-36. o.
- 91 Preszly: A m. kir. csendőrség története 1881-1918. 5. o.
- 92 Uo. 10. o.
- 93 Magyarország története. II. kötet. 363. o.
- 94 A m. kir. csendőrség forradalmasítása 1918 évben és erkölcsi züllesztése 1919 évben. 11. o.
- 95 Iratok az ellenforradalom történetéhez. I. kötet. Szikra Könyvkiadó, Budapest, 1956. 114-115. o.
- 96 A m. kir. csendőrség forradalmasítása 1918 évben és erkölcsi züllesztése 1919 évben. 12. o.
- 97 A m. kir. csendőrség története 15. o.
- 98 Harry Hill Bandholtz: Napló nem diplomata módra. Magyar Világ Kiadó, 1993. 36. o., illetve Iratok az ellenforradalom történetéhez. I. kötet. 180. o.
- 99 Bandholtz: i.m. 19. o.
- 100 Dombrády Lóránd: A legfelsőbb hadúr és hadserege. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest 1972, 20-21. o.
- 101 Bandholtz im. 172. o.

- 102 Uo. 37. o.
- 103 Uo. 56. o.
- 104 Iratok az ellenforradalom történetéhez. I. kötet. 26-27. o.
- 105 Uo. 182. o.
- 106 Uo. 183. o.
- 107 Bandholtz i.m. 74-82. o.
- 108 Uo. 95. o.
- 109 Uo. 112. o.
- 110 Uo. 134. o.
- 111 Pataki István: Az ellenforradalom hadserege 1919-21. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1973, 31. o.
- 112 Ormos Mária: Padovától Trianonig 1918-1920. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1984, 365. o.
- 113 Uo. 358. o.
- 114 Iratok az ellenforradalom történetéhez. I. kötet. 194. o.
- 115 Bandholtz i.m. 124. o.
- 116 Ormos i.m. 360-364. o.
- 117 Uo. 361. o.
- 118 Uo. 365-366. o.
- 119 Pataki i.m. 76. o.
- 120 Dombrády i.m. 26. o.
- 121 Pataki i.m. 79. o.
- 122 Bandholtz i.m. 150. o.
- 123 Iratok az ellenforradalom történetéhez. I. kötet. 183. o.
- 124 Bandholtz i.m. 191. o.
- 125 Dombrády i.m. 16-19. o.
- 126 Pölöskei Ferenc: Horthy és hatalmi rendszere. 22-23. o.
- 127 Magyarország hadtörténete. II. kötet. Főszerkesztő: Liptai Ervin. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985. 264. o.
- 128 Iratok az ellenforradalom történetéhez. I. kötet. 192. o.
- 129 Dombrády i.m. 21. o.
- 130 Pataki i.m. 60-61. o.
- 131 Mészáros Károly: Horthy és Teleki 1919-1921. Kormánypolitika és Trianon. Nesztor Kiadó, Budapest, 1992. 53-56. o.
- 132 Pataki im. 61. o., illetve Iratok az ellenforradalom történetéhez I. kötet 183-184. o.
- 133 Iratok az ellenforradalom történetéhez I. kötet 27. o.
- 134 Magyarország története 8/1. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest 1976, 394. o.
- 135 Pataki i.m. 61. o.
- 136 Iratok az ellenforradalom történetéhez. I. kötet. 170. o.
- 137 Uo. 187-189. o.
- 138 Uo. 237. o.
- 139 Uo. 196. o.
- 140 Magyar törvénytár. 1912:LXIII. törvénycikk. 619-620. o.
- 141 Mészáros i.m. 51-52. o.
- 142 A magyar rendvédelem története 101. o.
- 143 Iratok az ellenforradalom történetéhez. I. kötet. 196. o.
- 144 Uo. 219. o.

- 145 Pataki i.m. 79-80. o.
- 146 Mészáros i.m. 57. o.
- 147 Iratok az ellenforradalom történetéhez. I. kötet. 198. o.
- 148 Uo. 220. o.
- 149 Dombrády i.m. 39. o.
- 150 Pataki i.m. 103. o.
- 151 Magyarország hadtörténete II. kötet. 237. o., illetve Magyar törvénytár 1919-1927. Franklin könyvnyomda, Budapest, az 1921: XXXIII. törvénycikk
- 152 Pataki i.m. 82. o., illetve Magyar törvénytár. 1921:XXXIII. törvénycikk. 227. o.
- 153 Magyar törvénytár, az 1921: XXXIII. törvénycikk 227. o., illetve Magyarország hadtörténete II. kötet 237. o.
- 154 Pataki i.m. 251-252. o.
- 155 Uo. 83. o.
- 156 Sérült irat a Magyar Országos Levéltár (MOL) csendőrségi anyagában, K-150 Belügyminisztériumi levéltár általános iratok 4489. csomó XX/1921
- 157 Dombrády i.m. 51. o.
- 158 Uo., 51., illetve 64-67. o.
- 159 Magyarország hadtörténete II. kötet 275. o.
- 160 A m. kir. csendőrség története 18. o.
- 161 Iratok az ellenforradalom történetéhez II. kötet 32-33. o.
- 162 Hollós i.m. 202. o.
- 163 Pataki i.m. 252. o.
- 164 A honvédelem katonai és csendőrségi zsebnaptára az 1922. évre. 137-158. o.
- 165 Dombrády i.m. 64-67. o.
- 166 A Lajtabánság történetéről bővebben lásd: Zsiga Tibor: Horthy ellen a királyért. Gondolat, Budapest, 1989. 118-144. o.
- 167 Dombrády i.m. 70. o.
- 168 Uo. 70. o., illetve IV. Károly visszatérési kísérletei. 36. o.
- 169 IV. Károly visszatérési kísérletei. 38. o.
- 170 Dombrády i.m. 73. o.
- 171 IV. Károly visszatérési kísérletei. 52-57. o.
- 172 Dombrády i.m. 75-80. o.
- 173 Bethlen István Titkos iratai. 79-80. o.
- 174 Pataki i.m. 252. o.
- 175 A m. kir. csendőrség története. 19. o.
- 176 Magyar törvénytár 1922: VII. törvénycikk 22-24. o.
- 177 A m. kir. csendőrség zsebkönyve 1926. 204-256. o.
- 178 Iratok az ellenforradalom történetéhez. II. kötet. 160. o.
- 179 Magyar törvénytár. 1922:VII. törvénycikk. 23. o.
- 180 Iratok az ellenforradalom történetéhez. II. kötet 160-172. o.
- 181 Uo. 267-268. o.
- 182 Zsiga i.m. 172-173. o.
- 183 Csendőrségi Lapok. 1924. XIV. évfolyam, 1. szám 12. o.
- 184 A m. kir. csendőrség története. 20. o.
- 185 Lásd a Csendőrségi Lapok. 1925. évi XV. Évfolyamának impresszumát
- 186 Bethlen István titkos iratai. 170. o.
- 187 A m. kir. csendőrség története. 20. o.

- 188 Csendőrségi lapok 1926. évi XVI. évf. és Csendőrségi lapok 1927. évi XVII. évf.
189 Csendőrségi lapok 1927. 5. sz. 84. o.
190 A m. kir. csendőrség története. 21. o.
191 Csendőrségi lapok 1926. 18. sz. 598. o.
192 A m. kir. csendőrség története. 21. o.
193 Erre vonatkozóan részletesebben lásd: A magyar rendvédelem története. 5. Fejezet: Rendvédelem a dualizmus korában
194 Uo., 2. Fejezet: Magyarország rendvédelme az Árpádoktól a török kiűzéséig
195 Uo., 1. Fejezet: Bevezetés a rendvédelem fogalmába és jogtörténeti alapjaiba
196 A magyar rendvédelem története 3. Fejezet: Rendvédelem az abszolutizmus és a reformkor időszakában
197 Preszly: A m. kir. csendőrség története 1881-1918. 18. o.
198 Urbán Aladár: Az 1848-49-es szabadságharc rendvédelmi testületei (A cikk a Rendvédelem-történeti füzetek 1990-es 1. számában található)
199 A magyar rendvédelem története 4. Fejezet: Az 1848-49-es forradalom és a neoabszolutizmus rendvédelme
200 Preszly: A m. kir. csendőrség története 1881-1918. 76. o., illetve a témára vonatkozóan részletesebben lásd: Csapó i.m. 61-65. o.
201 A magyar rendvédelem története 74-78. o.
202 Uo. 70 o.
203 Preszly im. 81. o.
204 A magyar rendvédelem története. 283. o.
205 Csapó i.m. 45. o.
206 A magyar rendvédelem története 100. o.
207 MOL K-150 Belügyminisztériumi levéltár, általános iratok 4489. csomó XX/1921
208 Uo. XX/1922, A B.M. VI.a. osztályának 1922. április 10-én, június 27-én és augusztus 6-án kelt levelei a miskolci kerületi rendőrfőkapitánynak
209 Uo. XX/1921, hasonló érveket hoz fel Balló rendőrfőkapitány 1922. június 27-én a B.M.-nek írt levele is.
210 Uo. XX/1922. A B.M. 1922. augusztus 6-án kelt levele a miskolci rendőrfőkapitánynak.
211 Uo.
212 Lásd az előző jegyzetet
213 Uo. XX/1924
214 Uo.
215 Uo.
216 Erre nézve lásd MOL K-150 Belügyminisztériumi levéltár, általános iratok 4489. csomó XX/1924, Borsod vármegye főispánjának 1923. november 23-án kelt levele a belügyminiszterhez
217 Uo.
218 Erre nézve lásd MOL K-150 Belügyminisztériumi levéltár, általános iratok 4489. csomó XX/1924 a B.M. VI.a. osztályának 1924. január 5-én kelt levele, illetve a VI.c. osztály február 8-án, illetve június 12-én kelt válaszevelei
219 Uo., Az 1924 február 8-ai tárgyalás jegyzőkönyve
220 Uo. XX/1922 A B.M. VI.c. osztályának 1922. április 10-én kelt levele a Budapest vidéki rendőrfőkapitánynak, illetve a budapesti csendőrkerület parancsnokának a B.M. VI.c. osztályához 1922. február 3-án kelt levele, valamint a Budapest vidéki rendőrfőkapitánynak a B.M. VI.a. osztályához 1922. május 9-én kelt levele. Noha

- nem tartozik közvetlenül a fejezet tárgyához, azt azért érdemes megjegyezni, hogy ezekben a tárgyalásokban a csendőrség részéről az a Pincés Zoltán főhadnagy is részt vett, aki a két világháború közötti magyar rendvédelem egyik legsokoldalúbb legszínesebb egyénisége volt.
- 221 MOL K-150 Belügyminisztériumi levéltár, általános iratok 4489. csomó XX/1922
 - 222 Uo.
 - 223 Erre nézve lásd az előző két jegyzetet, illetve ugyanott a miskolci csendőrkerület parancsnokának a B.M. VI.c. osztályához 1921. augusztus 8-án intézett levelét.
 - 224 Rektor im. 175. oldal
 - 225 Erre nézve lásd például MOL K-150 Belügyminisztériumi levéltár, általános iratok 4489. csomó XX/1922. A Budapest vidéki rendőrfőkapitány 1922. május 9-én kelt levele, illetve a miskolci rendőrfőkapitány 1921. december 29-én kelt levele, mindkettő a B.M. VI.a. osztályának címezve.
 - 226 Több mint tíz esetben fordult elő a MOL K-150 Belügyminisztériumi levéltár, általános iratok 4489. csomójában
 - 227 MOL K-150 Belügyminisztériumi levéltár, általános iratok 4489. csomó XX/1921
 - 228 Csendőrségi lapok 1926 18. szám, 598. o.
 - 229 Magyarországi rendeletek tára 1926. 334. o.
 - 230 Bővebben lásd: Csendőrség és közigazgatás.
 - 231 Magyarországi rendeletek tára 1926. 334-339. o.
 - 232 Magyarországi rendeletek tára 1930. 125-132. o.
 - 233 Hollós i.m. 202-206. o.
 - 234 A m. kir. csendőrség forradalmasítása 1918 évben és erkölcsi züllesztése 1919 évben. 10. o.
 - 235 Rektor i.m. 496. o.
 - 236 Dombrády im. 39. oldal
 - 237 Szervezeti és szolgálati utasítás a m. kir. csendőrség számára. (SZUT) 1927, 20-26. o.
 - 238 A korszerű közszolgalat útja. 2. szám. szerkesztette Mártonffy Károly, kiadta a m. kir. Belügyminisztérium, Budapest 1936. Szöllősy Alfréd: A rendészet mai feladatai, 397-398. o., illetve Pincés Zoltán: Csendőrség és közigazgatás, 410. o., valamint ugyanő A község közbiztonsága 374. o. (Korszerű közszolgalat útja 5. Szám)
 - 239 Uo. Pincés: Csendőrség és közigazgatás, 408-409. o.
 - 240 Uo., Szöllősy: A rendészet mai feladatai, 397-398. o.
 - 241 Uo. Pincés: Csendőrség és közigazgatás, 410.
 - 242 SZUT 1927 33-34. o.
 - 243 Szöllősy: A községi rendészet feladatai. 363-371. o., illetve Pincés: A község közbiztonsága, 378. o. (Mind a két tanulmány a Korszerű közszolgalat útja 5. számában jelent meg.)
 - 244 Magyarországi rendeletek tára 1926. 336-337. o.
 - 245 Uo. 1930. 131-132. o.
 - 246 A korszerű közszolgalat útja. 2. szám. Pincés: Csendőrség és közigazgatás, 409. o.
 - 247 Magyarországi rendeletek tára 1921. 557-558. o.
 - 248 Uo. 1925. 358. o.
 - 249 A korszerű közszolgalat útja. 2. szám. Pincés: Csendőrség és közigazgatás 412. o.
 - 250 A Csendőrségi Lapok Hírek rovatában 1930-tól kezdve jelentősen megnövekedett az ilyen jellegű fegyverhasználatok száma.
 - 251 Magyarországi rendeletek tára 1932. 1086-1087. o.

- 252 Uo. 326-327. o.
- 253 L. Nagy Zsuzsa: Magyarország története 1918-1945. 181. o.
- 254 A határszéli csendőrségről bővebben lásd: Parádi Józsefnek „A magyar királyi határrendőrség, a magyar határőrizet szakmai vezető testülete” című cikkének 38-41. oldalát, amely a Rendvédelem-történeti Füzetek (Kiadta: az ORFK OKK) 2. számában található
- 255 A tárgyalta korszak határőrizetéről, illetve ezen belül a csendőrség szerepéről lásd: Parádi: „A magyar állam határőrizete a két világháború között”. A cikk a Rendvédelem-történeti Füzetek 6. számának (Kiadta a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, Budapest 1994) 64-76. oldalán található.
- 256 Rektor i. m. 202. o.
- 257 Magyar törvénytár. 1931:III. törvénycikk.
- 258 Rektor i.m. 176. o.
- 259 Magyarország rendeletek tára 1931. 162-181. o.
- 260 Kövendy i.m. 46. o.
- 261 Rektor i.m. 188. o.
- 262 Uo. 350. o.
- 263 Uo. 188. o.
- 264 Kövendy i.m. 46. o.
- 265 Hollós i.m. 102. o.
- 266 Uo. 176. o.
- 267 Uo. 104. o.
- 268 Uo. 160. o.
- 269 Uo. 105. o. Egyéb forrás híján kénytelen voltam Hollós adataival dolgozni, amelyek véleményem szerint az összes baloldali tevékenység miatt letartóztatott személyt „egybemosták” a kommunista mozgalommal. A korabeli viszonyok figyelembevételével, ez a létszám alighanem meghaladta a kommunista párt tényleges tagjainak mennyiségét.
- 270 Kövendy i.m. 5. o.
- 271 Rektor i.m. 183. o.
- 272 Hollós i.m. 88. o.
- 273 Rektor i.m. 531. o.
- 274 Hollós i.m. 115. o.
- 275 Magyarország története 8/2. kötet. 1263. o.
- 276 Parlamenti képviselőválasztások 1920-1990. Tanulmánykötet., szerkesztette: Földes György és Hubay László, Politikatörténeti alapítvány 1994. Az adott kérdést Sipos Péter: Őrségváltás szavazócédulákkal 1935. című munkája érinti a kötet 171. oldalán
- 277 Hollós i.m. 108-116. o.
- 278 Uo. 89. o.
- 279 Az általam meginterjúvált tisztek a nevével kapcsolatban először mindig a hihetetlen szigorúságát említették.
- 280 Rektor i.m. 352. o.
- 281 Hollós i.m. 99. o.
- 282 Uo. 311-319. o.
- 283 Uo. 236. o.
- 284 Uo. 246-276. o.

- 285 Szervezeti és szolgálati utasítás a m. kir. csendőrség számára. Budapest, 1941. 13. o.
- 286 Az európai csendőrségekre vonatkozóan lásd: Rektor i.m. 42. o.
- 287 A tisztképzésre vonatkozóan részletesebben lásd: Szakály Sándor: Néhány gondolat a volt Magyar Királyi Csendőrségről, 41-43. o., A cikk a Rendvédelem-történeti füzetek 1990-es évfolyamában jelent meg.
- 288 A csendőrfelügyelőkre vonatkozóan lásd: Rektor, i.m. 345-353. o.
- 289 Magyarország hadtörténete. II. kötet. 276. oldal
- 290 Katonai és csendőrségi zsebnaptár. 1921. 739-740. o.
- 291 A honvédelem katonai és csendőrségi zsebnaptára az 1922. évre. 137. o., illetve Magyarországi rendeletek tára 1921. 488-489. o. A belügyminisztériumnak a honvédelmi minisztériummal egyetértőleg kiadott 5.643. sz. rendelete a m. kir. csendőrség szervezetéről.
- 292 Szervezeti és szolgálati utasítás a m. kir. csendőrség számára. 1927. (SZUT 1927.) 25-26. o.
- 293 A m. kir. csendőrség története. 20. o.
- 294 Pataki i.m. 252. o.
- 295 SZUT 1927 22. o., Katonai és csendőrségi zsebnaptár. 1921. 740. o., Magyarországi rendeletek tára 1942. 1105-1106. o., Szakály: A Magyar Királyi Csendőrség 1919-1941. 123. o., illetve Pincés: Csendőrség és közigazgatás, 414. o.
- 296 Preszly: A m. kir. csendőrség története 1881-1918. 109. o.
- 297 Katonai és csendőrségi zsebnaptár. 1921. 742. o., illetve Pincés: Csendőrség és közigazgatás, 414. o.
- 298 Preszly: A m. kir. csendőrség története 1881-1918. 108. o.
- 299 Katonai és csendőrségi zsebnaptár. 1921. 741. o.
- 300 SZUT 1927 21. o.
- 301 Preszly: A m. kir. csendőrség története 1881-1918. 108. o.
- 302 Katonai és csendőrségi zsebnaptár. 1921. 741. o., Szakály: A Magyar Királyi Csendőrség 1919-1941. 123. o., illetve Pincés: Csendőrség és közigazgatás, 414. o.
- 303 A m. kir. csendőrség zsebkönyve. 1927. 94. o.
- 304 Hollós i.m. 100. o.
- 305 Rektor i.m. 175-176. o., illetve Pincés: Csendőrség és közigazgatás, 414-415. o., valamint Sellyey Vilmos: A csendőrségi nyomozóalakulatok szervezete és szolgálata. 421-424. o. (ez a tanulmány is a Korszerű közszolgálat útja 2. számában jelent meg)
- 306 Hollós i.m. 211. o.
- 307 Preszly: A m. kir. csendőrség története 1881-1918. 84. o.
- 308 A m. kir. csendőrség elhelyezési kimutatása. 1923. 6. o.
- 309 A m. kir. csendőrség zsebkönyve. 1925. 76. o.
- 310 Rektor i.m. 211. o.
- 311 A m. kir. csendőrség elhelyezési kimutatása. 1923. 6. o.
- 312 A m. kir. csendőrség zsebkönyve. 1927. 95. o.
- 313 Katonai és csendőrségi zsebnaptár. 1921. 743-744. o., illetve Meznerics Iván-Torday Lajos: A magyar közigazgatás szervei 1867-1937. Kiadta a Magyar Közigazgatástudományi Intézet, Budapest 1937. 70. o.
- 314 A m. kir. csendőrség zsebkönyve. 1925. 77. o.
- 315 A m. kir. csendőrség elhelyezési kimutatása. 1923. 6. o.
- 316 A m. kir. csendőrség története. 19. o.
- 317 SZUT 1927. 22. o., Meznerics-Torday i.m. 70. o.

- 318 Katonai és csendőrségi tájékoztató. 187. o.
- 319 Katonai és csendőrségi zsebnaptár. 1921. 744. o.
- 320 Preszly: A m. kir. csendőrség története 1881-1918. 106. o.
- 321 A honvédelem katonai és csendőrségi zsebnaptára az 1922. évre. 138. o.
- 322 A m. kir. csendőrség zsebkönyve. 1925. 78. o.
- 323 A m. kir. csendőrség története. 20. o.
- 324 Uo. 18. o.
- 325 Próbacsendőrök tankönyve. 14. o., A m. kir. csendőrség zsebkönyve. 1926. 312-313. o., A m. kir. csendőrség zsebkönyve. 1927. 98-101. o., Katonai és csendőrségi zsebnaptár. 1921. 743. o., Magyarországi rendeletek tára 1942. 1105-1106. o., Szakály: A Magyar Királyi Csendőrség 1919-1941. 123. o., illetve Pincés: Csendőrség és közigazgatás, 414. o.
- 326 Katonai és csendőrségi zsebnaptár. 1921. 746. o., Próbacsendőrök tankönyve. 14. o., A m. kir. csendőrség zsebkönyve. 1926. 103-107. o., A m. kir. csendőrség története. 21. o., Szakály: A Magyar Királyi Csendőrség 1919-1941. 123. o., illetve Pincés: Csendőrség és közigazgatás, 414. o.
- 327 SZUT 1927. 26. o., Próbacsendőrök tankönyve. 14. o., Katonai és csendőrségi zsebnaptár. 1921. 746. o., illetve Pincés: Csendőrség és közigazgatás, 413. o.
- 328 Próbacsendőrök tankönyve. 15. o. és Katonai és csendőrségi zsebnaptár. 1921. 747. o., Szakály: A Magyar Királyi Csendőrség 1919-1941. 122-123. o., illetve Pincés: Csendőrség és közigazgatás, 413. o.
- 329 Szakály: A Magyar Királyi Csendőrség 1919-1941. 122. o.
- 330 Rektor i.m. 179. o.
- 331 Pincés: Csendőrség és közigazgatás, 419. o.
- 332 Rektor i.m. 177-178. o.
- 333 Uo. 178. o.
- 334 Kövendy i.m. 71-72. o.
- 335 Rektor i.m. 181. o.
- 336 Kövendy i.m. 73. o.
- 337 SZUT 1927. 24. o.
- 338 Rektor i.m. 181. o.
- 339 Uo. 461. o.
- 340 Lugosi József: A rendvédelmi testületek fegyverei 1868-1918. 56-60. o. A cikk a Rendvédelem-történeti füzetek 1994-es évfolyamában jelent meg. Mivel a csendőrség fegyverzetét a dualizmus korából örökölte, ezért a tárgyalt fegyverekről részletesebb információ szerezhető Csapó Csaba idézett munkájának VI. Fegyverzet és felszerelés című fejezetéből.
- 341 A magyar rendvédelem története. 243-245. o., illetve A csendőrség fegyverei. Révai Könyvnyomda, Tata, 1937, Gyakorlatilag ugyanebben a formában, 1932-33-ban a Martineum Könyvnyomda Szombathelyen egyszer már kiadta.
- 342 SZUT 1927. 8. o.
- 343 Próbacsendőrök tankönyve, 70-73. o.
- 344 Uo. 79. o.
- 345 Uo. 79-86. o., illetve SZUT 1927 141-154. o.
- 346 Erre vonatkozóan lásd: A m. kir. csendőrség zsebkönyve 1927. 93. és 336. o., valamint; A m. kir. csendőrség elhelyezési kimutatása. Közigazgatási Rt. Nyomdája, Budapest, 1923 5-6. o. és A m. kir. csendőrség elhelyezési kimutatása. Stádium, Budapest, 1933. 3-4. o.

- 347 Próbacsendőrök tankönyve. 364. o.
- 348 Ezzel összecsengenek az általam meginterjúvott tisztek többségétől nyert információk, melyek szerint vitatható, sőt nyilvánvalóan jogszerűtlen eseteket is „tisztára mostak”, hogy megóvják a testület „hírnevét”, de a vétkes csendőrre ilyen eseteket követően nem várt fényes karrier.
- 349 Pincés Zoltán írása a Csendőrségi Lapok 1925. május 15-ei számának 157. oldalán.
- 350 Szakály Sándor: A magyar katonai elit. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1988
- 351 Próbacsendőrök tankönyve. 10. o.
- 352 Hollós i.m. 86. o.
- 353 Uo. 87. o.
- 354 Iratok az ellenforradalom történetéhez. II. kötet. 77. o.
- 355 SZUT 1927. 18. o.
- 356 Hollós i.m. 87. o.
- 357 Csendőrségi Lapok. 1927. 11. szám. 347-348. o.
- 358 Kiss István Géza: A magyar királyi csendőrség hagyományai, muzeális emlékeinek őrzési helyei hazánkban és külföldön. A tanulmány a Rendvédelem-történeti Füzetek 8. számának 62-67. oldalán található.
- 359 SZUT 1927. 18. o.
- 360 Uo. 18-19. o.
- 361 Próbacsendőrök tankönyve. 252. o.
- 362 Erre vonatkozóan lásd a Próbacsendőrök tankönyvét, illetve Pincés: Csendőrség és közigazgatás, 417. o.
- 363 Hollós i.m. 87. o., illetve Pincés: Csendőrség és közigazgatás, 417. o.
- 364 Szakály: A Magyar Királyi csendőrség 1919-1941. 126. o.
- 365 Csendőrségi Lapok. 1926. 6. szám. 164-165. o.
- 366 Uo. 1931. 5. szám. 162. o.
- 367 Szakály: A Magyar Királyi csendőrség 1919-1941. 126. o.
- 368 Pincés: Csendőrség és közigazgatás, 418. o., illetve Katonai és csendőrségi tájékoztató 176. o.
- 369 Lásd az előző jegyzetet
- 370 A m. kir. csendőrség zsebkönyve. 1927. 229. o.
- 371 Kövendy i.m. 5. o. és Csendőrségi Lapok. 1926. 6. szám. 165. o.
- 372 SZUT 1927. 42-43. o.
- 373 Magyarországi rendeletek tára 1938. A 3.400 M.E. sz. rendelet a 421-422. oldalon található.
- 374 Havranek: Tanácsadó a csendőr magánéletéhez. 10. o.
- 375 Például Havranek János két munkája.
- 376 SZUT 1927. 42-43. o.
- 377 A m. kir. csendőrség zsebkönyve. 1925. 197-228. o.
- 378 Erre vonatkozóan lásd a Csendőrségi Lapok Hírek rovatát.
- 379 SZUT 1927. 19. o.
- 380 Próbacsendőrök tankönyve. 320-325. o.
- 381 Csendőrségi Lapok. 1925. 14. szám. 245. o.
- 382 Uo. 20. szám. 390. o.
- 383 Bethlen István titkos iratai. 326. o.
- 384 Csendőrségi Lapok. 1931. 7. szám. 197. o.
- 385 Preszly: A csendőrség úttörői. 248. o.

- 386 A m. kir. csendőrség története. 22. o.
- 387 Bethlen István titkos iratai. 109-111. o.
- 388 Pölöskei Ferenc: Horthy és hatalmi rendszere. 199. o.
- 389 Próbacsendőrök tankönyve 18-19. oldal
- 390 SZUT 1927. 124. o.
- 391 Próbacsendőrök tankönyve. 53. o.
- 392 Uo. 24. o.
- 393 A korszerű közszolgálat útja 2. Szerkesztette Mártonffy Károly, kiadta a m. kir. belügyminisztérium, Budapest 1936. Szöllősy: A rendészet mai feladatai, 402. o.
- 394 SZUT 1927. 33-34. o.
- 395 Próbacsendőrök tankönyve. 52. o.
- 396 Csendőrségi Lapok 1924. 4. szám. 2-7. o., illetve Próbacsendőrök tankönyve. 71-86. o.
- 397 Próbacsendőrök tankönyve. 45. o.
- 398 A honvédelem katonai és csendőrségi zsebnaptára az 1922. évre. 161. o.
- 399 Erre vonatkozóan lásd: A csendőrség fegyverei. Szombathely 1932.
- 400 A honvédelem katonai és csendőrségi zsebnaptára az 1922. évre. 161. o.
- 401 A tápiószecsői őrs őrzési beosztását lásd a Mellékletben.
- 402 Próbacsendőrök tankönyve. 48. o.
- 403 Csendőrségi Lapok. 1928. 28. szám. 765. o.
- 404 Próbacsendőrök tankönyve. 25-26. o.
- 405 SZUT 1927. 45. o.
- 406 Próbacsendőrök tankönyve. 45-47. o.
- 407 Hollós i.m. 96. o.
- 408 Csendőrségi Lapok. 1928. 28. szám. 765-766. o.
- 409 A korszerű közszolgálat útja. 2. szám. Pincés: Csendőrség és közigazgatás 412. o., illetve Szakály: A Magyar Királyi Csendőrség 1919-1941. 124. o.
- 410 SZUT 1927 33-34. o.
- 411 Erre vonatkozóan lásd a csendőrségi zsebkönyvek végén található rovatokat.
- 412 Csendőrségi Lapok 1932. 15. szám. 478. o.
- 413 Erre vonatkozóan lásd: A m. kir. csendőrség elhelyezkedési kimutatása. 1923. évi, illetve 1933. évi kiadás.
- 414 Pincés: Csendőrség és közigazgatás, 418. o.
- 415 Csendőrségi Lapok. 1932. 15. szám. 478. o.
- 416 Uo. 1930. 1. szám. 29. o.
- 417 Uo. 1927. 9. szám. 274. o.
- 418 Uo. 1925. 15. szám. 270. o.
- 419 Rektor i.m. 509. o.
- 420 Uo. 229. o.
- 421 Próbacsendőrök tankönyve. 30-33. o.
- 422 Csendőrségi Lapok. 1932. 22. szám. 715. o.
- 423 Próbacsendőrök tankönyve. 35. o.
- 424 SZUT 1927. 60. o.
- 425 Csendőrségi Lapok. 1932. 11. szám. 361. o.
- 426 Uo. 1926. 6. szám. 157. o.
- 427 Uo. 1933. 13. szám. 410. o.
- 428 Uo. 1926. 6. szám. 157. o.
- 429 Uo. 1924. 11. szám. 5-6. o.

- 430 Uo. 1933. 13. szám. 413-414. o.
431 Erre vonatkozóan bővebben lásd: Csendőrségi Lapok. 1924. 13. szám. 4-6. o., 1926. 13. szám. 421-424. o. és 1926. 20. szám. 680-681. o.
432 Uo. 1926. 13. szám. 422. o.
433 Uo. 1929. 29. szám. 928-931. o.
434 Uo. 1927. 11. szám. 298-300. o.
435 Uo. 1928. 32. szám. 983-985. o.
436 A m. kir. csendőrség zsebkönyve. 1925. 280. o.
437 Csendőrségi Lapok. 1925. 13. szám. 274. o.
438 Uo. 1931. 28. szám. 412-413. o.
439 Lásd az előző jegyzetet
440 Uo. 1933. 14. szám. 443-445. o.
441 Lásd az előző jegyzetet
442 Bethlen István titkos iratai. 76-78. o.
443 1924 és 1927 között havonta kétszer, 1928 és 1931 között havonta háromszor, 1932-től 1944-ig pedig ismét havonta kétszer jelent meg.
444 Havranek: Társadalmi tanácsadó altisztek számára. 254-257. o.
445 Havranek: Tanácsadó a csendőr magánéletéhez. 108. o.
446 Csendőrségi Lapok. 1933. 14. szám. 443. o.
447 Uo. 1925. 6. szám. 92. o.
448 Lásd a Csendőrségi Lapok Sporthírek rovatát.
449 Havranek: Társadalmi tanácsadó altisztek számára. 226. o.
450 Csendőrségi Lapok. 1933. 17. szám. 542-546. o.
451 Uo. 1933. 3. szám. 67. o.
452 Uo. 1932. 22. szám. 690-698. o.
453 Havranek: Tanácsadó a csendőr magánéletéhez. 108. o.
454 Havranek: Társadalmi tanácsadó altisztek számára. 224. o.
455 Uo. 223. o.
456 Uo. 227-230. o.
457 Uo. 231. o.
458 Véleményem szerint a kocsmázást és a nem megfelelő társasághoz való tartozást nyugodtan egy kalap alá vehetjük.
459 Csendőrségi Lapok. 1926. 2. szám. 36-40. o.
460 Uo. 1925. 23. szám. 437. o.
461 Uo. 1927. 19. szám. 589. o.
462 Uo. 1926. 5. szám. 150. o.
463 Havranek: Társadalmi tanácsadó altisztek számára. 242-244. o.
464 Csendőrségi Lapok. 1928. 29. szám. 796-798. o.
465 Uo. 1927. 19. szám. 589. o.
466 Uo. 21. szám. 676. o.
467 Havranek: Társadalmi tanácsadó altisztek számára. 242-244. o.
468 Csendőrségi Lapok. 1927. 9. szám. 270-273. o.
469 SZUT 1927. 43. o.
470 Csendőrségi Lapok. 1927. 20. szám. 629. o.
471 Uo. 1925. 17. szám. 273-275. o.
472 Uo. 1930. 32. szám. 1000. o.
473 Uo. 1931. 5. szám. 106. o.

- 474 Preszly: A m. kir. csendőrség története 1881-1918. 40. o.
475 Csendőrségi Lapok. 1929. 5. szám. 117. o.
476 Uo. 1932. 23. szám. 749. o.
477 Uo. 1927. 21. szám. 672-673. o.
478 Magyarországi rendeletek tára 1940. 2243. o.
479 Csendőrségi Lapok. 1931. 6. szám. 162. o.
480 Uo. 1929. 5. szám. 117. o.
481 Magyarországi rendeletek tára 1940. 2243-2244. o.
482 Csendőrségi Lapok. 1933. 18. szám. 564. o.
483 Uo. 1927. 12. szám. 347-348. o.
484 Perjési György 1999. november 14-ei szóbeli közlése.
485 Csendőrségi Lapok. 1927. 21. szám. 674. o.
486 Uo. 1932. 15. szám. 492. o.
487 Magyarországi rendeletek tára 1940. 2243. o.
488 Csendőrségi Lapok. 1926. 8. szám. 229. o.
489 Rektor i.m. 509. o.
490 Csendőrségi Lapok. 1925. 15. szám. 274. o.
491 Uo. 1926. 23. szám. 765. o.
492 Havranek: Társadalmi tanácsadó altisztek számára. 224. o.
493 Erre vonatkozóan lásd: A m. kir. csendőrség zsebkönyve 1917, illetve 1918 (Csendőrségi Lapok Nyomdája Budapest), valamint Katonai csendőrségi tájékoztató (MOVE Katonai Hetilap Kiadó Vállalat, Budapest 1920) és Katonai és csendőrségi zsebnaptár 1921 (Honvédelmi Sajtóvállalat Rt., Budapest). A csendőrtisztikar névjegyzékét áttanulmányozva alig találunk olyan neveket, amelyek már 1918 előtt is szerepeltek volna.
494 Pataki István: Az ellenforradalom hadserege 1919-1921, 82. o., illetve Magyar Törvénytár 1921 (Franklin Könyvnyomda, Budapest), XXXIII. tc. 227. o.
495 A m. kir. csendőrség története. Budapest, 1933. 19. o., illetve Magyar Törvénytár 1922, VII. tc. 22-24. o.
496 Preszly Lóránd: A m. kir. csendőrség története 1881-1918, 3. számú melléklet, illetve A m. kir. csendőrség zsebkönyve 1925, Csendőrségi Lapok Nyomdája, Budapest, 22-43. o.
497 Erre vonatkozóan lásd: A m. kir. csendőrség zsebkönyve 1925, 22-43. o., valamint A m. kir. csendőrség zsebkönyve 1926, 21-50 és 240-244. o. és A m. kir. csendőrség zsebkönyve 1927, 23-51. o. (Mindhárom kiadás a Csendőrségi Lapok Nyomdájában, Budapesten készült). 1924-ben 235, 1926-ban már csak 165 főhadnagy szolgált a testületnél, ugyanakkor a századosok száma 204-ről 240-re, az őrnagyoké 40-ről 60-ra nőtt. Az ideálisnak tartott létszám ugyanekkor 238 főhadnagy 199 százados és 60 őrnagy lett volna.
498 Erre vonatkozóan lásd a csendőrség aktuális szolgálati utasításait, illetve az egykori tisztekkel készített interjúk és a tulajdonomban lévő emlékiratok is egyértelműen ezt bizonyítják.
499 Lengyel László: Csendőr tisztképzés a m. kir. Zrínyi Miklós (pécsi), majd a m. kir. Honvéd Ludovika Akadémián, kézirat a szerző birtokában, 18. o.
500 A magyar rendvédelem története. 104. o.
501 Rektor i.m. 345-353. o.
502 Csendőrségi Lapok XV. évfolyam, 1925. 2. sz. 17. o. és Uo. 11. sz. 197. o.

- 503 A magyar rendvédelem története, 114. o.
- 504 Ináncsi Károly egykori csendőr 1998. december 20-án az alábbiakat nyilatkozta az iskoláról: „A tanárok borzasztó szigorúak voltak. Mindent szó szerint meg kellett tanulni.”
- 505 Hollós i.m. 90. o.
- 506 Erre vonatkozóan lásd: A m. kir. csendőrség története, 12. o., illetve Komporday Pál: Mit kellett volna tenni? című kéziratos emlékiratának (a szerző tulajdonában) 15. oldalát, valamint A magyar rendvédelem története 116. o.
- 507 Hollós i.m. 88. o.
- 508 Lásd a csendőrségi eskü szövegét
- 509 A magyar rendvédelem története, 103. o.
- 510 Szervezeti és szolgálati utasítás a m. kir. csendőrség számára. (SZUT) 1927, 20-26. o.
- 511 A tisztikar szociális hátterére vonatkozóan elsősorban Szakály Sándor: A magyar katonai elit című művére, illetve az általam készített, a fent nevezett munkával teljesen egybecsengő interjúkra, valamint a birtokomban lévő emlékiratokra támaszkodtam.
- 512 Lásd az előző jegyzetet, illetve Finta Imre: Koldus és király, kiadta a Magyar Írók Világklubja, Toronto, 1994, 6. és 38. o. (Az Erdélyből menekült, jól kereső, táncos komikusként dolgozó Finta családi nyomásra jelentkezett a Ludovikára.)
- 513 Lengyel i.m. 1. o.
- 514 Uo. 2-19. o.
- 515 Kövendy i.m. 94. o.
- 516 Uo. 6. o.
- 517 Hollós i. m. 88. o., Finta: i.m. 6. és 41-42. o.
- 518 Dr. Nagy Sándor: Egykori közbiztonsági alakulatok Fejér megyében című tanulmánya (kézirat a szerző birtokában) 6. o., illetve Finta i. m. 41. o., valamint ezt támasztja alá a dr. Képiró Sándorral 1999. május 19-én készített interjú is. (Ma ebben az épületben működik az FBI Akadémia.)
- 519 Perjési György és Lengyel László 1999. augusztus 14-ei szóbeli közlése alapján
- 520 Pincés: Csendőrség és közigazgatás, 415. o.
- 521 Az 1943. augusztus 13-án kiadott H.M.. 114.825/el. 20-1943 rendelet alapján. Forrás: Csendőrségi Lapok, XXXIII. évf., 17. szám, 1943. szeptember 1. 535. o.
- 522 Finta: i.m. 39. o.
- 523 Az akadémiai életre vonatkozóan elsősorban Lengyel László idézett művére támaszkodtam.
- 524 Perjési György 1999. augusztus 12-i szóbeli közlése, illetve Lengyel i.m. 4. o.
- 525 Lengyel i.m. 17-34. o., illetve Szakály: A Magyar Királyi csendőrség 1919-1941. 125-126. o.
- 526 Szakály: A Magyar Királyi csendőrség 1919-1941. 126. o.
- 527 Farbak Ákos, Képiró Sándor, Lengyel László, Perjési György és Tárkányi László 1999. július 14-ei, illetve augusztus 14-ei szóbeli közlései alapján
- 528 Kövendy i. m. 90-92. o.
- 529 Interjú Perjési Györggyel, 1999. augusztus 12-én
- 530 Komporday i. m. 14. o.
- 531 Interjú Képiró Sándorral 1999. május 19-én
- 532 Farbak Ákos, Képiró Sándor, Lengyel László, Perjési György és Tárkányi László 1999. július 14-ei, illetve augusztus 14-ei szóbeli közlései alapján

- 533 Szakály: A magyar katonai elit 225-226. o.
534 A m. kir. csendőrség zsebkönyve 1925, 276-278. o.
535 Interjúalanyaim többsége ebben az időszakban kötötte házasságát.
536 Finta i. m. 47. o.
537 Szakály: A magyar katonai elit. 225-228. o.
538 Részletesebben lásd: Magyarországi rendeletek tára 1923. 417. o. A B.M. 1923. évi 231.626. sz. körrendelete.
539 Uo. 1931. 136-142. o.
540 Iratok az ellenforradalom történetéhez. III. kötet. 292. o.
541 Havranek: Társadalmi tanácsadó altisztek számára. 245-247. o.
542 Csendőrségi Lapok. 1926. 8. szám. 235. o.
543 Magyarország története, 8/1. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976, 495. o.
544 A m. kir. csendőrség zsebkönyve 1925, 276. o. és Magyar törvénytár 1924:IV. tc. 24-30. o.
545 Tájékoztató a csendőrségi nyugellátásokról, Madách Nyomda, Budapest, 1935, 5. o.
546 A m. kir. csendőrség zsebkönyve 1925. 276-288. o., illetve Magyarországi rendeletek tára 1925. 72-73. o. Az 1925. évi 4.200 M.E. sz. rendelet, illetve 106-107. o. Az 1925. évi 5.450 M.E. sz. rendelet.
547 A m. kir. csendőrség zsebkönyve 1925, 294-296. o.
548 Uo. 298-299. o.
549 Tájékoztató a csendőrségi nyugellátásokról 76-77. o.
550 Próbacsendőrök tankönyve: 230. o.
551 A m. kir. csendőrség zsebkönyve 1925, 280. o.
552 Uo. 304-324. o.
553 Uo. 304-305. o., illetve Magyar Törvénytár 1924:IV. tc. 30. o.
554 Magyarországi rendeletek tára 1936. 684-700. o.
555 Uo. 1944. 1096-1136. o.
556 Szakály: A magyar katonai elit 234. o.
557 Rektor i.m. 176. o.
558 Farbak Ákos, Képiró Sándor, Lengyel László, Perjési György és Tárkányi László 1999. július 14-ei, illetve augusztus 14-ei szóbeli közlései alapján. Összececsengenek ezzel a Magyar rendvédelem története című könyv 321-323. oldalán lévő táblázatok, melyek szerint egy hadnagy illetménye és pótdíja 253, egy főhadnagyé 268-320, egy századosé 351-414, míg egy ezredesé 797-851 pengő volt.
559 1941-ben, a budapesti vásárcsarnokokban 1 kg sertéscomb 2 pengő 78 fillérbe, 1 kg hurka 1 pengő 94 fillérbe, 1 kg bontott csirke 3 pengő 80 fillérbe, 1 kg libamáj 6 pengő 39 fillérbe, 1 tojás 14 fillérbe, 1 kg ponty 3 pengő 13 fillérbe, 1 liter tej 38 fillérbe, 1 kg teavaj 4 pengő 91 fillérbe, 1 kg sovány túró 90 fillérbe, 1 kg búzakenyér 41 fillérbe, 1 kg szárazbab 59 fillérbe, 1 kg burgonya 12-15 fillérbe, 1 kg alma 1 pengő 79 fillérbe, 1 kg só 40 fillérbe, 1 kg paprika 59 fillérbe került. Az iparcikkek ára sem volt magasabb, 1 pipereszappan 22 fillérbe, egy férfi ing 7 pengő 78 fillérbe, egy igen jó minőségű férfi öltöny 100 pengőbe, a legdrágább férfi félcipő 23 pengőbe, 1 mázsa szén 9 pengő 72 fillérbe, 1 mázsa tűzifa 6 pengő 75 fillérbe került. Forrás: Budapest székesfőváros statisztikai évkönyve, XXX. évfolyam 1942. szerkesztette Illyefalvi Lajos, 442-461. o. Ezekkel az adatokkal összececseng Dr. Nagy Sándor: Egykori közbiztonsági alakulatok Fejér megyében című munkája, amelynek 7. oldalán az áll, hogy a harmincas évek közepén egy csendőrszázados körülbelül 350 pen-

- gőt, egy 15 éve szolgáló csendőrőrmester pedig körülbelül 200 pengőt keresett. (Egy jó öltöny ára ekkor 80, egy jó cipőé 20 pengő körül mozgott, ugyanakkor egy liter tejért 20 fillért, egy tojásért 4 fillért, egy kg kenyérért 30 fillért, egy kg sertés combért 1 forint 20 fillért kellett fizetni.)
- 560 Szakály: Volt-e alternatíva? Magyarország a második világháborúban. (tanulmánykötet) ISTER kiadó és Kulturális Szolgáltató Iroda, 1999, A tisztikar anyagi helyzetével az „Erkölc, politika és nemzettudat a volt magyar királyi honvédség tisztikarában” című tanulmány 29-31. oldalán foglalkozik.
- 561 Uo. 41. o.
- 562 A magyar rendvédelem története. 331. o. A közölt összegek csak a fizetés döntő többségét kitevő havidíjat és pótdíjat tartalmazzák, az egyéb pótlékokat és juttatásokat nem.
- 563 Magyarországi rendeletek tára 1925. 104-105. o. Az 5.423 M.E. sz. rendelet.
- 564 L. Nagy i.m. 202-203. o.
- 565 Rektor i.m. 198-201. o.
- 566 Hollós i.m. 99. o.
- 567 Rektor i.m. 201. o.
- 568 Hollós i.m. 91. o.
- 569 Uo. 222-224. o.
- 570 Uo. 239-240. o.
- 571 Részletesebben lásd: Hollós i.m. 344-374. o.
- 572 Gosztanyi Péter: Légiveszély Budapest. 101. o.
- 573 Hollós i.m. 237. o.
- 574 Tilkovszky Loránt: SS toborzás Magyarországon. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1974. 42-48. o.
- 575 Uo. 141. o.
- 576 Uo. 153. o.
- 577 Kövendy i.m. 112-115. o.
- 578 Uo. 168-170. o.
- 579 Uo. 115-120. o.
- 580 Magyarországi rendeletek tára 1943. 1116. o.
- 581 Uo. 1944. 12. o.
- 582 Uo. 414-415. o.
- 583 Rektor i.m. 211. o.
- 584 Uo. 213. o.
- 585 Uo. 482. o.
- 586 Hollós i.m. 283. o.
- 587 Kövendy i.m. 417. o.
- 588 Rektor i.m. 213. o.
- 589 Uo. 353. o.
- 590 Uo. 278-279. o.
- 591 Uo. 281. o.
- 592 Uo. 534-535. o., illetve Bajtársi Levél, 1980. 10. 31. 2. szám, 51.o.
- 593 Ungvári Krisztián 1995. április 12-i szóbeli közlése
- 594 Részletesebben lásd: Komporday i.m.
- 595 Szakály: A magyar tábori csendőrség. 91-93. o.
- 596 Kövendy i.m. 130. o.

- 597 Rektor i.m. 274. o.
598 Uo. 282-286. o., illetve Ungváry Krisztián: Budapest ostroma. Corvina, 1998. 67. és 100. o.
599 Kövendy i.m. 417. o.
600 Uo. 124. o.
601 Hollós i.m. 289. o.
602 Uo. 290-293. o.
603 Gosztonyi: A magyar honvédség a második világháborúban. 56. o.
604 Rektor i.m. 233. o.
605 Gosztonyi: A magyar honvédség a második világháborúban. 56. o.
606 Lásd az előző jegyzetet
607 Hollós i.m. 303-307. o., illetve Buzási János: Az újvidéki „razzia”, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1963. 82. o.
608 Gosztonyi: A magyar honvédség a második világháborúban. 57. o.
609 Uo. 56-57. o.
610 Rektor i.m. 236. o.
611 dr. Képiró Sándor kéziratosa visszaemlékezése
612 Gosztonyi: A magyar honvédség a második világháborúban. 57. o.
613 Rektor i.m. 237. o.
614 Molnár Judit: Zsidósors az V. szegedi csendőrkerületben 1944-ben. Kandidátusi értekezés, Szeged, 1994. 30. o.
615 Gosztonyi: Légiveszély Budapest. 102. o.
616 Molnár i.m. 7. o.
617 Uo. 30-31. o.
618 Uo. 54-55. o.
619 Uo. 135-138. o.
620 Uo. 56. o.
621 Uo. 135. o.
622 Uo. 137. o.
623 Uo. 104. o.
624 Uo. 142-149. o.
625 Uo. 137. o.
626 Uo. 143. o.
627 Gosztonyi: Légiveszély Budapest. 93. o.
628 Molnár i.m. 31. o.
629 Gosztonyi: A magyar honvédség a második világháborúban. 153. o.
630 Molnár i.m. 187. o.
631 Gosztonyi: A magyar honvédség a második világháborúban. 153. o.
632 Rektor i.m. 527. o.
633 Gosztonyi: A magyar honvédség a második világháborúban. 153-154. o., illetve Ravasz István: Csendőrpuccs, vagy zászlószentelés? A budapesti deportálások leállítása, 85-86.o. (A tanulmány a Rendvédelem- történeti Füzetek 8. számában jelent meg.)
634 Molnár i.m. 153. o.
635 Uo. 187. o.
636 Szakály: A magyar tábori csendőrség. 26. o.
637 Hollós i.m. 124-125. o.

- 638 Szakály: A magyar tábori csendőrség. 14-15. o.
639 Uo. 22. o.
640 Uo. 21-30. o.
641 Uo. 101-104. o.
642 Rektor i.m. 249. o.
643 Szakály: A magyar tábori csendőrség. 31-35. o.
644 Rektor i.m. 249. o.
645 Szakály: A magyar tábori csendőrség. 38-44. o.
646 Uo. 46-47. o.
647 Rektor i.m. 249. o., illetve Szabó Péter: Don-kanyar. A magyar királyi 2. Honvéd hadsereg története (1942-43). Zrínyi Kiadó, Budapest 1994. 277. o.
648 Szakály: A magyar tábori csendőrség. 56-59. o.
649 Uo. 63-66. o.
650 Uo. 25. o.
651 Uo. 76. o.
652 Uo. 70-72. o.
653 Uo. 104-105. o.
654 Uo. 81-88. o.
655 Rektor i.m. 511. o.
656 Uo. 309-312. o.
657 Kövendy i. m. 293. o., illetve Magyarországi rendeletek tára 1945. 131. o.
658 Rektor i.m. 498. o.
659 Uo. 352. o.
660 Rektor i.m. 496-497. o., illetve Magyarországi rendeletek tára 1945. 131-133. o.
661 Uo. 496. o.
662 Uo. 301. o.
663 Kövendy i.m. 304. o.
664 Rektor i. m. 534-535. o.
665 Uo. 299-300. o.
666 Uo. 488-495. o.
667 Uo. 304-305. o. A szovjetunióbeli hadifogság, illetve a csendőrtisztekre váró itthoni megpróbáltatások részletezése, amelyhez a különféle interjúkban, illetve a rendelkezésemre álló emlékiratokban igencsak bőséges adatok állnak rendelkezésemre, ezek közlése azonban sajnos már nem fér be ezen munka keretei közé. Aki szeretne bővebb ismeretekhez jutni, annak figyelmébe ajánlom Lám Béla: Emlékképek gyertyafényben, illetve Kovács Jenő: Hadifogságom éveiről. A cikk a Rendvédelem-történeti Füzetek 8. számának 68-72. oldalán található.
668 Kövendy i.m. 366-370. o.
669 Rektor i.m. 312-313. o.
670 Uo. 513. o.
671 Uo. 314. o.
672 Uo. 514. o.
673 Uo. 319. o.
674 Gosztonyi: A magyar honvédség a második világháborúban, 279. o.
675 Kövendy i. m. 355. o.
676 Bővebben lásd: Finta Imre, Kövendy Károly és Rektor Béla idézett műveit.
677 Rektor i. m. 323-325. o.

- 678 Uo. 351. o.
- 679 Kövendy i.m. 318. o.
- 680 Rektor i.m. 327-335. o.
- 681 Kövendy i.m. 317. o.
- 682 Mivel február 14-e 1932-től kezdve a csendőrség napja volt, ezért ezekre a találkozókra, havonta, a hónap 14. napján kerül sor. (A csendőrnapi vonatkozóan lásd: Kövendy i. m. 46. o.)
- 683 A csendőrség rehabilitálására vonatkozó anyagot Perjési György bocsájtotta rendelkezésemre.
- 684 A Komintern 1937-es határozatának szó szerinti idézete megtalálható a Bajtársi Levél 1991/2. számának 2. oldalán.

FORRÁSOK ÉS IRODALOM

Levéltári források

- OL BM K 150 – Magyar Országos Levéltár, Belügyminisztérium, Általános iratok
- HL HM – Hadtörténelmi Levéltár, Honvédelmi Minisztérium

Sajtó

- Bajtársi Levél, 1980-2000.
- Csendőrségi Lapok 1918-1944.

Egykorú kiadványok

- Budapest székesfőváros statisztikai évkönyve, XXX. évfolyam, 1942. Szerkesztette Illyefalvy Lajos, Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának kiadása
- Katonai és csendőrségi tájékoztató. MOVE Katonai Hetilap Kiadóvállalata, Budapest, 1920.
- Katonai és csendőrségi zsebnaptár 1921. Honvédelmi Sajtóvállalat Rt., Budapest
- A honvédelem katonai és csendőrségi zsebnaptára az 1922. évre. Honvédelmi Sajtóvállalat Rt., Budapest
- A honvédelem katonai és csendőrségi zsebnaptára az 1923. évre. Honvédelmi Sajtóvállalat Rt., Budapest
- 1919-1929. Honvédelmi zsebnaptár 10 éves jubiláris kiadás. Honvédelmi Sajtóvállalat Rt., Budapest
- A m. kir. csendőrség zsebkönyve 1925-1944. Csendőrségi Lapok Nyomdája, Budapest
- A m. kir. csendőrség elhelyezési kimutatása. Közigazgatási Rt. Nyomdája, Budapest, 1923.
- A m. kir. csendőrség elhelyezési kimutatása. Stádium, Budapest, 1933.
- A csendőrség fegyverei. Szombathely, 1932.
- Lovascsendőrök tankönyve. 2. kiadás. Sárík Gyula könyvnyomdája. Cegléd.
- Próbacsendőrök tankönyve. Palladis Rt., Budapest, 1927.
- Szervezeti és szolgálati utasítás a m. kir. csendőrség számára. 1927.
- Szervezeti és szolgálati utasítás a m. kir. csendőrség számára. 1941.
- Tájékoztató a csendőrségi nyugellátásokról. Madách Nyomda, Budapest, 1935.
- Corpus juris Hungarici (Magyar törvénytár) 1000-1895. Milleneumi emlékkiadás. Franklin Könyvnyomda, Bp., 1899.
- Magyar törvénytár 1912. Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt., Budapest
- Magyar törvénytár 1919-1944. Franklin Könyvnyomda, Budapest

- Magyarországi rendeletek tára 1919-1945.
- Tanácsköztársasági törvénytár 1919.
- A korszerű közszolgálat útja. 2-5. Szám, kiadta a m. kir. belügyminisztérium, Budapest, 1936-1938.
- A gyakorlati közigazgatási vizsga kompendumai, IX. szám, A közigazgatás szervezete és működése. Kélcendeik javított kiadás, Vörösváry László Sokszorosítóipari és Kiadóvállalata, Budapest, 1941.
- Magyar Zoltán: Magyar Közigazgatás. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1942.
- Meznerics Iván-Torday Lajos: A magyar közigazgatás szervei 1867-1937. Kiadta a Magyar Közigazgatástudományi Intézet, Budapest, 1937.
- Havranek János: Társadalmi tanácsadó altisztek számára. III. kiadás. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1928.
- Havranek János: Tanácsadó a csendőr magánéletéhez. Székesfehérvár, Csitári G. Jenő Könyvnyomdája

Forráskiadványok

- Bethlen István titkos iratai: Sajtó alá rendezte: Szinai Miklós és Szűcs László. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1972.
- Horthy Miklós titkos iratai. Sajtó alá rendezte: Szinai Miklós és Szűcs László. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1962.
- Iratok az ellenforradalom történetéhez I-III. kötet. Szikra Könyvkiadó, Budapest, 1956-1959.

Irodalom

- A m. kir. csendőrség története. Budapest, 1933. (Különlenyomat a Csendőrségi Lapok 1933. évi 4. számából)
- A magyar rendvédelem története. Főszerkesztő Parádi József, Budapest, 1996.
- Berend T. Iván: Válságos évtizedek. Harmadik, bővített kiadás, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987.
- Buzási János: Az újvidéki „razzia”. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1963.
- Cseres Tibor: Hideg napok. Magvető Kiadó, Budapest, 1964.
- Csapó Csaba: A magyar királyi csendőrség története 1881-1914. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány.
- Dombrády Lóránd: A legfelsőbb hadúr és hadserege. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1990.
- Gosztonyi Péter: A magyar honvédség a második világháborúban. (2. kiadás) Európa Könyvkiadó, Budapest, 1995.
- Gosztonyi Péter: Légiveszély Budapest. Népszava, Budapest, 1989.
- Kövendy Károly: Magyar Királyi Csendőrség. Sovereign Press, Toronto, 1973.
- Hollós Ervin: Rendőrség, csendőrség. VKF 2. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1971.
- Magyarország a második világháborúban. Lexikon, főszerkesztő: Sipos Péter, PETIT REAL Könyvkiadó, Budapest, 1997.
- Magyarország hadtörténete II. kötet. Főszerkesztő: Liptai Ervin. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985.

- Magyarország története. II. kötet. Gondolat, Budapest, 1971.
- Magyarország története. 8/1. és 8/2. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.
- Mészáros Károly: Horthy és Teleki 1919-1921. Kormánypolitika és Trianon. Nesztor Kiadó, Budapest, 1992.
- Molnár Judit: Zsidósors az V. szegedi csendőrkerületben 1944-ben. Kandidátusi értekezés. Szeged, 1994.
- L. Nagy Zsuzsa: A párizsi békekonferencia és Magyarország 1918-1919. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1965.
- L. Nagy Zsuzsa: Magyarország története 1918-1945. Egyetemi jegyzet, 2. bővített kiadás, Történelmi Figyelő Könyvek 3., Multiplex Média Debrecen, 1995.
- Ormos Mária: Padovától Trianonig 1918-20. 2. kiadás. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1984.
- Ormos Mária: Magyarország a két világháború korában 1914-1945. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998.
- Pataki István: Az ellenforradalom hadserege 1919-21. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1973.
- Preszly Lóránd: A csendőrség úttörői. Hírlap Nyomda, Bp., 1926.
- Preszly Lóránd: A m. kir. csendőrség története 1881-1918. H.S. Rt., Budapest, 1920.
- Pölöskei Ferenc: Horthy és hatalmi rendszere 1919-1935. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1977.
- Rektor Béla: A m. kir. csendőrség oknyomozó története. Árpád Könyvkiadó Vállalat, Cleveland, 1980.
- Rendvédelem-történeti füzetek. 1-9. szám. Kiadja a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, Budapest.
- Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Második, javított kiadás, Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
- Szabó Péter: Don-kanyar. A magyar királyi 2. honvédhadsereg története (1942-1943). Zrínyi Kiadó, Budapest 1994.
- Szakály Sándor: A magyar katonai elit. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1988.
- Szakály Sándor: A magyar tábori csendőrség. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1990.
- Szakály Sándor: Volt-e alternatíva? Magyarország a második világháborúban. ISTER Kiadó és Kulturális Szolgáltató Iroda, 1999.
- Szinai Miklós: Ki lesz a kormányzó. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988.
- Tilkovszky Loránt: SS toborzás Magyarországon. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1974.
- Ungváry Krisztián: Budapest ostroma. Corvia, 1998.
- Vargyai Gyula: Katonai közigazgatás és kormányzói jogkör. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1971.
- Zsiga Tibor: Horthy ellen a királyért. Gondolat, Budapest, 1989.
- IV. Károly visszatérési kísérletei. Budapesti Hírlap Nyomdája.

Visszaemlékezések

- Borovicsenyi Aladár: A király és kormányzója. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1933.
- Finta Imre: Koldus és király. Kiadta a magyar írók világklubbjá, Toronto 1994.
- Harry Hill Bandholz: Napló nem diplomata módra (A román megszállás Magyarországon). Magyar Világ Kiadó, 1993.
- Lám Béla: Emlékképek gyertyafényben. kiadta a Kolofon Kft.

- A m. kir. csendőrség forradalmasítása 1918 évben és erkölcsi züllesztése 1919 évben. Standhaft József Könyvnyomdája, Miskolc, 1937.
- Szendi József: Csendőrsors – Hernádnémetitől Floridáig – Kiadta a Magyar Demokrata Fórum Miskolci Szervezete, Miskolc 1990.

Kéziratos visszaemlékezések

- Komporday Pál: Mit kellett volna tenni? (Nekrológ a csendőrség ravatalánál.) Másolat a szerző tulajdonában.
- Lengyel László: Csendőr tisztképzés a m. kir. Zrínyi Miklós (pécsi), majd a m. kir. Honvéd Ludovika Akadémián (Budapesten). Másolat a szerző tulajdonában.
- Nagy Sándor: Egykori közbiztonsági alakulatok Fejér megyében. Másolat a szerző tulajdonában.

Interjúk

- Bugarin-Horváth Pál
- vitéz Domonkos Sándor
- Farbaki Ákos
- Gerencsér Mihály
- Ináncsi Károly
- dr. Képiró Sándor
- vitéz Kiss Gábor
- dr. Kovács Jenő
- Komporday Pál
- Kossuth László
- Lám Béla
- Lengyel László
- dr. Máthé György
- dr. Maján László
- Perjési György
- Radnay László
- vitéz Tamáska Endre
- Tárkányi László
- dr. Üveges Sándor

Fényképek

Dr. Kovács Jenő – címlap
Kossuth László – 109, 117, 124–132
Lengyel László – 53, 60, 61, 77–80, 83–89, 91, 93, 95
Dr. Lóránt Csaba – 7, 13
Dr. Nagy Sándor – 6, 23, 47

MELLÉKLETEK

Táblázatok

I. táblázat

A m. kir. csendőrség szervezetének és létszámának változása a dualizmus alatt

	1881	1886	1891	1896	1901	1906	1911	1914
Kerület	1	6	6	6	6	7	8	8
Szárny	4	25	26	35	41	43	52	57
Szakasz	9	62	67	102	112	108	127	136
Járás	–	–	–	–	–	420	460	483
Őrs	202	910	966	1166	1301	1624	1906	2028
Tiszt	17	124	128	182	204	228	258	291
Legénység	1239	5370	5686	7003	8027	9269	10653	11623
Polgári állású	2	18	16	16	16	30	33	42

Forrás: Preszly Lóránd: A m. kir. csendőrség története 1881-1918. 3. sz. melléklet

II. táblázat

Aktív tisztek a csendőrségnél 1924–1926

	1924	1925	1926	Tervezet
Hadnagy	6	6	–	–
Főhadnagy	235	213	165	238
Százados	204	198	240	199
Őrnagy	40	56	60	44
Alezredes	29	22	19	35
Ezredes	23	24	16	23
Tábornok	1	3	2	2
Altábornagy	–	–	1	1
Összesen	538	522	503	542

*Forrás: A m. kir. csendőrség zsebkönyve 1925. 22-43. o.
A m. kir. csendőrség zsebkönyve 1926. 21-45. o. és 240-244. o.
A m. kir. csendőrség zsebkönyve 1927. 23-47. o.*

III. táblázat
Nyugdíjas csendőrtisztek 1925–1926

	1925	1926
Hadnagy	5	5
Főhadnagy	9	9
Százados	24	34
Őrnagy	25	24
Alezredes	7	7
Ezredes	34	37
Tábornok	14	14
Altábornagy	1	1
Összesen	119	131

*Forrás: A m. kir. csendőrség zsebkönyve 1926. 46-50. o.
A m. kir. csendőrség zsebkönyve 1927. 48-51. o.*

IV. táblázat
A m. kir. csendőrség szervezete 1925. december 15-től

	I. Budapest	II. Székesfehérvár	III. Szombathely	IV. Pécs	V. Szeged	VI. Debrecen	VII. Miskolc	Összesen
Osztály	4	4	4	4	5	5	4	30
Szárny	18	12	9	16	14	12	12	93
Iskola	2	5	4	4	5	4	3	27
Gyalogos szakasz	26	28	22	32	12	15	23	160
Lovas szakasz	12	-	-	-	20	14	3	49
Szakasz összesen	38	28	22	32	32	29	28	209
Gyalogos őrs	104	109	90	165	50	59	101	648
Lovas őrs	44	-	-	-	73	48	14	179
Vegyes őrs	6	-	-	-	10	9	1	26
Őrs összesen	154	109	90	135	133	116	116	853

Forrás: A m. kir. csendőrség zsebkönyve 1927. 314-315. o.

V. táblázat
A csendőrtisztek illetménye

Fizetési fokozat	Havi	Évi
Altábornagy	480	5760
Tábornok	400	4800
Ezredes 1.	340	4080
Ezredes 2.	300	3600
Alezredes 1.	250	3000
Alezredes 2.	220	2640
Őrnagy 1.	200	2400
Őrnagy 2.	185	2220
Százados 1.	160	1920
Százados 2.	150	1800
Százados 3.	140	1680
Százados 4.	130	1560
Főhadnagy 1.	120	1440
Főhadnagy 2.	110	1320
Főhadnagy 3.	100	1200
Hadnagy 1.	95	1140
Hadnagy 2.	90	1080

VI. táblázat
A csendőrtiszti pótdíjak

Szolgálati idő	Havi	Évi
5 év alatt	20	240
5 évtől	25	300
10 évtől	30	360
15 évtől	35	420
20 évtől	40	480
25 évtől	45	540
30 évtől	50	600

A tisztek magasabb fizetési fokozatba két-három évente kerültek.

A tiszti jövedelmekhez ezeken kívül hozzátartozott még a tisztiszolgasaltság (havi 10 akr.), a felszerelési járulék (századosnak havi 15, főhadnagynak és hadnagynak havi 20 akr.), és a családi pótlék (családtagonként havi 18 akr.).

Forrás: A m. kir. csendőrség zsebkönyve 1925. 276-278. o.

VII. táblázat
A legénységi illetmények

Fizetési fokozat	Havi	Évi
I. o. tiszthelyettes	75	900
II. o. tiszthelyettes	65	780
III. o. tiszthelyettes	55	660
Főtörzsőrmester	45	540
Törzsőrmester	40	480
Őrmester	35	420
Csendőr 5 év után	32	384
Csendőr	30	360
Próbacsendőr	25	300

VIII. táblázat
A legénységi pótdíjak

Szolgálati év	Havi	Évi
6 év alatt	7,5	90
6 évtől	10	120
8 évtől	12,5	150
12 évtől	15	180
16 évtől	20	240
20 évtől	25	300
24 évtől	30	360

A legénységi jövedelmekhez ezen kívül hozzátartozott még a közétkezési pénz (havi 15 akr.) és a családi pótlék (hozzátartozónként havi 9 akr.).

Forrás: A m. kir. csendőrség zsebkönyve 1925. 279-280. o.

IX. táblázat

A magyar királyi csendőrség szervezete 1944 júliusában

Csendőrkerületek	Osztály	Szárnny	Őrs
I. Budapest	2	5	78
II. Székesfehérvár	3	7	122
III. Szombathely	3	8	127
IV. Pécs	3	8	135
V. Szeged	4	8	147
VI. Debrecen	2	5	91
VII. Miskolc	3	7	115
VIII. Kassa	5	12	202
IX. Kolozsvár	5	10	156
X. Marosvásárhely	5	9	148
Összesen	35	79	1321

Forrás: Rektor Béla: A m. kir. csendőrség oknyomozó története 214-218. o.

A m. kir. csendőrség felügyelői

1. Török Ferenc tábornagy	1886. október 16.–1897. augusztus 14. CS
2. Jabláczy Sándor altábornagy	1897. augusztus 24.–1904. április 15. K
3. Panajott Sándor vezérőrnagy	1904. április 16.–1908. május 24. CS
4. Ziegler Károly vezérőrnagy	1908. május 24.–1911. március 15. CS
5. Altorjai Imre altábornagy	1911. március 17.–1912. szeptember 25. CS
6. Kosztka Pál vezérőrnagy	1912. szeptember 26.–1913. április 14. CS
7. Nagy Gábor vezérőrnagy	1913. április 18.–1917. október 3. CS
8. Fery Oszkár altábornagy	1917. október 3.–1918. november CS
9. Gencsy Arnold alezredes	1918. november – 1919. március 26. CS
10. Bariss Árpád vezérőrnagy	1919. augusztus 10.–1919. augusztus 20. K
11. Csáky Zsigmond altábornagy	1919. augusztus 21.–1921. február 20. K
12. Kontz Sándor altábornagy	1921. február 20.–1923. március 31. K
13. Száhlender Béla altábornagy	1923. április 1.–1928. június 16. K
14. Schill Ferenc vezérőrnagy	1928. június 28.–1931. október 5. CS
15. v. Szinay Béla altábornagy	1931. október 5.–1936. augusztus 1. K
16. Folkusházy Lajos altábornagy	1936. augusztus 1.–1938. május 1. K
17. v. Falta László altábornagy	1938. május 1.–1939. augusztus 1. K
18. v. Nemerey Márton altábornagy	1939. augusztus 1.–1942. november 16. K
19. v. Faragho Gábor* altábornagy	1942. november 16.–1944. október 15. K
20. v. Finta József** altábornagy	1944. október 16.–1945. május K

Minden esetben a nyugdíjazáskor meglévő rangfokozatot adtam meg. A „CS” azokat a főtiszteket jelzi, akik felügyelői kinevezésük előtt is a csendőrségnél szolgáltak, míg a „K” azokra vonatkozik, akik a honvédségtől érkeztek a főparancsnoki posztra, azaz gyakorlatilag semmiféle csendőrségi előképzettségük nem volt.

* Faragho Gábor 1944. július 4–től egyben a rendőrség felügyelője is volt. 1944. szeptember 28–án, közvetlenül Moszkvába való elindulása előtt a kormányzó szóban vezérezredessé nevezte ki. Amíg ő a békedelegáció vezetőjeként a Szovjetunióban volt, felügyelői feladatait helyettese, vitéz Szabadhegyi Ferenc vezérőrnagy látta el.

** Finta József a csendőrség és a rendőrség felügyelője volt. A tényleges csendőrfelügyelői teendőket vitéz Temesvári Endre vezérőrnagy látta el.

*Forrás: Rektor Béla: A m. kir. csendőrség oknyomozó története 345–353. o.
Szakály Sándor: A magyar tábori csendőrség 85. o.*

A csendőreskü szövege

„Én ünnepélyesen esküszöm a mindenható Istenre, hogy Főméltóságú vitéz nemes nagybányai Horthy Miklós, mint Magyarország törvényesen megválasztott kormányzója, a magyar alkotmány, s hazánk szentesített törvényei iránt hűséggel és hódolattal viseltetem.

Esküszöm, hogy kötelességeimet, mint a m. kir. csendőr a közrend, a közcsend és a közbiztonság szolgálatában az idevonatkozó utasítások szerint, mint katona pedig a haditörvények és szabályok szerint mindenkor és mindenben teljesítem, haza és nemzetellenes vagy olyan irányzat szolgálatába, amely a hadsereg vagy a csendőrség katonai fegyelmét aláásni igyekszik, nem lépek, semmiféle titkos társaságnak nem vagyok és nem leszek tagja. Minden körülmények között csakis a szolgálat, a kormányzó és az állam javát mozgdtom elő, a törvények, előljáráim és feljebbvalóim parancsának készséggel engedelmeskedem és a szolgálati titkot híven megőrzöm. Isten engem úgy segéljen, AMEN!”

Forrás: Kövendy Károly: Magyar Királyi Csendőrség. 9. o.

M. kir. budapesti I. csendőrkörület Tápiószecsői gy. őrs.

Őrjárat

Érvényes 1935. szeptember 27. - től.

(Csik terep.)

Az őrjárat száma és neve	A távolsági kimutatás folyó száma	Az őrjáratba felvett községek és tereptárgyak	A távolság és tereptárgyak távolságát való táv. mértékben		Leportyázásra szükséges	A km.-ek végösszege után illetékes idő	Az őrjárat tartama összesen	Megjegyzés
			óra	perc				
I.	1	Tápiószecső község						
	2	Magdolna telep	1.5					
	3	22.sz.vasuti őrház	1.4					
	4	Jenny telep	0.7		30			
	5	Csosz ház	0.6					
	6	Belső major	0.7					
	7	Hevesi szőlő telep	1.0					
	8	Árdészlak	1.3					
	9	Csikó istálló	3.0					Pihenő szoba
	10	Klára major	0.8					
	11	Soós M. tanya	0.8					
	12	Rejős J. tanya	0.8					
	13	41.sz.magassági pont	2.0					
	14	Hajnal Elek tanya	1.4					
	15	László Mihály tanya	0.5					
	16	Katona Gyula tanya	2.5					
	17	Karuzsán Pál tanya	1.5					
	18	László J. tanya	0.5					
	19	Hajnal M. tanya	0.5					
	20	Szabó László tanya	0.5					
	21	Idth Gábor tanya	2.0					
	22	Kovács Kálmán tanya	2.3					
	23	Peskes Imre tanya	1.2					
	24	Koncz Károly tanya	1.1					
	25	Sarolta major	2.7					
	1	Tápiószecső község	2.4					
		Ö S Ö Z E S E N :	32.8		30			

7. sz. melléklet - "Pancsola" Budapest, II. jós u. 15.

Az őrző száma és neve	A távolsági kimutatás folyó száma	Az őrző felvett községek és tereptárgyak	A községek és tereptárgyak egymástól való távolsága kilométerekben	Leporvázásra szükséges		A km.-ek végösszege után illetékes idő	Az őrző tartalma összesen	Megjegyzés
				óra	perc			
II.	1	Tápiószecső község				Gyalog 22 h	Gyalog 24. h.	Pihenő szoba
	25	Sarolta major	2.4					
	26	26.sz.vasúti őrház	2.0					
	27	Varga tanya	1.1					
	28	Almási tanya	1.2					
	29	Gulya gámes kut	4.2					
	30	Gulyás Sándor tanya	1.3					
	31	Karsang Gábor tanya	2.0					
	32	Csehország	2.3		30			
	33	Tápióság község	0.5	1	30			
	34	Gróf Szirmay J.v.ház	2.4					
	35	Homoki tanya	2.1					
	36	Nagy Sándor tanya	1.6					
	37	Papp Flórián tanya	1.1					
	38	Vasút állomás	3.0					
	1	Tápiószecső község	1.6					
		C S S Z E S E N :	30.1	2				
III.	1	Tápiószecső község				Gyalog 15 h	Gyalog 27. h.	Pihenő szoba
	38	Vasút állomás	1.6					
	39	Halász ház	1.1					
	40	Áliss tanya	0.3					
	41	Batár malom	2.4					
	42	Csehország	1.2		30			
	43	Sajgó puszta	3.5					
	44	Szemák Miklós tanya	3.5					
	45	Zsiger puszta	2.2					
	46	Tápióság község	3.0	1	30			
	47	Hadrók tanya	1.8					
	48	Gámes kut	1.3					
	49	Felsőhegyi szállók	3.0					
	50	Nagy J. tanya	2.0					
	51	Brunner tanya	0.6					
	52	Ugyeri házak	0.6					
	53	23.sz.vasúti őrház	1.1					
	1	Tápiószecső község	2.2					
		C S S Z E S E N :	33.3	2				
A másolat hitelűl. Tápiószecső, 1935. október 14. <i>Fekete István</i>								

Eredeti a szerző tulajdonában

Térképek

A m. kir csendőrség kerületi beosztása – 1881

Forrás: Preszly Lóránd: A m. kir. csendőrség története 1. melléklet

A m. kir csendőrség kerületi beosztása – 1911

Forrás: Preszly Lóránd: A m. kir. csendőrség története 2. melléklet

A m. kir. csendőrség kerületi beosztása – 1926

Forrás: A m. kir. csendőrség zsebkönyve 1927. 98–191. o.

Történelmi világtatlasz, Kartográfia Vállalat, Bp. 1991. 133. o.

A m. kir. csendőrség kerületi beosztása – 1944

Forrás: Molnár Judit: Zsidósors az V. szegedi csendőrkerületben 1944-ben

SUMMARY

The enforcement of public order and peace is as old as society. In certain fields the two state obligations i.e. military defence of the country and law enforcement were already distinguished in ancient times but only at a later stage of history, at the birth of civil societies did the separation take place ultimately. On huge parts of continental Europe under French influence dual law enforcement structure developed. The police were responsible for public order in towns, on the other hand gendarmerie in the country. In Hungary too this dual division of the tasks between the police and the gendarmerie evolved, which was partly the natural consequence of medieval town and noble county law enforcement partly because of the concept forced by Habsburg absolutism. After I. World War and the following upheavals from the middle of the twenties the old traditions reorganised law enforcement guaranteed the average European level of public order. The achievements were badly damaged by political tasks imposed on gendarmerie and the police because they faded the satisfaction felt on public order and made the population feel mistrustful of both bodies. The “ungrateful” task of the gendarmerie during II. World War, the implicit execution of orders given by the political leadership led up to the post-war judgement of this law enforcement organisation. The political changes after 1945 inevitably led to the dissolution of the body as a consequence of the task of the gendarmerie between the two world wars.

The history of Hungarian law enforcement has never been in the focus of historians and even if it was law enforcement without doubt not the history of the gendarmerie. It was not only the result of the unambiguous negative judgement of the Socialist era. In 1849 the predecessor of gendarmerie was set up for punishing the Hungarians and the arising aversion was still remembered after many decades. No wonder that the first comprehensive history of gendarmerie was only published in 1920 and the two following works were written after 1945 already in western emigration. None of the above books could fulfil the criteria of a scientific work.

The Hungarian historiography has not yet recorded the history of gendarmerie between 1918 and 1945. In Socialist era only one general history of law enforcement deals with the history of the body. Though the introduction was not without prejudices. After the political change more excellent volumes dealt with the history of the organisation but in these books other era than mine or different, well-distinguishable aspects of the era between 1919–1945 were focused upon.

The documents of the Royal Hungarian Gendarmerie were thoroughly destroyed therefore I used the publications of the organisation, different regulations and instructions. With adequate source criticism I made use of the memoirs of former members of the body and interviewed a number of gendarmes as well.

I tried to introduce the history of gendarmerie in Hungary, the most important events of this law enforcement organisation until 1918 and in detail the events of the era of my concern, the reorganisation and consolidation of the gendarmerie after 1919 and the happenings between the world wars, in the so called years of peace. I could not avoid handling the role of the gendarmerie in II. World War which is still subject of political discussions. Furthermore I introduced the fate of the body and its members after 1945. The organisation of the gendarmerie and the tasks of some more important units are also depicted. Despite of this I did not wish to write a general course of events or merely the history of the body. These parts only form the framework of my thesis.

Besides treating the organisational questions the social historical aspects are emphasized as it is the trend in Hungarian and universal historiography and because of my own interest. In my dissertation I wished to answer the following questions, first of all from which layers of society the men and officers of the gendarmerie descended, what kind of training and drilling they obtained in order to carry out orders precisely, what expectations they had to fulfil and how the rank and file behaved in everyday life. The relations between society and gendarmerie is shown and what it really meant to be a gendarme in Hungary between the wars. Reliability was of great importance therefore it is examined to what an extent absolute fidelity and obedience was expected from gendarmes. Some events like the massacre in Újvidék (today Novi Sad in Yugoslavia) and the deportation of the Jews in 1944 are examples for obedience while carrying out orders. Finally I wished to map the relations between the gendarmerie and the other law enforcement organisation of the era, the Hungarian Royal State Police. I present under what conditions and through what hardships the two organisations co-operated.

While examining the history of the Hungarian Royal Gendarmerie between the world wars I wrote about the role of the organisation in public administration and to what an extent it was pledged to the ruling parties and to governmental objectives. The legal aspects, the expectations and the prejudices of society are presented which formed the framework for the activity of the gendarmerie. It is shown too how the through the Trianon Treaty of 1920 "into illegality pressed" gendarmerie at the same time under civil and military subordination functioned and what a relationship it maintained to the army. The tradition and the self evaluation of the organisation is also presented. The text is supplemented with numerous charts, maps and photographs.

TARTALOM

BEVEZETÉS	5
I. A MAGYAR KIRÁLYI CSENDŐRSÉG TÖRTÉNETE 1919-IG ...	11
II. A MAGYAR KIRÁLYI CSENDŐRSÉG ÚJJÁSZERVEZÉSE ÉS AZ ORSZÁG RENDVÉDELME NEK KONSZOLIDÁCIÓJA	21
1. Újjászervezés és konszolidáció	21
2. A rendfenntartási kompetenciák újraosztása és az ezzel járó konfliktusok	32
3. Csendőrség és közigazgatás	45
4. A csendőrség működése 1927-től 1941-ig	51
5. A csendőrség szervezete	55
III. A FEGYVERHASZNÁLAT	65
1. A fegyverhasználat szabályozása	65
2. Fegyverhasználati esetek	68
IV. A CSENDŐRSÉG HÉTKÖZNAPJAI, A LEGÉNYSÉG ÉS A TISZTIKAR	75
1. A legénységi állomány	75
2. Az őrs és a szolgálat	82
3. A közigazdálkodás	92
4. A szabadidő	96
5. Nősülés és a család	99
6. A tisztikar	102
7. Az állomány anyagi helyzete	110
V. A II. VILÁGHÁBORÚ IDŐSZAKA	115
1. A csendőrség az új helyzetben	115
2. Az újvidéki vérengzés	120
3. A csendőrség szerepe a zsidóság deportálásában	121
4. A tábori csendőrség	123
VI. A CSENDŐRSÉG 1945 UTÁN	133
JEGYZETEK	139
FORRÁSOK ÉS IRODALOM	159
MELLÉKLETEK	163
SUMMARY	173

A magyar történelem „elfelejtett” és különböző előítéletektől kísért szervezetének 1919 és 1945 közötti története ez a könyv, amely sajátos „folytatása” Csapó Csaba közelmúltban megjelent monográfiájának (A Magyar Királyi Csendőrség története 1881-1914). A két történelmi munka alapján most végre előttünk áll – az évtizedeken át a kutatások számára alig hozzáférhető – rendvédelmi szervezet csaknem teljes története.

A fiatal történész, **Kaiser Ferenc**, a Nemzetvédelmi Egyetem oktatója könyvében röviden áttekinti a Magyar Királyi Csendőrség 1919-ig tartó történetét, majd bemutatja újjászervezését, az ország rendvédelmének konszolidációját, a fegyverhasználat szabályozását és gyakorlati alkalmazásának eseteit. Önálló fejezetekben vizsgálja a csendőrök hétköznapijait, a legénységi állomány, az őrsi szolgálat, a gazdálkodás kérdéseit, a szabadidő eltöltésének és a magánéletnek a sajátosságait, az állománynak – a közvélekedéssel szemben sokkalta szerényebb – anyagi helyzetét. Végezetül kitekintést nyújt a csendőrség II. világháború alatti, máig vitatott szerepéről is. Ez a monográfia a téma első – levéltári kutatásokon, sajtóanyagokon és visszaemlékezéseken nyugvó – a két világháború közötti időre vonatkozó szintézise.